

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca

Ex Libris Joannis Nencini
1874



M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS QUINTUS.

HOC VOLUMINE

continentur Orationes

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. ***Lallemand.***

TOMUS QUINTUS.



PARISIIS,

Apud { Saillant, viâ S. Joannis Bellov.
Desaint, viâ Fœneâ.
Barbou, viâ Mathurinensium.

M DCC LXVIII.





PRO

A. CLUENTIO AVITO.

ORATIO DECIMA QUARTA.

Anno urbis 687. Ciceronis 41. Æmilio & Volcatio coss. A. Cluentius Avitus, eques Romanus, e municipio Larinate, accusatus est ab Oppianici filio, & a T. Attio Pisaurensi, quos accusatores filio compararat Sassia mater, improbi ingenii, & libidinis effrenatæ mulier. Veneno sustulisse quum alios nonnullos, tum Oppianicum, vitricum suum, arguebatur Cluentius. Hunc Cicero, qui hoc anno prætor erat, defendit apud collegam suum, Q. Voconium Nasonem, qui quærebat de veneficiis. Sed antequam ad veneficii crimen veniat, Cluentium longâ primùm

oratione de falsa infamia purgat. Quum enim Oppianicus ante annos octo a Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor ejus, L. Quintius tribunus plebis, rem in invidiam adduxerat, quum diceret pecuniam in judicio fuisse versatam; & quum incertum esset, ex qua parte esset profecta; populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, qui damnatus erat; & errore multorum in falso crimine Cluentius fuerat. FABRICIUS.

I. ANIMADVERTI, Judices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani: altera tantummodò consuetudinis causâ timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum; qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est hanc eamdem distributionem, invidiæ, & criminum, sic in defensione servare; ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo.

2. Sed quum considero, quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul a judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditiosè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis moderatiſque judiciis, proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura.

3. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, Judices, conſolatur, quòd vos de criminibus sic audire conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem sic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur a nobis, ſed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum; in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ sic agemus, ut vos doceamus; alteram sic, ut oremus: in altera, diligentia veſtra nobis adjungenda eſt; in altera, fides imploranda: nemo eſt enim, qui invidiæ, sine veſtro, ac sine talium virorum ſubsidio possit resiſtere.

4. Equidem quod ad me attinet, quò

me vertam, nescio: negem fuisse illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in senatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, Judices, hujus innocentiæ sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in communi incendio subvenire.

II. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & parum virium veritas habet: sic in hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito, & causâ cognitâ consenescat: denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis a majoribus tradita est, retineatur; ut in judiciis & sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur.

6. Quamobrem a vobis, Judices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo; primùm id, quod æquissimum est, ut ne quid præjudicati afferatis: etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen judicum amittemus, nisi hîc ex ipsis causis judicabimus, ac si ad causas

judicia jam facta domo deferemus: deinde si quam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, si oratio labefactabit, si denique veritas extorquebit; ne repugnetis, eamque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, quum ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subjiciatis; sed ad extremum exspectetis, & me meum dicendi ordinem servare patiamini: quum peroraro, tum, si quid erit præteritum, a me requiratis.

III. Ego me, Judices, ad eam causam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsâ opinione hominum tacitâ propè convicta atque damnata sit, facilè intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profectò, ut intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quàm invidiam; nihil innocenti, susceptâ invidiâ, tam optandum, quàm æquum judicium, quòd in hoc uno denique falsæ infamiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum fore putaverunt,

eum tandem ejus fortunæ miſeræ multumque jactatæ, portum ac perfugium futurum.

8. Tametsi permulta ſunt, quæ mihi, antequam de cauſa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutius oratione meâ ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, Judices, quâ mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, sic ut me audiatis, quasi hoc tempore hæc cauſa primùm dicatur, sicuti dicitur; non quasi ſæpe jam dicta, & numquam probata sit: hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa, atque invidia verſata eſt. Quamobrem, dum multorum annorum accuſationi breviter dilucidéque reſpondeo, quæſo, ut me, Judices, sicuti facere inſtituiſtis, benignè attentéque audiatis.

IV. Corrupiſſe dicitur A. Cluentius judicium pecuniâ, quò inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Oſtendam, Judices, primùm (quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecuniâ circumventum) neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipsis judicibus, a quibus condem-

natus eſt, ut non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Quum hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecuniâ eſſe tentatum, non a Cluentio, ſed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

10. Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſæ confidere, quòd certiſſimis criminibus & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, Judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis: etenim tibi si in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit: ſimul & illud quis eſt, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & vivo dicere; quum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, mors verò etiam doloris; huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit offenſionis accedere ſine acer-

bissimo animi sensu ac dolore, & sine summo dedecore vitæ ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliquâ, aut gloriâ adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paulò longiùs exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, Judices, ne moleste patiamini. Principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis.

V. A. Cluentius Avitus fuit, pater hujusce, Judices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is quum esset mortuus, Sulla & Pompeio consulibus, reliquit hunc annos XV natum; grandem autem, & nubilem filiam, quæ brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili.

12. Quum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verùm etiam scelere convincta. Nam Sassia mater hujus Aviti (mater enim a me, nominis causâ, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur;

neque umquam illa ita de suo scelere & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat: quò enim est ipsum nomen amantius indulgentiusque maternum, hòc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc quum maximè filium interfectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis) ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contrà quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentiâ, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror a cupiditate revocaret.

13. Animum adolescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest: filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat; in hujus amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mœrore & lacrymis consenescebat.

14. Ecce autem subitum divortium; quod solatium malorum omnium fore vi-

debatur: discedit a Melino Cluentia, ut in tantis injuriis, non invita, ut a viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palam exsultare lætitiâ, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit; lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari & sterni, expulsâ atque exturbatâ filiâ, jubet: nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus.

VI. O mulieris scelus incredibile, &, præter hanc unam, in omni vita inauditum! o libidinem effrenatam & indomitam! o audaciam singularem! non timuisse, si minùs vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales! non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum! Perfregit, ac prostravit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

16. Tulit hoc commune dedecus familiæ, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem ejus molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis: statuit tamen nihil sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, gravius facien-

dum, quam ut illâ matre ne uteretur: ne, quam videre sine ſummo animi dolore non poterat, eâ si matre uteretur, non ſolùm videre, ſed etiam probare ſuo judicio putaretur.

17. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiſtis: pertinuiſſe hoc ad cauſam, tunc, quum reliqua cognoveritis, intelligetis: nam illud me non præterit, cujuſmodicumque mater sit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere: non eſſem ad ullam cauſam idoneus, Judices, si hoc, quod in communibus hominum ſensibus, atque in ipſa natura positum atque infixum eſt, id ego, quum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum injurias, ſed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri poſſunt, ferenda; quæ taceri, tacenda eſſe arbitror.

18. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre eſſet conflatum & profectum: quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non poſſet, tamen taciturnitate ſuâ tecta eſſe pateretur: ſed ea verò sic agit, ut prorſus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipſum judicium, hoc periculum, illa accuſatio, omnis teſtium co-

A vj

pia, quæ futura eſt, a matre initio eſt adornata, a matre hoc tempore inſtruitur, atque omnibus ejus opibus & copiis comparatur: ipſa denique nuper Larino, hujus opprimendi causâ, Romam advolavit: præſtò eſt mulier audax, pecuniosa, crudelis: inſtituit accuſatores, inſtruit teſtes: ſqualore hujus & ſordibus lætatur; exitium exoptat: ſanguinem ſuum profundere omnem cupit, dummodo profuſum hujus antè videat. Hæc nisi omnia perſpexeritis in cauſa, temerè a nobis illam appellari putatote: sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoſcere debetis, quòd hæc a me dici patiatur: mihi ignoſcere non deberetis, si tacerem.

VII. Nunc jam ſummatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit; ut & conſtantiam A. Cluentii, & rationem accuſationis perſpicere possitis. Ac primùm cauſa accuſandi quæ fuerit, oſtendam, ut id ipſum A. Cluentium vi & necessitate coactum feciſſe videatis.

20. Quum manifeſtò venenum deprehendiſſet, quod vir matris Oppianicus ei paraviſſet; & res non conjecturâ, ſed oculis ac manibus teneretur, neque in cauſa ulla dubitatio poſſet eſſe; accuſavit Oppianicum: quàm conſtanter, & quàm diligenter, poſtea dicam: nunc hoc ſcire vos volui, nullam huic aliam accuſandi

caufam fuiffe, nisi uti propofitum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac unâ ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accufatum effe criminibus Oppianicum, ut neque accufator timere, neque reus fperare debuerit; pauca vobis illius judicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo veftrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus fuis, ad Stalenum, atque ad pecuniam confugiffe.

21. Larinas quædam fuit Dinea, focrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolefcentulus, bello Italico captus apud Afculum, in Q. Sergii fenatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus eft, manus incidit, & apud eum fuit in ergaftulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus eft, heredemque Cn. Magium, fratrem fuum, reliquit: poftea Magia, uxor Oppianici, mortua eft: poftremò unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius, eft mortuus: is fecit heredem illum adolefcentem Oppianicum, fororis fuæ filium, eumque partiri cum Dinea matre juffit: interim venit index ad Dineam, neque obfcurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Aurium, vivere; & in agro Gallico effe in fervitute.

22. Mulier, amissis liberis, quum unius

filii recuperandi ſpes eſſet oſtentata, omnes ſuos propinquos, filiique ſui neceſſarios convocavit, & ab iis flens petivit, ut negotium ſuſciperent, adoleſcentem inveſtigarent, ſibi reſtituerent eum filium, quem tantùm unum ex multis fortuna reliquum eſſe voluiſſet. Hæc quum agere inſtituiſſet, oppreſſa morbo eſt: itaque teſtamentum fecit ejuſmodi, ut illi filio H-S CCCCIƆƆƆƆ millia legaret, heredem inſtitueret eumdem illum Oppianicum, nepotem ſuum: atque his diebus paucis eſt mortua: propinqui tamen illi, quemadmodum vivâ Dineâ inſtituerant, ita mortuâ illâ ad inveſtigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti ſunt.

VIII. Interim Oppianicus, ut erat, ſicuti multis ex rebus reperietis, ſingulari ſcelere & audaciâ, per quemdam Gallicanum, familiarem ſuum, primùm illum indicem pecuniâ corrupit: deinde ipſum Aurium, non magnâ jacturâ factâ, tollendum, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum inveſtigandum & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adoleſcentis propinquos, ſuoſque neceſſarios, mittunt; ſibi difficilem eſſe inveſtigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico eſſe corruptum. Quas litteras

A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, quum adesset Oppianicus, recitat, & clarissimâ voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur.

24. Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant: animi non solùm propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis misericordiâ commoventur. Itaque quum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis insequi cœpisset; Larino profugit, & se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit.

25. Post illam fugam & sceleris, & conscientiæ testem, numquam se judiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se a Sulla, & alios præterea tres, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Vir-

bium, quo ſequeſtre in illo indice corrumpendo dicebatur eſſe uſus, proſcribendos, interficiendoſque curaret. Itaque, illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proſcriptionis & mortis metu terrebantur. His rebus in cauſa judicioque patefactis, quis eſt, qui illum abſolvi potuiſſe arbitraretur?

IX. Atque hæc parva ſunt: cognoſcite reliqua, ut non aliquando condemnatum eſſe Oppianicum, ſed aliquamdiu incolumem fuiſſe miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrùm impudentior hic, qui poſtulet; an crudelior illa, si nubat, difficile dictu eſt: ſed tamen utriuſque humanitatem, conſtantiamque cognoſcite.

27. Petit Oppianicus, ut sibi Sassia nubat, & id magnopere contendit: illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur, non denique illam Oppianici domum, viri ſui ſanguine redundantem, reformidat: ſed quòd haberet tres ille filios, idcirco ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiviſſet, domo sibi quærendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cum haberet ex Novia infantem filium:

alter autem ejus filius, Papiâ natus, Theani Appuli, quod abeſt a Larino decem & octo millia paſſuum, apud matrem educaretur: arcessit ſubitò sine cauſa puerum Theano; quod facere, nisi ludis publicis, aut feſtis diebus, antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans, mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci quum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, quum horâ undecimâ in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, & poſtridie, antequam luceret, combuſtus eſt.

28. Atque hunc tantum mœrorem matri priùs hominum rumor, quàm quiſquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa quum uno tempore audiſſet sibi non ſolùm filium, ſed etiam exſequiarum munus ereptum, Larinum confeſtim exanimata venit, & ibi de integro funus jam ſepulto filio fecit. Dies nondum decem interceſſerant, quum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia, lætanti jam animo, & ſpe optimâ confirmato: nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret: ita quòd ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere jucundius eſſe duxit.

X. Sentio, Judices, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſceleribus breviter a

me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui & naturæ, & legibus ſatisfecit: quem leges exsilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis sine teſtibus: auditis, quum ea, quæ copiosissimè dici poſſunt, breviter a me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium & conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant: audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, quum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter & diu diceretur.

30. Et eſt quiſquam, qui quum hæc cognoverit, ſuſpicari possit, Oppianicum judicio oppreſſum & circumventum eſſe innocentem? Acervatim jam reliqua, Judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus cauſæ, & adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoriâ teneatis, non mihi hoc eſſe propositum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, quum

hoc persuadere vobis velim, judicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio ac fundamento defensionis, Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui uxori suæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, quum ipse poculum dedisset, subitò illa in media potione exclamavit, se maximo cum dolore mori; nec diutius vixit, quàm locuta est; nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est: & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ solent esse indicia & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit.

XI. Neque est hoc satis: tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus antè munivit. Nam quum esset gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur; mulierem veneno interfecit, ut unà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui serò, jam exhausto illo poculo mortis, quum & de suo, & de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab he-

reditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos priùs vitâ privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse; cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset.

32. Memoriâ teneo, Milesiam quamdam mulierem, quum essem in Asia, quòd ab heredibus secundis acceptâ pecuniâ, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque injuriâ; quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipublicæ civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? siquidem illa, quum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit: hic autem idem illud effecit per alienì corporis mortem atque cruciatum. Ceterì non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui in uno corpore plures necaret.

XII. Itaque quum hanc ejus consuetudinem audaciamque cognosceret avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius; isque gravi morbo affectus esset, & heredem, illum sororis suæ filium, faceret: amicis adhibitis, præsente matre suâ,

Dineâ, uxorem ſuam interrogavit, eſſetne prægnans: quæ quum ſe eſſe reſpondiſſet; ab ea petivit, ut, ſe mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri ſocrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, ſervaret, ut ſalvum parere poſſet. Itaque ei teſtamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus eſſet: ab ſecundo herede nihil legat.

34. Quid de Oppianico ſuſpicatus sit, videtis: quid judicarit, obſcurum non eſt. Nam quum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoſcite: ut illum Magium intelligatis longè animo proſpexiſſe morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus eſſet, eam præſentem Oppianicus non debitam mulieri ſolvit: ſi hæc ſolutio legatorum, & non merces abortionis appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multiſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritiâ, ſceleri Oppianici vendidit.

35. Nihil poſſe jam ad hanc improbitatem addi videtur: attendite exitum. Quæ mulier obteſtatione viri decem illis menſibus ne domum quidem ullam, nisi ſocrûs ſuæ, noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt

viri mortem ipsi Oppianico nupsit: quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt: erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate conjunctæ.

XIII. Quid? illa cædes Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosi, quàm clara tum, recenti re? quàm omnium sermone celebrata? Fuit Avilius quidam Larinas perditâ nequitiâ, & summâ egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodatâ: qui ut se blanditiis & assentationibus in Asinii consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Avilio, tamquam aliquâ machinâ admotâ, capere Asinii adolescentiam, & fortunas ejus patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est; res translata Romam: iniri enim id consilium faciliùs in solitudine, perfici rem ejusmodi commodiùs in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Avilio Romam est profectus. Hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profusis sumptibus, non modò conscio, sed etiam convivâ & adjutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum hujus assimulatæ familiaritatis cognoscite.

37. Quum esset adolescens apud mu-

lierculam quamdam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem posterum commoraretur : Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium nossent, adducit, & illum, Asinium appellat : ipse, testamento Asinii nomine obsignato, discedit. Avilius illico convalescit. Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur.

38. Qui quum unum jam & alterum diem desideraretur ; neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se & suos amicos testamentum ejus obsignasse : liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, & a multis visum esse constabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuò, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientiâ perterritus, omnia, ut a me paulò antè dicta sunt, exponit, Asiniumque ab se, consilio Oppianici, interfectum fatetur.

39. Extrahitur domo latitans Oppiani-

cus a Manilio : index Avilius ex altera parte coràm tenetur. Hîc jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis: non ille honorem a pueritia, non ſtudia virtutis, non ullum exiſtimationis bonæ fructum umquam cogitarat; ſed ex petulanti atque improbo ſcurra, in diſcordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conviciis perductus erat, cum ſuffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit : pecuniam ab eo accipit : cauſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. At tum in Oppianici cauſa crimen hoc Asinianum quum teſtibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur : in quo, inter allegatos, Oppianici nomen primum eſſe conſtabat, ejus, quem vos miſerum atque innocentem, falſo judicio circumventum eſſe dicitis.

XIV. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifeſtò necavit? ad quam quum adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, & ſæpe victorem (per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quemdam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo H-S quadringentis, id quod ipsius tabulis tum

tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: primâ potione mulierem sustulit; neque postea Larini punctum est temporis commoratus.

41. Eâdem hac Dineâ testamentum faciente, quum tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener ejus fuisset, digito legata delevit: &, quum id multis locis fecisset, post mortem ejus, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transscriptum, signis adulterinis obsignavit. Multa prætereo consultò: etenim vereor, ne hæc ipsa nimiùm multa esse videantur: vos tamen eum similem sui fuisse in ceteris quoque vitæ partibus existimare debebitis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones universi judicaverunt: cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem umquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo convivio dignum judicabat: omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac perniciosam bestiam pestemque fugiebant.

42. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, num-

quam accusasset Avitus, Judices, si id prætermittere, salvo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus; erat; sed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infesta mater; attamen mater: postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius, & naturâ, & voluntate, & institutâ ratione vitæ. Sed quum esset hæc illi proposita conditio, ut aut justè piéque accusaret, aut acerbè indignéque moreretur; accusare, quoquo modo posset, quàm illo modo emori, maluit. Atque, ut hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum; ex quo simul utrumque, & huic accusare, & illum condemnari, necesse fuisse, intelligetis.

XV. Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consecrati: quorum quum satis magnus numerus esset, quumque item, ut in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur; repentè Oppianicus eos omnes, liberos esse, civesque Romanos cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publicéque defenderet. Avitus quum se ab

nni ejusmodi negotio removisset, tamen
o loco, pro antiquitate generis sui, pro
, quòd se non suis solùm commodis,
d etiam suorum municipum, ceterorum-
e necessariorum natum esse arbitraba-
, tantæ voluntati universorum Larina-
m deesse noluit.

44. Susceptâ causâ, Romamque dela-
, magnæ quotidie contentiones inter
vitum & Oppianicum ex utriusque stu-
defensionis excitabantur. Erat ipse
mani, acerbâque naturâ Oppianicus:
endebat ejus âmentiam infesta atque
mica filio mater Aviti: magni autem il-
ua interesse arbitrabantur, hunc a causa
rtialium demovere. Suberat etiam alia
ısa major, quæ Oppianici, hominis
arissimi atque audacissimi, mentem ma-
nè commovebat.

45. Nam Avitus usque ad illius judicii
npus nullum testamentum umquam fe-
at: neque enim legare ejusmodi ma-
poterat in animum inducere; neque
amento nomen omnino prætermitte-
parentis. Id quum Oppianicus sciret
eque enim erat obscurum) intellige-
, Avito mortuo, bona ejus omnia
matrem esse ventura: quæ ab se e
tea, auctâ pecuniâ, majore præmio;
ata filio, minore periculo, necare-
: itaque his rebus incensus, quâ ra-

tione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite.

XVI. C. & L. Fabricii, fratres gemini, fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se quum formâ, tum moribus similes: municipum autem suorum dissimillimi; in quibus quantus splendor sit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium constans, & moderata vitæ ratio, nemo vestrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissimè. Jam hoc ferè scitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, studiorum ac naturæ similitudo. Quum illi ita viverent, ut nullum quæstum turpem esse arbitrarentur: quum omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionesque adolescentium nascerentur, quumque essent vitiis atque improbitate omnibus noti; studio, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat.

47. Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. Erat illo tempore infirmâ valetudine Avitus: utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine Cleophanto; cujus servum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum spe & pretio sollicitare cœpit. Servus non incallidus, sed, ut ipsa res declaravit, frugi

que integer, sermonem Fabricii non est
pernatus : rem ad dominum detulit :
leophantus autem cum Avito est locu-
s. Avitus autem statim cum M. Bebrio
iatore, familiarissimo suo, communica-
; qui quâ fide, quâ prudentiâ, quâ di-
itate fuerit, meminisse vos arbitror: ei
icuit, ut Diogenem Avitus emeret à
eophanto, quò faciliùs aut comprehen-
retur res ejus indicio, aut falsa esse co-
ofceretur. Ne multis; Diogenes emi-
: venenum diebus paucis (multi viri
ni quum ex occulto intervenissent) pe-
iiaque obsignata, quæ ad eam rem da-
ur, in manibus Scamandri, liberti Fa-
ciorum, deprehenditur.

XVII. Proh dii immortales! Oppiani-
n quisquam, his rebus cognitis, cir-
nventum esse dicet? Quis umquam au-
lior? quis nocentior? quis apertior in
licium adductus est? Quod ingenium,
e facultas dicendi, quæ a quoquam ex-
itata defensio, huic uni crimini potuit
istere? simul & illud quis est, qui du-
et, quin hac re compertâ, manifestóque
rehensâ, aut obeunda mors Cluentio,
suscipienda accusatio fuerit?

19. Satis esse arbitror demonstratum,
ices, iis criminibus accusatum esse Op-
iicum, ut honestè absolvi nullo modo
ierit. Cognoscite nunc ita reum cita-

tum esse illum; ut re semel atque iterum præjudicatâ, condemnatus in judicium venerit. Nam Cluentius, Judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat: is erat libertus Fabriciorum, Scamander: integrum consilium: judicii corrupti nulla suspicio: simplex in judicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, sibi illud impendere periculum videret; quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut necesse erat, existimabant; tamen, quòd erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus rebus possent, defendere; idque a me, ut facerem, & ut causam Scamandri susciperem, petebant; in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem ullam negare; neque illud crimen tantum, ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum.

XVIII. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius,

homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, *Venenum esse deprehensum*. Omnia tela totius accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio variè graviterque tractata, ad extremum manifestâ veneni deprehensione conclusa est.

51. Hic ego quum ad respondendum surrexi, quâ curâ? dii immortales! quâ sollicitudine animi? quo timore? Semper quidem magno cum metu incipio dicere: quotiescumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii solùm, sed etiam virtutis, atque officii; ne aut id profiteri videar, quod non possim implere; quod est impudentiæ; aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ: tum verò ita sum perturbatus, ut omnia timerem; si nihil dixissem, ne infantissimus; si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer.

XIX. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi ætati, quâ tum eram, solere laudi dari, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem: itáque feci: sic pugna-

vi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causarum, ut hoc, quod timidè dicam, consecutus sim, ne quis illi causæ patronum defuisse arbitraretur.

52. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat: sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Quum illâ defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus.

53. Quum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse; ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quærebat, cur in ejusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco causa testibus, hones-

issimis hominibus, premebatur. M. Be-
orius de suo consilio Diogenem emptum :
e præsente Scamandrum cum veneno,
ecuniaque deprehensum esse dicebat. P.
Quintius Varus, homo summâ religione,
& summâ auctoritate præditus, de insi-
iis, quæ fierent Avito, & de sollicita-
one Diogenis, recenti re, secum Cleo-
hantum locutum esse dicebat.

54. Atque in illo judicio quum Scaman-
rum nos defendere videremur, verbo
le reus erat, re quidem verâ, & pericu-
o, & totâ accusatione Oppianicus. Ne-
ue id obscurè ferebat, nec dissimulare
llo modo poterat: aderat frequens, ad-
ocabat, omni studio gratiâque pugnabat:
ostremò, id quod maximo malo illi cau-
e fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse
sset, sedebat. Oculi omnium judicum
on in Scamandrum, sed in Oppianicum
onjiciebantur: timor ejus, perturbatio,
uspensus incertusque vultus, crebra co-
oris mutatio, quæ erant antea suspiciosa,
æc aperta ac manifesta faciebant.

XX. Quum in consilium iri oporteret,
uæsivit ab reo C. Junius, quæsitor, ex le-
e illa Cornelia, quæ tum erat, clam, an
alam, de se sententiam ferri vellet. De
Oppianici sententia responsum est, quòd
Aviti familiarem Junium esse dicebat,
lam velle ferri. Itum est in consilium.

B v

Omnibus sententiis, præter unam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander primâ actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non judicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illâ damnatione judicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is suâ sponte necare voluisse Avitum putaretur?

56. Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re, & existimatione, jam; lege & pronuntiatione, nondum condemnato; tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit: voluit cognoscere, utrùm judices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent; an etiam consilia, conscientiasque ejusmodi facinorum, supplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit; utque ei locus primus constitueretur, propter causæ conjunctionem, impetravit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos & amicos, Aletrinates, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humani-

tanis esse putabamus: judicatam labefacta-
re conari, impudentiæ. Itaque tum ille,
inopiâ & necessitate coactus, in causa
ejusmodi ad Cepasios fratres confugit,
homines industrios, atque eo animo, ut,
quæcumque dicendi potestas esset data,
in honore, atque in beneficio ponerent.

XXI. Jam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quòd in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque causa difficillima est, ita deterrimus obscurissimusque patronus adhibetur.

58. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, ut de re judicata Canutius. Incipit longo & altè petitò proœmio respondere major Cepasius. Primò attentè auditur ejus oratio: erigebat animum, jam demissum & oppressum, Oppianicus: gaudebat ipse Fabricius: non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentiâ, sed defensionis impudentiâ commoveri: posteaquam de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse nova quædam vulnera. Hoc quamquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, sed prævaricari accusationi videbatur. Itaque quum callidissimè se dicere putaret, & quum illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: *Respicite*,

Judices, hominum fortunas: respicite dubios variosque casus: respicite C. Fabricii senectutem. Quum hoc, *Respicite*, ornandæ orationis causâ, sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius a subselliis, demisso capite, discesserat. Hic judices ridere: stomachari atque acerbè ferre patronus, causam sibi eripi; & se cetera de illo loco, *Respicite*, *Judices*, non posse dicere: nec quidquam propiùs est factum, quàm ut illum persequeretur, & collo obtorto ad subsellia reduceret, ut reliqua posset perorare. Ita tum Fabricius primùm suo judicio, quod est gravissimum, deinde legis vi & sententiis judicum est condemnatus.

XXII. Quid est, quòd jam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem judices reus est factus, quum his duobus præjudiciis jam damnatus esset: ab iisdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis, & iis, quæ a me breviter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium maleficii condemnarant.

60. Utrùm, per deos immortales! magis est mirandum, quòd is condemnatus

est, an quòd omnino respondere ausus est? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire judiciis debuerunt. An verò illa sua per se ipsi judicia rescinderent, quum ceteri soleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis discrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum, quia conscius, condemnassent; ipsum principem atque architectum sceleris absolverent? & qui ceteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent; hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

61. Tum verò illa judicia senatoria, non falsâ invidiâ, sed verâ atque insigni turpitudine notata, atque operta dedecore & infamiâ, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi judices responderent, si quis ab iis quæreret, Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quòd Avitum per servum medici, veneno necare voluisset. Quid Aviti morte Scamander consequebatur? nihil, sed administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium: quid ita? quia, quum ipse familiarissimè Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset: illum expertem ejus consilii fuis-

ſe non probabatur. Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis judiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum ferre potuiſſet? Quòd ſi hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum eſt, illo judicio reum condemnari, præſertim ab iiſdem judicibus, qui duo præjudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe; ſimul illud videatis neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur judicium vellet corrumpere.

XXIII. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes? num etiam illa judicia pecuniâ corrupta eſſe dicas; quibus judiciis alter a Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnavit. Age, ſi nocentes; cujus maleficii? Numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter haſce inſidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil, inquam, aliud, Judices, reperietis. Exſtat memoria: ſunt tabulæ publicæ: redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in crimi-

nis, ſed in maledicti loco sit objectum.

63. Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari; ſed ego occurram exſpectationi veſtræ, Judices. Nam, etsi a vobis sic audior, ut numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita veſtra exſpectatio, quæ mihi obloqui videtur: Quid ergo? negaſne, illud judicium eſſe corruptum? non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? opinor, primùm, si incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet, verisimilius tamen eſſet, eum potiùs corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, quum eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certè potiùs, qui sibi aliquâ ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potiùs illum, qui bis apud eos judices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſam iis probaviſſet. Unum quidem certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico eſſe corruptum: si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico: si oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi ſatis docui, rationem

nullam huic corrumpendi fuisse ; ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum ; tamen de illo ipso separatim cognoscite.

XXIV. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gravia vehementer ; eum corrupisse, qui in periculo fuerit : eum, qui metuerit : eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit : eum, qui semper singulari fuerit audaciâ : multa sunt ejusmodi : verùm quum habeam rem non dubiam, sed apertam atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria.

65. Dico, C. Ælio Staleno judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judicium dedisse : num quis negat ? Te appello, Oppianice ; te, T. Atti ; quorum alter eloquentiâ damnationem illam, alter tacitâ pietate deplorat : audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam : negate, negate, inquam, in eo loco : quid reticetis ? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, quum ab ista parte judici pecuniam ante judicium datam, post judicium ereptam esse fateamini ?

66. Quonam igitur hæc modo gesta sunt ? repetam paulò altiùs, Judices, &

omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu & silentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus eſſe videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet, cœpit ſuſpicari, ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum donis, datis, muneribus perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis poſtulabat.

67. Poſt autem, quum eſſet Scamander unius Staleni ſententiâ abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſuâ quidem ſententiâ liberatus, acrioribus ſaluti ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum a Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti & fortunis ſuis petere cœpit.

XXV. Jam hoc non ignoratis, Judices, ut etiam beſtiæ, fame dominante, plerumque ad eum locum, ubi paſtæ ali-

quando sint, revertantur. Stalenus iste biennio antè, quum causam bonorum Safinii Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummûm se judicium corrupturum esse dixerat: quæ quum accepisset a pupillo, suppressit; judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam quum pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem sibi prædas ac suppressiones judiciales revertendum. Itaque quum Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret, promissis eum suis excitavit abjectum, & simul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut sibi rationem ostenderet judicii corrumpendi.

69. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negavit, quemquam esse in civitate, præter se, qui id efficere possit: sed primò gravari cœpit, quòd ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & invidiam atque offensionem timere dicebat: pòst exoratus, initio permagnam pecuniam poposcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & sestertiûm sexcenta quadraginta deferri ad se domum jussit. Quæ pecunia simul atque ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in ejusmodi mente

& cogitatione verſari, nihil eſſe ſuis rationibus utilius, quàm Oppianicum condemnari : illo abſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut ipsi eſſe reddendam : damnato, repetiturum eſſe neminem. Itaque rem excogitat singularem. Atque hæc, Judices, quæ verè dicuntur a nobis, faciliùs credetis, si cum animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis : nam perinde ut opinio eſt de cujuſque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, exiſtimari poteſt.

XXVI. Quum eſſet egens, ſumptuoſus, audax, callidus, perfidioſus, & quum domi ſuæ, miſerrimus & inanissimus, tantum nummorum positum videret; ad omnem malitiam & fraudem verſare mentem ſuam cœpit : Demne judicibus ? mihi igitur ipsi, præter periculum & infamiam, quid quæretur ? nihil excogitem quamobrem Oppianico damnari neceſſe sit ? quî tandem ? nihil enim eſt, quod fieri non possit. Si quis eum fortè caſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt ? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum proſternamus.

71. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibuſdam judicibus levissimis polliceatur : deinde eam poſtea ſupprimat : ut, quoniam graves homines ſuâ ſponte ſe-

verè judicaturos putabat, hos, qui leviores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper præposterus atque perversus, initium facit a Bulbo; & eum, quòd jamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gratis reipublicæ serviamus? Ille verò, simul atque hoc audivit, *ne gratis*, Quò voles, inquit, sequar: sed quid affers? Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam aspergit huic Bulbo: itaque minimè amarus is visus est, qui aliquid ex ejus sermone speculæ degustarat.

72. Unus & alter dies intercesserat, qûum res parum certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissimè potest: Quid tu, inquit, Pæte? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt a me, ubi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quæstu judiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam

condiderat, ſpe jam atque animo incubaret, contrahit frontem (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, simulatosque vultus) queritur ſe ab Oppianico destitutum: &, qui eſſet totus ex fraude & mendacio factus, quique ea vitia, quæ a natura habebat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchrè aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſuâ illum ſententiâ, quam palam omnes laturi eſſent, condemnatum iri.

XXVII. Manarat ſermo in conſilio, pecuniæ quamdam mentionem inter judices eſſe verſatam: res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reipublicæ causâ aperienda. In ea obſcuritate, ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repentè pronuntiare judices: dixerunt, ſe id velle. Hîc tum Oppianicus non magnopere pertimuit: rem a Staleno perfectam eſſe arbitrabatur.

74. In conſilium erant ituri judices triginta, & duo: ſententiis decem & ſex abſolutio confici poterat. H-S IↃCXL. in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad

cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptima decima accederet. Atque etiam caſu tum, quòd illud repentè erat factum, Stalenus ipſe non aderat: cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facilè hoc Avitus patiebatur: facilè Canutius, at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui quum eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, *Ut ne sine Staleno in consilium iretur*: quumque id ei per viatores conſultò negligentiùs agi videretur, ipſe e publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, & illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit.

75. Conſurgitur in conſilium, quum ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palam ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci; ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe; ſic ejuſmodi judices, infeſti tum reo venerant: ceteri nocentiſſimum eſſe arbitrabantur: ſed ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant; ut ex iis conſtituerent, a quo judicium corruptum videretur.

XXVIII. Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ eſſet judicandum. Summa omnium exſpectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actum: deinde homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentiſſimum poſſent; neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecuniâ oppugnatum, re illâ incognitâ, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere: &, ſi alii pecuniâ acceptâ verum judicabant, tamen nihilò minùs ſe ſuperioribus ſuis judiciis conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum ſive imprudentiâ, ſive miſericordiâ, ſive aliquâ ſuſpicione, ſive ambitione adducti, abſolverent.

77. Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putavit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quòd ejus ordinis judicia

minùs jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens & gravis: accepisse pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse judicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum numquam vidissent; virum optimum, & hominem pudentissimum, pecuniâ oppressum arbitrarentur; incensi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere.

78. Atque illo ipso tempore in ædes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, & amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Jam cetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consultò propè in occulto stetissent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta sit.

XXIX. Hujus Staleni persona, populo jam nota atque perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiasset, qui erant in concione, non intelligebant:

telligebant : neque enim docebantur : verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant : innocentem reum condemnatum eſſe audiebant : Staleni ſententiâ condemnatum videbant : non gratis id ab eo factum eſſe, quòd hominem norant, judicabant : ſimilis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat.

79. Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præſertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet : indigniſſimum porrò videretur, circumventum eſſe innocentem pecuniâ : hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus ſimilium judicum turpitudo : cauſam autem ageret L. Quintius, homo quum ſummâ poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus : ſummam illi judicio invidiam, infamiamque eſſe conflatam : atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæſtioni præfuerat, injectum eſſe memini ; & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum.

80. Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo, cauſam A. Cluentii de-

fendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit; quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum judicium atque potestas est; sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. Id adeo sic cognoscite.

XXX. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico judicium tentatum esse pecuniâ? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, quum duobus proximis præjudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur?

81. Quare, invidiâ remotâ, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque æquitas a veritatis disceptatione rejecit; quid est præterea, quod in causa relinquatur? Versatam esse in judicio pecuniam, constat: ea quæritur unde profecta sit; ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: Primùm, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecuniâ: deinde, condemna-

tum adducebam, ut ne eripi quidem pecuniâ posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipsam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis, propter conscientiam mei sceleris, condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremò, in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius judicii periculo contineretur.

82. Age, quoniam corrumpendi judicii causas ille multas & graves habuit, hic nullam; profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius: hæc autem res habet hoc certè, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere: anni sunt octo, quum ista causa in ista meditatione versatur: quum omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: quum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne nobis odoranda est, an ad ipsum cubile, vobis ducibus, venire possumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud judicem. Quid vultis ampliùs?

83. At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed a Cluentio ad judicium corrumpendum constitutus. Cur eum, quum in consilium iretur, Cluentius, & Canutius abesse patiebantur? cur quum in consilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? Sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitiâ potestate perfectum est. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo & ceteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi judicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii causa; patimini, veritate patefactâ, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia consistant; ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem numquam accessisse culpam videtis.

XXXI. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum judicium, sed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentiâ, etiam usu atque exercitatione præditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene in-

ventis obtemperet. In ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, quum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, iſtam dedit conciliationis & gratiæ fabulam.

85. Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis: Cethegum, quòd hominem odiſſet, & quòd ejus improbitatem verſari in republica nollet, & quòd videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, quum judex eſſet, clam, atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe; minùs ei fidele consilium dediſſe. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe: sin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet; nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepiſſet, confiteri: non eſt consilium Cethegi reprehendendum.

86. Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, quum re premeretur, quodcumque diceret, honeſtiùs diceret, quàm si, quod erat factum, fateretur: te verò illud idem, quod tum exploſum, atque rejectum eſt, nunc re-

tulisse demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius ? qui cum matre habebat simultates : hærebat in tabulis publicis reus & accusator : condemnati erant Fabricii : nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius.

XXXII. An ut prævaricaretur ? jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice sequestre ? & omnino quamobrem tota ista res per Stalenum potiùs, hominem ab utroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum necessariumque communem. Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, disputo, quum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summâ suâ non modò quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat ? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus absolveretur, corrumpendos fuisse : ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ causâ, quadraginta istorum accessio millium quid valet ? si, ut nos dicimus, ut IↃCXL millia nummûm sexdecim judicibus darentur ; non Archimedes meliùs potuit describere.

88. At enim judicia facta permulta sunt, a Cluentio judicium esse corruptum. Immo verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in judicium numquam est vocata. Ita multùm agitata, ita diu jactata ista res est, ut hodierno die primùm causa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miserit. Verumtamen multa ista judicia quæ sunt? ego enim me ad omnia confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta postea judicia de illo judicio dicerentur, partim ruinæ similiora aut tempestati, quàm judicio & disceptationi fuisse: partim nihil contra Avitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse ejusmodi, ut neque appellata umquam judicia sint, neque existimata. Hîc ego, magis ut consuetudinem servem, quàm quòd vos non vestrâ hoc sponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his singulis disputo judiciis, attentè audiatis.

XXXIII. Condemnatus est C. Junius, qui ei quæstioni præfuerat: adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, quum esset judex quæstionis. Non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum a quæstione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At

quam quæstionem ? Vultus enim vestri, Judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam liberè dicere.

90. Quid ? illa tandem quæstio, aut disceptatio, aut judicium fuit ? putabo fuisse : dicat, qui vult, hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est, qua de re Junius causam dixerit : quemcumque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvenerit. Est hæc opinio. At, si ita esset ; hac lege accusatum esse oportuit, quâ accusatur Avitus. At ipse eâ lege quærebat. Paucos dies exspectasset Quintius. At neque privatus accusare, nec, sedatâ jam invidiâ, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse.

91. Multam petivit. Quâ lege ? quòd in legem non jurasset : quæ res nemini umquam fraudi fuit : & quòd C. Verres, prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subsortitionem ejus in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus est, Judices, levissimis & infirmissimis ; quas omnino in judicium afferri non oportuit : itaque oppressus est non causâ, sed tempore.

XXXIV. Hoc vos Cluentio judicium putatis obesse oportere ? Quam ob cau-

ſam ? Si ex lege ſubſortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat ; idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur ? Non, inquit : ſed ille idcirco his legibus condemnatus eſt, quòd contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, poſſunt iidem illud judicium fuiſſe defendere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum prætor Junio fuit, quòd illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt ? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac tum fuit ? Non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem ullam potuiſſe mutari.

93. Quid ergo eſt cauſæ, quòd nunc noſtra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi ſui poteſtas erepta sit ? Quia tum in cauſa nihil erat, præter invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditiosè ac populariter concitatas : accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia : ad judicium non modò de concione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. Gradus illi Aurelii, tum novi, quasi pro theatro illi judicio ædificati videbantur : quos ubi accuſator concitatis hominibus complerat, non modò dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem poteſtas erat.

94. Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fausto Sullæ de pecuniis residuis non est constitutus: non quò illi aut exlegem esse Sullam, aut caufam pecuniæ publicæ contemptam atque abjectam putarent; sed quòd, accusante tribuno plebis, conditione æquâ disceptari posse nón putaverunt. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunum plebis, cum Quintio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipsius labore quæsita atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, pudens, non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempestatibus concitatum. Quæ quum ita essent, in Fausto tamen illi judices statuerunt, iniquâ conditione reum causam dicere, quum adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accederet.

XXXV. Quam quidem rationem vos, Judices, diligenter pro vestra sapientia & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique nostrûm inferre possit vis tri-

bunitia, conflatâ præsertim invidiâ, & concionibus seditiosè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, quum homines se non jactatione populari, sed dignitate atque innocentiâ tuebantur, tamen nec P. Popilius, nec Q. Metellus, clarissimi atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt : nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia, ac judiciorum remediis, salvi esse possimus.

96. Non fuit igitur illud judicium, judicii simile, Judices, non fuit; in quo non modus est habitus, non mos consuetudoque servata, non causa defensa : vis illa fuit, &, ut sæpe jam dixi, ruina quædam, atque tempestas, & quidvis potiùs, quàm judicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quòd si quis est, qui illud judicium fuisse arbitretur, & qui his rebus judicatis standum putet; is tamen hanc causam ab illa debet sejungere : ab illo enim sive quòd in legem non jurasset, sive quòd ex lege subsortitus judicem non esset, multa petita esse dicitur : Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita est, nulla potest ex parte esse conjuncta.

97. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, majestatis; ut intelligas, hoc judicium cum illo non esse conjunctum. At

est hoc illi crimen objectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cosconii litteris & multorum testimoniis planum factum est: quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege majestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam ista divinatio est: quâ si uti licet, vide, ne mea conjectura multò sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus, in judicium sit adductus, idcirco faciliùs esse damnatum: tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos judices dicas.

XXXVI. Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obesse huic causæ debet, quàm illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo judicia, P. Popilii, & T. Guttæ; qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitûs condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepisse; sed quòd judicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa damnatio ambitûs nulla ex parte cum causa Cluentii, vestroque judicio conjuncta esse possit.

99. Quid, quòd Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, Judices, id quod nescio an dici oporteat, illum majestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factum est, maximè ejus operâ, quum quæstor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt, de H-S ƆC; quæ ille quum accepisset nomine judicii Safiniani, sicut in Oppianici judicio postea, retinuit atque suppressit.

100. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eamdem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus Romanis, honestissimis hominibus & disertis, controversiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causâ se accepisse dicebat.

101. Irridebatur hæc illius reconciliatio, & persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Juturnæ: quibus subscripsit, *Reges ab se in gratiam esse reductos.* Exagitabantur omnes ejus

fraudes atque fallaciæ : tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur : egeſtas domeſtica , quæſtus forenſis in medium proferebatur : nummarius interpres pacis & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus , quum idem defenderet , quod Attius , condemnatus eſt.

102. Cominii quum hoc agerent , quod nos in tota cauſa egimus , probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione , Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe , Oppianicum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam , judicatum eſt : quum ita conſtitutum sit , uti in illa culpa aut Cluentius sit , aut Oppianicus : Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio reperitur : Oppianici pecunia poſt judicium factum a judice ablata eſt : poteſt eſſe dubium , quin illa damnatio Staleni , non modò non sit contra Cluentium , ſed maximè noſtram cauſam defenſionemque confirmet ?

XXXVII. Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi , ut incurſionem potiùs ſeditionis , vim multitudinis , impetum tribunitium , quàm judicium appellandum putem. Quòd si quis illud judicium appellet , tamen hoc confiteatur neceſſe eſt , nullo modo illam multam , quæ a Junio petita sit , cum Cluentii cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum per vim fac-

tum est : Bulbi, & Popilii, & Guttæ, contra Cluentium non est : Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, quum præsertim, id quod fuit in illo judicio invidiosissimum, paucos dies ex subsortitione sedisset ? dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis & turbulentis adduxerat. Uno judicio multa est ab eo petita, sicut ab Junio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset : paulò sedatiore tempore est accusatus, quàm Junius, sed eâdem ferè lege, & crimine. Quia nulla in judicio seditio, neque vis, neque turba versata est, primâ actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem : nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen ob rem judicandam, pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eâdem lege dixit. Proprium crimen illud quæstionis ejus non fuit.

104. Fidiculanius quid fecisse dicebatur ? accepisse a Cluentio H-S cccc. Cujus erat ordinis ? senatorii : quâ lege in eo genere a senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, eâ lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim causa more

majorum, sine vi, sine metu, sine periculo : dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia : adducti judices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset, sed, si aliud is judex nihil scisset, nisi, quæ præjudicia de eo facta esse constarent, audire præterea nihil debuisse.

XXXVIII. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum absolverunt, jam suam clementiam laudari magnopere nolebant: a quibus si qui quæreret, sedissentne judices in C. Fabricium; sedisse se dicerent: si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni ejus, quod quæsitum Avito diceretur; negarent: si deinde essent rogati, quid judicassent; condemnasse se dicerent : nemo enim absolvit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent : tametsi ille unâ sententiâ est absolutus; sed illam unam nemo tum istorum suam dici vellet.

106. Uter igitur faciliùs suæ sententiæ rationem redderet : isne, qui se & sibi & rei judicatæ constitisse dicit : an ille, qui se in principem maleficii, lenem; in adjutores ejus & conscios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare : neque enim

dubito, quin ii tales viri, suspicione aliquâ perculsi repentinâ, de statu suo declinarint. Quare eorum, qui absolverunt, misericordiam non reprehendo : eorum, qui in judicando superiora judicia secuti sunt suâ sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo : eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, sapientiam laudo : qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant ; condemnare, quum tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset injecta, paulò posteriùs patefactâ re, maluerunt.

107. Ac ne ex facto solùm sapientes illos judicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod ii fecerint, rectissimè ac sapientissimè factum probetis ; quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest ? non absolvit. Quis Q. Considio constantior ? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis versari debet, peritior ? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior ? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere : quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum disciplina ? qualis L. Caulius Mergus ? M.

Basilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente republicâ, floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, Cn. Hejus, pari & integritate, & prudentiâ: quorum nullius sententiâ est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentiâ, & religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnavit, constans existimatur.

XXXIX. Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonstrata sunt: neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Junium pervertit, causam totam reliquit: paucis enim diebus illis & ipse privatus est factus, & hominum studia deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Junium accusavit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis judicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur.

109. Jam insolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium? dii immortales!

quæ ſuperbia? quanta ignoratio ſui? quàm gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipſum acerbè tulerit (ex quo illa nata ſunt omnia) non ſibi, ac defenſioni ſuæ condonatum eſſe Oppianicum: proinde quasi non ſatis signi eſſe debuerit, ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum contuliſſet. Erat enim Romæ ſumma copia patronorum, hominum eloquentiſsimorum, atque ampliſſimorum, quorum certè aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo nobilem, si honeſtè putaſſet ejuſmodi cauſam poſſe defendi.

XL. Nam Quintius quidem, quam cauſam umquam antea dixerat, quum annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum umquam non modò in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quòd Roſtra jamdiu vacua, locumque illum poſt adventum L. Sullæ a tribunitia voce deſertum, oppreſſerat, multitudinemque jam deſuefactam a concionibus ad veteris conſuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi pauliſper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio poſtea ſuis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum adſcenderat? neque injuriâ.

111. Facite enim, ut non ſolùm mores ejus & arrogantiam, ſed etiam vultum

atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex judicio discessisse victum, rem ab subselliis in Rostra detulit. Et jam querimur sæpe, hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? nego usquam umquam fuisse majores; ubi, si quis ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eò pervenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est.

112. Si quis autem hoc uno nititur, quòd sit ignobilis; procedit sæpe longiùs, quàm si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus: ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia atque intolerantia ferre potuisset? Quòd eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimescendam.

XLI. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu, qui ea judicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas judicatum? certè gratis judicasse. At condemnarat: at caussam totam non audierat: at in concioni-

bus omnibus a L. Quintio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa judicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius subsortitus est, qui pecuniâ acceptâ condemnarent: jam potuit aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verùm, si innocens Falcula, quæso, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculanio objecta non sit; neque aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in ceterorum.

114. Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accusatio rebus judicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. Quamquam satis magno argumento esse debet, quòd ex tam multis judicibus, absoluto Falculâ, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitûs colligitis, aliâ lege, certis criminibus, plurimis testibus? quum primùm illi ipsi debuerint potiùs accusari de pecuniis repetundis, quàm ambitûs: nam, si in ambitûs judiciis hoc his obfuit, quum aliâ lege causam dicerent; certè, si propriâ

lege hujus peccati adducti essent, multò plus obfuisset.

115. Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, quâ quisque lege ex illis judicibus reus factus esset, tamen hac plagâ periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmiis, ceteri rei facti non sunt? Hìc profertur id, quod judicium appellari nòn oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine esse æstimatam. Cujus rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in ceteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita est.

116. In litibus æstimandis ferè judices, aut, quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos jam esse arbitrantur, quum de reo judicarunt, negligentiùs attendunt cetera. Itaque & majestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi judices absolvant: quod quum fit, non judicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimatio-

nem litium, non esse judicium. Scævola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus: omni contentione pugnatum est, ut lis hæc capitis æstimaretur: quæ res, si rei judicatæ pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsâ factus esset.

XLII. Sequitur id, quod illi judicium appellant: majores autem nostri numquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, observaverunt, animadversionem, atque auctoritatem censoriam: qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: ut a me quum hujusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrûm sciunt) magnus usus, & summa utriusque officiis constituta necessitudo est.

118. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia sua virtute, summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, ho-

noris causâ nominatur, facilè hoc, Judices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis fidem & diligentiam, tum vim animi, libertatemque dicendi; in hac mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine hujus periculo præterire non possum. A me tamen, ut æquum est, omnia cautè pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defensionis relicta, neque cujusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur.

119. Video igitur, Judices, animadvertisse censores in judices quosdam illius consilii Juniani, quum istam ipsam causam subscriberent. Hîc primum illud commune proponam, numquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuisse: neque in re nota consumam tempus exemplis: ponam illud unum: C. Getam, quum a L. Metello, & Cn. Domitio, censoribus, ex senatu ejectus esset, censorem ipsum postea esse factum: &, cujus mores a censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum, qui in ipsum animadverterant, moribus præfuisse. Quòd si illud judicium putaretur: ut ceteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur; sic hominibus ignominiâ notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset,

120. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti condemnarit, is, omnibus ornamentis amissis, numquam ullam honestatis suæ partem recuperabit: quos autem ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, notaverunt, ii non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum judiciis absoluti sunt.

XLIII. Neminem voluerunt majores nostri non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominiæ causa prætermissa est. Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt.

121. Itaque non solùm, Judices, illud ostendam, quod jam videtis, populi Romani suffragiis sæpenumero censorias subscriptiones esse deletas, verùm etiam judiciis eorum, qui jurati statuere majore cum religione & diligentia debuerunt. Primùm judices senatores equitesque Romani, in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potiùs religioni, quàm censorum opinio-

ni, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque in selectos judices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt.

122. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum judiciis (si ista judicia appellari vultis) non steterunt: atque etiam ipsi inter se censores sua judicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius judicium non modò reprehendat, sed etiam rescindat: ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ a populo Romano rescindi, ab juratis judicibus repudiari, a magistratibus negligi, ab iis, qui eamdem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis?

XLIV. Quæ quum ita sint: videamus, quid tandem censores de illo judicio corrupto judicasse dicantur. Ac primùm illud statuamus, utrùm, quia censores subscripserint, ita sit; an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideo, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrûm censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minùs calamitatis civibus,

quàm illa acerbissima proscriptio, possit afferre : ne censorium stilum, cujus mucronem multis remediis majores nostri retuderunt, æquè posthac, atque illum dictatorium gladium pertimescamus.

124. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse ; hoc quæramus, verum sit, an falsum : removeantur auctoritates censoriæ : tollatur id ex causa, quod in causa non est : doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit : unum denique aliquod a Cluentio profectæ pecuniæ vestigium ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum : nihil de illo umquam secus esse existimatum : nihil denique præjudicatum : tum auctoritatem censorum amplexator : tum illorum judicium cum re conjunctum esse defendito.

125. Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse judicatus sit : qui testamentum interleverit : qui, suppositâ personâ, falsum testamentum obsignandum curarit : qui eum, cujus nomine id obsignatum est, interfecerit : qui avunculum filii sui in servitute ac vinculis necarit : qui municipes suos proscribendos, occidendosque curarit : qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit : qui pecuniam

pro abortione dederit : qui socrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit : qui quum venenum privigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus : cujus ministris consciisque damnatis, ipse adductus in judicium pecuniam judici dederit ad sententias judicum corrumpendas : dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur : quid est, quòd te ista censoria, sive voluntas, sive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur ?

XLV. Quid igitur censores secuti sunt ? ne ipsi quidem, ut gravissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem atque famam : nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperisse, nihil denique, causâ cognitâ, statuisse dicent. Quod si ita fecissent ; tamen id non ita fixum esse deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copiâ, quæ summa est ; non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium quum defendissem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules, persuasi, ut scri-

bam jurati legerent eum, quem iidem isti censores ærarium reliquissent: quum enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerunt.

127. Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter judicata arbitretur? In M'. Aquilium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecuniâ. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumventus, non est oppressus pecuniâ, non ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi: duos solos video auctoritate censorum affines ei turpitudini judicari. Aut illud afferant, aliquid esse, quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperisse.

XLVI. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes, auctoritatemque censoriam, exemplum illos a consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita majores nostri, ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere censores in delectu dignitatis, & in judicio civium, &

in animadversione vitiorum, quî convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis & supplicii metus est a majoribus constitutus: ne autem nimiùm multi pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.

129. Hoc tu idem facies, censor, in senatu legendo? si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, sed carpas, ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? Habebit igitur, te sciente & vidente, curia senatorem, populus Romanus judicem, respublica civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam & religionem pecuniâ commutarit? &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoriæ severitatis notâ non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magister veteris disciplinæ & severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum; aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eâdem pœnâ affici oportere? & quam conditionem supplicii majores in bello timiditati militis propositam es-

se voluerunt, eamdem tu in pace constitues improbitati senatoris ? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit ; sortitione id ipsum factum esse oportuit : sin autem sortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè censorium est ; certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam & turpitudinem, non oportet.

XLVII. Verùm omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quemdam popularem esse quæsitum. Jactata res erat in concione a tribuno seditioso : incognitâ causâ probatum illud erat multitudini : illicitum est contrà dicere : nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa judicia venerant : etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia versata. Prætermitti a censoribus, & negligi macula judiciorum posse non videbatur : homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, & eò magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant judicia cum equestri ordine communicata : ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam suâ auctoritate illa judicia cum equestri ordine reprehendisse.

131. Quòd si hanc apud eos ipſos cenſores mihi, aut alii cauſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentiâ certè probaviſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, nihil comperti : ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quemdam & plauſum popularem eſſe quæſitum. Nam in P. Popilium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepiſſet, quò innocentem condemnaret. Jam id ipſum quantæ divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe numquam viderat, quum homines ſapientissimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causâ cognitâ, sibi dixerint non liquere ?

132. Verùm eſto : condemnat Popilium Gellius : judicat accepiſſe a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus : nam Popilium, quòd erat libertini filius, in ſenatum non legit : locum quidem ſenatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominiâ liberat : quod quum facit, judicat, ejus ſententiâ gratis eſſe Oppianicum condemnatum : & eumdem Popilium poſtea Lentulus in ambitûs judicio pro teſtimonio diligentissimè laudat. Quare, si neque L. Gellii judicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius ; & , si uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non puta-

vit : quid est? quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet esse oportere?

XLVIII. At in ipsum Avitum animadverterunt : nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum : neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest : neque illi aliter dicunt : sed eamdem illam famam judicii corrupti secuti sunt : neque ipsi secus existimant, quàm nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute : sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, quum animadversum esset in judices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

134. Non enim mihi exemplum summi & clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur : qui quum esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiisset, clarâ voce, ut omnis concio audire posset, dixit se scire, illum verbis conceptis pejerasse : si quis contrà dicere vellet, usurum esse eum suo testimonio : deinde quum contrà nemo diceret, jussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus, & exteræ gentes contentæ esse consueverant, ipse suâ con-

ſcientiâ ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd si hoc Avito facere licuiſſet, facilè, illis ipsis judicibus, & falſæ ſuſpicioni, & invidiæ populariter excitatæ reſtitiſſet.

135. Unum etiam eſt, quod me maximè conturbat, cui loco reſpondere poſſe vix videor, quòd elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtissimi videlicet & ſapientissimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cujus hominis levitate & inconſtantia plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, ejuſmodi eſt, ut ille, quum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, conſideres, cenſeo, diligenter, utrùm cenſorum judicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii: leve eſt, quod cenſores de ceteris ſubſcripſerunt: ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex ſenatu ejecerunt: sin autem cenſorum: hunc Egnatium, quem pater cenſoriâ ſubſcriptione exhæredavit, cenſores in ſenatu, quum patrem ejicerent, retinuerunt.

XLIX. At enim ſenatus univerſus judicavit, illud corruptum eſſe judicium. Quomodo? ſuſcepit cauſam. An potuit

rem delatam ejusmodi repudiare? quum tribunus plebis, populo concitato, rem pene ad manus revocasset: quum vir optimus, & homo innocentissimus, pecuniâ circumventus esse diceretur: quum invidiâ flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicæ repudiari? At quid est decretum? quàm sapienter? quàm diligenter? *Si qui sunt, quorum operâ factum sit, ut judicium publicum corrumperetur.* Utrùm videtur senatus id factum judicare; an, si factum sit, molestè graviterque ferre? si ipse A. Cluentius sententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis.

137. Sed quæro a vobis, num istam legem ex isto senatusconsulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit? num anno pòst M. Lucullus, & C. Cassius, in quos tum consules designatos idem illud senatus decreverit? non tulerunt: & quod tu Aviti pecuniâ factum esse arguis, neque id ullâ vel tenuissimâ suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate, & sapientiâ consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiæ præsens incendium restinguendum, id postea perferendum ad populum non arbitrarentur:

ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore & concursu totam illam legem & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: ut mare, quod suâ naturâ tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari; sic & populum Romanum suâ sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

L. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pene præterii: mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio quâ Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quamdam judicum ad honestè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse judicium; aut, quum de infamia judiciorum, quæ probata non essent, disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tempore præterire.

139. Ego verò, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm judicii & auctori-

tatis fuit. Quum enim accusarem, & mihi initio proposuissem, ut animos & populi Romani & judicum commoverem, quumque omnes offensiones judiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in judiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur: omnes enim illæ orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem: nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostrâ auctoritate constituantur; sed quæ ex re ipsa, causaque ducantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse:* perinde quasi, quid a nobis dictum, aut actum sit, id nisi litteris mandaverimus, hominum memoriâ non comprehendatur.

LI. Ego verò in isto genere libentiùs quum multorum, tùm hominis eloquentissimi & sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor, qui quum Cn. Plancum defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi & callido, quum

Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quòd in dissuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatûs detrahit; in suasione legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Romanos quum ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quò animi illorum judicum in Crassum incenderentur; aliquantum esse commotus dicitur.

141. Itaque in respondendo primùm exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solùm quâ eloquentiâ, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessisset; tres & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de jure civili reliquit. Eorum initia quum recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: *Fortè evenit, ut ruri in Privernate essemus, ego, & Brutus filius*: fundum Privernatem flagitabat. *In Albano eramus ego, & Brutus filius*: Albanum poscebat. *In Tiburte fortè quum assedissemus ego, & Brutus filius*: Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem sapientem, quòd filii nequitiam videret, quæ

prædia ei relinqueret, testificari dicebas voluisse: quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse, non præteriisset: eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suæ pœniteret: molestè enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de republica habuisset; in quibus forsitan magis requiratur constantia.

142. Ego autem illa recitata esse non molestè fero: neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, quum ista dixi, quò minùs honestè hanc causam, & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, me causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari; quis tandem id possit reprehendere? præsertim, Judices, quum a vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, si quam huc graviorem de illo judicio opinionem attulistis, hanc, causâ perspectâ, atque omni veritate cognitâ, deponatis.

LII. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, de Oppianici damnatione respondi: confiteare necesse

est, te opinionem multùm fefellisse, quòd existimaris, me causam A. Cluentii non facto ejus, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur; & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat. Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit. Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? num secus hanc causam defendissem, ac si lege Avitus teneretur? certè, ut hominem confirmare oportet, nullus est locus a me purgandi istius invidiosi criminis prætermissus.

144. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, legum præsidio a capite periculum propulsare. Mihi verò, Judices, non displicet: sed utor instituto meo. In hominis honesti pudentisque judicio, non solùm meo consilio uti consuevi; sed multùm etiam ejus, quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse de-

berem : dixi Avito ſtatim, de eo, *Qui coiſſet, quò quis condemnaretur*, illum eſſe liberum ; teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare & obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Quum ego, quæ mihi viderentur, dicerem ; traduxit me ad ſuam ſententiam : affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quàm exiſtimationis.

145. Morem homini geſſi : & tamen idcirco feci ; (neque enim id ſemper facere debemus) quòd videbam, per ſe, ipſam cauſam copiosiſſimè ſine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, quâ jam ſum uſus, plus dignitatis ; in illa, quâ me hic uti noluit, minùs laboris futurum. Quòd ſi nihil aliud eſſet actum, niſi ut hanc cauſam obtinerem, lege recitatâ, peroraſſem.

LIII. Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, indignum eſſe facinus, ſi ſenator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri : ſi eques Romanus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum eſſe (quod cujuſmodi ſit, jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multò eſſe indignius, in ea civitate, quæ legibus contineatur, diſcedi a legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, quâ fruimur in republica ; hoc fundamentum libertatis, hic fons

æquitatis : mens , & animus , & consilium , & sententia civitatis , posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente ; sic civitas sine lege , suis partibus , ut nervis , ac sanguine , & membris , uti non potest. Legum ministri , , magistratus : legum interpretes , judices : legum denique idcirco omnes servi sumus , ut liberi esse possimus.

147. Quid est , Q. Naso , cur tu in hoc loco sexto sedeas ? quæ vis est , quâ abs te hi judices , tali dignitate præditi , coërceantur ? vos autem , Judices , quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis ? quo jure Attius , quæ voluit , dixit ? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur ? quid sibi autem illi scribæ , quid lictores , quid ceteri , quos apparere huic quæstioni video , volunt ? opinor hæc omnia lege fieri , totumque hoc judicium (ut antea dixi) quasi mente quadam regi legis , & administrari. Quid ergo est ? hæc quæstio sola ita gubernatur ? quid M. Plætorii , & C. Flaminii inter sicarios ? quid C. Orchinii peculatûs ? quid mea de pecuniis repetundis ? quid C. Aquilii , apud quem nunc de ambitu causa dicitur ? quid reliquæ quæstiones ? circumspicite ommes reipublicæ partes : omnia legum imperio & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me

te, T. Atti, reum velit facere; clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri: neque hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ; sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio.

LIV. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris constituatur, vide. Jubet lex ea, quâ lege hæc quæstio constituta est, judicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, Judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum est. *Quicumque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* Quid eadem lex statim adjungit? Recita. *Deque ejus capite quærito.* Cujus? qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? Dic. *Qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quæstor, tribunus plebis.* Deinceps omnes magistratus nominavit. *Quive in senatu sententiam dixit, dixerit.* Quid tum? *Qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quò quis judicio publico condemnaretur.* Qui eorum: quorum? Videlicet, qui suprà scripti sunt: quid interest, utro modo scriptum sit? Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omnes mortales alligat, ita loquitur: *Qui venenum malum fecit, fecerit*: omnes viri, mulieres, liberi, servi in judicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adjunxisset,

Quive coierit. Nunc ita eſt, *Deque ejus capite quærito ; qui magiſtratum habuerit, quive in ſenatu ſententiam dixerit : qui eorum coiit, coierit.*

149. Num is eſt Cluentius? certè non eſt. Quis ergo eſt Cluentius? qui tamen defendi cauſam ſuam lege nolit. Itaque abjicio legem : morem Cluentio gero : tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus cauſa ſejuncta ſunt, reſpondebo : eſt enim quiddam in hac cauſa, quod Cluentius ad ſe ; eſt aliquid, quod ego ad me putem pertinere : hic ſuâ putat intereſſe, ſe re ipsâ, & geſto negotio, non lege defendi : ego autem meâ exiſtimo intereſſe, me nulla in diſputatione ab Attio videri eſſe ſuperatum : non enim mihi hæc cauſa ſola dicenda eſt : omnibus hic labor meus propoſitus eſt, quicumque hac facultate defensionis contenti eſſe poſſunt : nolo, quemquam eorum, qui adſunt, exiſtimare, me, quæ de lege ab Attio dicta ſunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obſequor ; neque ego legem recito, neque hoc loco pro te dico : ſed ea, quæ a me deſiderari arbitror, non relinquam.

LV. Iniquum tibi videtur, Atti, eſſe, non iiſdem legibus omnes teneri. Primùm (ut id iniquissimum eſſe confitear) hujuſmodi eſt, ut commutatis eis opus ſit

legibus, non ut iis, quæ sunt, non pareamus. Deinde quis umquam hoc senator accusavit, ut, quum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani esset consecutus, eò se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quàm multa sunt commoda, quibus caremus: quàm multa molesta ac difficilia, quæ subimus? atque hæc omnia tantùm honoris & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc te ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines; easdem vitæ conditiones non perferent: putant enim minùs multos sibi laqueos legum, & conditionum, ac judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiverunt.

151. Atque, ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur; ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, *Ne quis judicio circumveniretur*, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo a populi causa remotissimus, tamen, quum ejus rei quæstionem hac ipsâ lege constitueret, quâ vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset; pro illo

odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quàm omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, queſtus in veteres judices, in hanc unam quæſtionem contuliſſet.

152. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, Judices, & proſpicite id, quod providendum eſt) nisi, ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed a paucis: nam ii ſenatores, qui ſe facilè tuentur integritate & innocentiâ, quales (ut verè dicam) vos eſtis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordiâ conjunctissimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine; hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, si conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri possint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſeveritatis veſtræ poſſe confidunt. Quis enim de homine audeat, paulò majoribus opibus prædito, verè & fortiter judicare; quum videat, sibi de eo, quòd coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam?

LVI. O viros fortes, equites Roma-

nos! qui homini clarissimo ac potentissimo, M. Druſo, tribuno plebis reſtiterunt, quum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicaſſent, hujuſmodi quæſtionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Romani, ceterique hujuſcemodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ ſuſcipere ſe putarent, recuſando: ſed apertissimè repugnarunt, quum hæc recuſarent, & palam fortissimè, atque honeſtissimè dicerent, ſe potuiſſe judicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si ſua ſtudia ad honores petendos conferre voluiſſent; ſeſe vidiſſe, in ea vita qualis ſplendor ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ ſe non contempsiſſe, ſed ordine ſuo, patrumque ſuorum, contentos fuiſſe, & vitam illam tranquillam & quietam, remotam a procellis invidiarum, & hujuſcemodi judiciorum amfractu, ſequi maluiſſe.

154. Aut sibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui oportere: aut, quoniam id non poſſet, eam conditionem vitæ, quam ſecuti, petitionem reliquiſſent, manere: iniquum eſſe, eos, qui honorum ornamenta, propter periculorum multitudinem, prætermisiſſent, populi benefi-

ciis esse privatos, judiciorum novorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea quòd eâ conditione propositâ petere cœpisset; quódque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus quum summum rectè factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, eâ ne lege accusarentur, quâ nunc Avitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, eâ lege equestrem ordinem non teneri: sed ne novâ lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem umquam recusavit, quominùs vel eâ lege rationem vitæ suæ redderet, quâ non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm primùm in omnes ordines quæstio perferatur.

LVII. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas suas

ſuas commiſiſſe : ipſum ſine cura eſſe : non metuere, ne lege eâ, quam numquam ipſe juſſerit, & quæſtione, quâ ſe ſolutum liberumque eſſe arbitretur, per paucos judices adſtringatur.

156. Agit enim sic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus & diſertus, omnes cives legibus teneri omnibus : vos attenditis, & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit eâ lege, quâ lege ſenatores, & ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur : mihi per eum recuſare, & in arce legis præsidia conſtituere defensionis meæ non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius (sicuti veſtrâ æquitate nixi confidimus) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus sit : in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil fuiſſe.

157. Hic nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculoſa, & quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, quum eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta sit, in populum Romanum transferre conentur : qua in lege eſt, *qui*

coierit : quod quàm latè pateat, videtis. *Convenerit* : æquè infinitum & incertum est. *Consenserit* : hoc verò quum incertum & infinitum, tum obscurum & occultum est. *Falsumve testimonium dixerit* : quis de plebe Romana testimonium dixit umquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? nam dicturum quidem certè, si hoc judicium plebi Romanæ propositum sit, neminem umquam esse confirmo.

158. Sed hoc polliceor omnibus, si cui fortè hac lege negotium facesset, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me ejus causam legis præsidio defensurum; & vel his judicibus, vel eorum similibus, facilè probaturum, & omni me defensione usurum esse legis : quâ nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur.

LVIII. Non enim debeo dubitare, Judices, quin, si qua ad vos causa hujusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur; etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis; & religioni potiùs vestræ, quàm odio pareatis.

159. Est enim sapientis judicis, cogitare, tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum & cre-

ditum sit ; & non solùm sibi potestatem datam, verùm etiam fidem habitam esse meminisse : posse, quem oderit, absolvere ; quem non oderit, condemnare ; & semper non quid ipse velit, sed quid lex & religio cogat, cogitare : animadvertere, quâ lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Quum hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, Judices, atque sapientis, quum illam, judicandi causâ, tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere ; sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem : libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere : maximéque æstimare conscientiam mentis suæ, quam a diis immortalibus accepimus ; quæ a nobis divelli non potest ; quæ si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu & summa cum honestate vivemus.

160. Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset ; profectò ne conatus quidem esset dicere, id quod verbis multis egit, judicem, quod ei videatur, statuere, & non devinctum legibus esse oportere : quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimiùm ; pro reipublicæ dignitate, parum ; pro vestra prudentia,

ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt sibi fingenda eſſe, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent.

LIX. Atque, ut exiſtimetis, neceſſariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua: profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonſtrari potuerunt, brevissimè eſſe defenſa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus eſt, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam eſſe dixiſtis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm a Cluentio tractatus eſt: hujus illum opes in rebus ejus incommodis ſublevarunt: atque hoc quum ipſe, tum omnes ejus amici, neceſſariique cognoverunt. Ancarii, & Paceni paſtoribus, hujus villicum vim & manus attuliſſe. Quum quædam in collibus (ut ſolet) controverſia paſtorum eſſet orta; Aviti villici rem domini, & privatam poſſeſſionem defenderunt: quum eſſet expoſtulatio facta, cauſa illis demonſtrata; sine judicio controverſiaque diſceſſum eſt.

162. P. Ælii teſtamento propinquus exheredatus quum eſſet, heres hic alienior inſtitutus eſt. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in teſtamento faciendo



interfuit ; idque teſtamentum ab hujus inimico Oppianico eſt obsignatum. Florio legatum ex teſtamento, infitiatum eſſe : non eſt ita : ſed quum H-S xxx ſcripta eſſent, pro H-S ccc, neque ei ſatis cautum videretur ; voluit, eum aliquid acceptum referre liberalitati ſuæ : primò debere negavit : pòſt sine controversia ſolvit. Cœlii cujuſdam Samnitis uxorem poſt bellum ab hoc eſſe repetitam. Mulierem quum emiſſet de ſectoribus, quo tempore eam primùm liberam eſſe audivit, sine judicio reddidit Cœlio.

163. Ennium eſſe quemdam, cujus bona teneat Avitus. Eſt hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit ; deinde aliquando cum ſervo Aviti furti egit ; nuper ab ipſo Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iiſdem fortaſſe patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hoſpitum A. Binnium quemdam, cauponem, de via Latina, ſubornatis ; qui sibi a Cluentio, ſerviſque ejus, in taberna ſua manus allatas eſſe dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis eſt neceſſe. Si invitaverit, id quod ſolet, sic hominem accipiemus, ut moleſtè ferat, ſe de via decessiſſe. Habetis, Judices, quæ in to-

tam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt: quàm levia, genere ipso! quàm falsa, re! quàm brevia, responsu!

LX. Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri judicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, quâ coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa a me dicta sint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad vestrum judicium minimè pertinerent.

165. Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summâ fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris: apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius sororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

*166. Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, quum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo homi-

num pranderet, venenum Aviti consilio paratum: id quum daretur in mulſo, Balbutium quemdam, ejus familiarem, intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hæc ego si sic agerem, tamquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

167. Quid umquam Avitus in ſe admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, quum ille verbum omnino in hac ipſa cauſa nullum facere potuerit; huic autem accuſatores, matre vivâ, deeſſe non poſſent? quod jam intelligetis. An ut de cauſa ejus periculi nihil decederet, ad cauſam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa ſunt, quæ dici poſſunt: ſed non committam, ut videar non dicendo voluiſſe dicere: res enim jam ſe ipſa defendat.

168. Nego, illum adoleſcentem, quem ſtatim epoto poculo mortuum eſſe dixiſtis, omnino illo die eſſe mortuum: magnum & impudens mendacium. Perſpicite cetera: dico, illum quum ad illud prandium crudior veniſſet, &, ut ætas illa

fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctûs, pater; pater, inquam, illius adolescentis: quem propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere; is hunc suo testimonio sublevat: quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paulisper exsurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem & falsum crimen afferret.
TESTIMONIUM *Balbutii patris.*

LXI. Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, Judices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meæ dictum est; quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quemdam, familiarem illius, idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt.

170. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quòd jam Oppianicum pœnâ affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quisquam timeret? quid metuebat? ut oppugnaretur a perdito? an ne accusaretur a condemnato? an ne exsulis testimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vitâ frui noluit; adeone erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo audire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? hujus igitur vitæ Avitus invidebat?

171. Hunc si acerbè & penitus oderat; non eum quàm diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset (ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse conscisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quàm hîc reliquisse: a socrûs, ab uxorum, a

fratris, a liberûm pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem, atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter sensum doloris?

LXII. Age verò, venenum per quem datum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? nihil; atque adeo, quòd ille Oppianico familiarissimè est usus, potiùs etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimùm & suum scelus, & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur?

173. Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, Judices, quàm novum, in pane datum venenum? Faciliúsne potuit, quàm in poculo? latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celeriùs potuit comestum quàm epotum, in venas atque in omnes partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane, si esset animadversum, quàm in poculo, quum ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset?

174. At repentinâ morte periit. Quod

si esset ita factum, tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet: si esset suspiciosum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, post mortem, in Avitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite.

175. Quum vagus & exsul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset; ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer diuque ægrotavit. Quum esset unà Sassia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiariùs uteretur, quàm vir dissolutissimus, incolumi fortunâ, pati posset; & jus illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus quum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, & huc ad urbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirmâ valetudine latus offendisse ve-

hementer, &, posteaquam ad urbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, Judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur.

LXIII. Post mortem ejus Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit: emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quemdam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam servo suo, quæsituram esse dixit: præterea servum illum Nicostratum, quem nimiùm loquacem fuisse, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulavit. Hic quum esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benevolum esse, & patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici, & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati: tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Quum essent animi servorum & spe & metu tentati, ut aliquid in quæstione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocato-

rum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt.

177. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo pòst iterum advocantur: habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: aversari advocati, & jam vix ferre posse: furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Quum jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summâ virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur; sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquam ceteri comprobarunt; ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum.

178. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quòd jam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit: quæ a Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi

persuasum esse simulasset, instructam ei continuò & ornatam, Larini medicinæ exercendæ causâ, tabernam dedit.

LXIV. Unum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat; ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs, quàm id struere & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat; ut eum nuptiis alligatum simul, & testamenti spe devinctum, possit habere in potestate. Hoc ipso ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & cædem ejusmodi. Quum esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conservos dormientes occidit, in piscinamque dejecit: ipse armarii fundum exsecuit, & H-S * & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio.

180. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Quum exsectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex

omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, quâ illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus: invenitur ea serrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula conjectus est: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur.

181. Constituitur quæstio de furto: nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis, armario expilato, pecuniâ ablatâ, non omni recuperatâ, occisis hominibus, institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minùs verisimile proferre potuistis? Deinde ut omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eumdem illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus primò recusavit: posteaquam illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur; mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè ad supplicium dedit.

LXV. Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova,

credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt: de Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, sed scelere furiosa, quum quæstionem habuisset Romæ, quum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honestissimorum virorum sententiâ constitutum esset, satis quæsitum videri, eadem de re triennio pòst, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro, ne colonum fortè adfuisse dicatis, sed bono viro, in filii caput quæstionem habere conata est.

183. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: quum haberetur de furto quæstio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, Judices, sæpe multorum improbitate depressa veritas emergit, & innocentiæ defensio interclusa respirat: quòd aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant; aut illi, quorum eminet audacia, atque projecta est, a consiliis malitiæ deseruntur: quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia, vix ullo obsisti modo posset. Utrùm furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suf-

picio non pertinuit ? At is & ex ferrula insimulatus, & a puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quærendo? Quæ fuit alia igitur cauſa quærendi ? An, id quod dicendum vobis eſt, & quod tum Saſsia dictitabat, quum de furto quæreretur, tum Strato iiſdem in tormentis dixit de veneno ?

184. En hoc illud eſt, quod antè dixi: mulier abundat audaciâ; conſilio & ratione deficitur : nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſque editæ ſunt, illæ ipſæ, quas tum obſignatas eſſe dixit : in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto; pòſt aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percunctatione quæſitum, ſed dolore expreſſum videretur.

185. Quæſtio de furto eſt, veneni jam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione, ſublatâ; quod ipſum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæſitum, poſtea per triennium maximè ex omnibus ſervis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Quum igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille ſine controverſia fecerat : tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit ? de

furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit ullum?

LXVI. Jam videtis, illam nefariam mulierem, Judices, eâdem manu, quâ, si detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripsiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem dicite, quis obsignavit? unum aliquem nominate: neminem reperietis, nisi fortè ejuſmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari.

186. Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius litteris conſcriptas in judicium afferas; neque earum auctorem litterarum, neque obsignatorem, neque teſtem ullum nominabis? &, quam tu peſtem innocentissimo filio ex matris sinu deprompſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? Eſto, in tabellis nihil eſt auctoritatis: quid? ipſa quæſtio, judicibus: quid? amicis hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reſervata eſt? quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone, & Nicoſtrato?

187. Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas: quem tu, quum hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare

poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, Judices, in crucem actum eſſe exſectâ ſcitote linguâ; quod nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium; ſed, quasi non omnes ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extremâ ſervuli voce morientis.

188. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus & immane, aut unde natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profectò, Judices, non sine neceſſariis me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixiſſe: nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulſam ex matrimonio filiam; quæ nondum ad hujuſce vitæ periculum, ſed ad commune familiæ dedecus pertinebant: nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa quum obsides filios ab eo mortuos accepiſſet, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quòd Aurium Meli-

num, cujus illa quondam ſocrus; paulò antè uxor fuiſſet, quum Oppianici eſſe operâ proſcriptum occiſumque cognoſceret, eam sibi domum ſedemque conjugii delegit, in qua quotidie ſuperioris viri mortis indicia & ſpolia fortunarum videret.

189. Illud primum queror, de illo ſcelere, quod nunc denique patefactum eſt, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, ſuſpicioſum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifeſtum videtur. Non eſt profectò de illo veneno celata mater: nihil eſt ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi eſſet, certè poſtea, deprehenſâ re, non illa ut ab improbo viro diſcessiſſet, ſed ut a crudelissimo hoſte fugiſſet, domumque illam, in perpetuum, ſcelere omni affluentem, reliquiſſet. Non modò id non fecit, ſed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non inſtrueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes totâ mente mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primùm, ut iſtum confirmaret Oppianicum accuſatorem filio ſuo, donis, muneribus, collocatione filiæ, ſpe hereditatis obſtrinxit.

LXVII. Itaque apud ceteros, novis inter propinquos ſuſceptis inimicitiis, ſæpe fieri divortia, atque affinitatum diſcidia videmus; hæc mulier ſatis firmum accuſato-

rem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus antè duxisset : ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt; illa sibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit.

191. Neque in eo solùm diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet; sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret: hinc enim illæ sollicitationes servorum & minis & promissis: hinc illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones ; quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit. Ab eodem scelere illæ triennio pòst habitæ Larini quæstiones : ejusdem amentiæ falsæ conscriptiones quæstionum : ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ : totius denique hujus ab illa est & inventa, & adornata comparatio criminis.

192. Atque his rebus quum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, paulisper, conquirendorum & conducendorum testium causâ, Larini est commorata: postea autem, quum appropinquare hujus judicium ei nuntiatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset; aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium,

atque luctûs, & tanti squaloris amitteret.

LXVIII. Jam verò quod iter Romam ejus mulieris fuisse existimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium & Venafrorum, ex multis audivi & comperi: quos concursus in his oppidis? quantos & virorum & mulierum gemitus esse factos? mulierem quamdam Larino, atque illam usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quò faciliùs circumvenire judicio capitis, atque opprimere filium posset.

193. Nemo erat illorum, pene dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ mater est omnium, vestigiis consceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem adspectûs fugeret: nocti se potiùs ac solitudini, quàm ulli aut turbæ, aut hospiti committebat.

194. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus: quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora esse, sceleratasque ejus preces, & nefaria vota co-

gnovimus ; quibus illa etiam deos immortales de ſuo ſcelere teſtatur , neque intelligit , pietate , & religione , & juſtis precibus , deorum mentes , non contaminatâ ſuperſtitione , neque ad ſcelus perficiendum cæsis hoſtiis poſſe placari : cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales a ſuis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

LXIX. Vos , Judices , quos huic A. Cluentio quoſdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit , hujus importunitatem matris a filii capite depellite : multi ſæpe in judicando peccata liberûm , parentum miſericordiæ conceſſerunt : vos , ne hujus honeſtissimè actam vitam matris crudelitati condonetis , rogamus : præſertim quum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omnes ſcitote , Judices (incredibile dictu eſt , ſed a me verisssimè dicitur) omnes Larinates , qui valuerunt , veniſſe Romam , ut hunc ſtudio frequentiâque ſuâ , quantum poſſent , in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud , hoc tempore , & mulieribus , oppidum ſcitote eſſe traditum , idque in præſentia , in communi Italiæ pace , domeſticis copiis eſſe tutum : quos tamen ipſos æquè , & eos , quos præſentes videtis , hujus exſpectatio judicii dies noctesque ſollicitat.

196. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos : ſumma eſt enim, Judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides : præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque a majoribus traditum ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non ſolùm teſtimonium ſuum, judiciumque ſignificent, verùm etiam curam animi, ac dolorem : quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAUDATIO CLUENTII, *ex decurionum Larinatium decreto.*

197. Ex lacrymis horum, Judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age verò, vicinorum quantum ſtudium, quàm incredibilis benevolentia, quanta cura eſt ? non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtissimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt Frentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate : Teano Apulo, atque Luceriâ equites Romanos, honeſtissimos homines, laudatores videtis :

videtis : Boviano, totoque ex Samnio quum laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent. Non multi mihi ab uno sic diligi videntur, ut hic ab his universis.

LXX. Quàm non abesse ab hujus judicio L. Volusienum, summo splendore hominem ac virtute præditum, vellem: quàm vellem præsentem posse P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatissimum, nominare: qui, quum hujus causâ, dies noctesque vigilaret, & quum me hanc causam doceret; in morbum gravem periculosumque incidit; in quo tamen non minùs de capite hujus, quàm de sua vita laborat. Cn. Tudicii senatoris, viri optimi & honestissimi, par studium in testimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed majore verecundiâ, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benevolentiam confirmamus.

199. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meumque unà laborem, qui

totam hanc causam, vetere instituto, solus peroravi, vestramque simul, Judices, æquitatem & mansuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcam crudelitate, & scelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea stultitia est, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo feminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit: atque etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & jura mutavit; uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eò jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reservarit.

200. Quare, Judices, si scelus odistis, prohibete aditum matris a filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberûm: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestrâ æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, Judices, tot annos in falsa invidia periculisque versatum; qui nunc primùm post illam flammam, aliorum facto & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paulùm respirare a me-

tu cœpit; cui posita sunt in vobis omnia; quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. Orat vos Avitus, Judices, & flens obsecrat, ne se invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota & preces a vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam & mortuo, condonetis.

LXXI. Quòd si qua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocentem: ne iste miser, Judices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe, & multùm queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum: quod si tum indicatum non esset; non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum: postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se filii lugere simulasset: nunc verò quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulcro patris privata esse videatur?

202. Satis diu fuit in miseriis, Judices: satis multos annos ex invidia laboravit: nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit, cujus animum non jam expletum esse putemus: vos, qui æqui estis omnibus, qui, ut quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè sublevа-

tis, conſervate A. Cluentium : reſtituite incolumem municipio : amicis, vicinis; hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite : vobis in perpetuum, liberiſque veſtris obſtringite : veſtrum eſt hoc, Judices, veſtræ dignitatis, veſtræ clementiæ : rectè hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentissimum, plurimiſque mortalibus carum atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis; ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiæ locum, in judiciis veritati.





DE LEGE AGRARIA

IN SENATU.

ORATIO DECIMA QUINTA;

Quæ prima contra Rullum.

Anno urbis 690. Ciceronis 44. P. Servilius Rullus, tribunus plebis, qui cum collegis magistratum de more inierat quarto Idus Decembris, legem agrariam promulgaverat. Cicero, inito consulatu Calendis Januariis, contra auctorem legis primam in senatu orationem habuit; cujus pars tantùm exstat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, agrorum emptionem, & deductionem coloniarum.

Hac oratione Plutarchus Rullum ita perterritum fuisse ait, ut nihil contrà diceret. At quum idem consules in concionem vocaret, Cicero

populo Romano disceptatore uti non dubitavit ; & quum senatum se sequi jussisset, progressus in concionem, secundam ad populum orationem de lege agraria dixit, in qua legem Servilliam antiquandam esse suadet, quòd per eam Rullus, simulatione largitionis, tyrannidem constituat, quum & in decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione, tyrannicam potestatem ipsis permittat.

Tertia de lege agraria sequitur oratio brevissima ad populum, quâ Cicero se defendit contra accusationem tribunorum, qui ipsum gratificantem Sullanarum assignationum possessoribus, agrariæ legi obsistere criminati erant. Fabricius.

Has orationes, & eas quæ sequuntur, pro Rabirio, & in Catilinam, & quæ aliæ interierunt, de Othone, de proscriptorum liberis, de abdicatione provinciæ, Cicero

Epist. ad Atticum 2, 1. *vocat* Consulares: *quarum primæ effecerunt, ut* legem agrariam, hoc est, alimenta sua abdicaverint Tribus, *ut scribit Plinius*, 7, 30.

Desunt permulta.

1. QUÆ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur: dicent enim decemviri, id quod & dicitur a multis, & sæpe dictum est, post eosdem consules, regis Alexandri testamento, regnum illud, populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? Hæc, per deos immortales! utrùm esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia; & utrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur?

2. Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam; ut a majoribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet; ut sit non minùs in populi Romani patrimonio nepos, quàm in suo. Perscribit in sua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum: agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. Videlicet excogitabit

aliquid, atque afferet: nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri ſociorum, regum ſtatus decemviris donabantur: nunc præſens, certa, pecunia numerata quæritur.

3. Exſpecto, quid tribunus plebis vigilans & acutus excogitet. Veneat, inquit, silva Scantia. Utrùm tandem hanc silvam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti? si quid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum eſt, conſume tamen ſanè, quoniam commodum eſt, quoniam quidem tu attuliſti: silvam verò tu Scantiam vendas, nobis conſulibus, atque hoc ſenatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani ſubsidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hòc me inertiorem conſulem judicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud majores noſtros fuerunt; quòd quæ vectigalia, illis conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me conſule, ne retineri quidem potuiſſe judicabuntur.

II. Vendit Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes: ſanè eſt in eo diligens; nullam enim prætermittit: perſequitur in tabulis cenſoriis totam Siciliam: nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audiſ-

tis auctionem populi Romani proscriptam a tribuno plebis, constitutam in mensem Januarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causâ, non vendiderint ii, qui armis & virtute pepererunt, ut esset, quod nos, largitionis causâ, venderemus.

5. Videte nunc, quoad fecerit iter apertius, quàm antea: nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, a me indicati sunt: nunc jam se ipsi indicabunt. Jubent venire agros Attalensium, atque Olympenorum: hos populo Romano Servilii, fortissimi viri, victoria adjunxit: deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum optimum & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus est: pòst autem agros in Hispania apud Carthaginem novam, duorum Scipionum eximiâ virtute possessos: tum verò ipsam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, sive ad notandam Carthaginiensium calamitatem, sive ad testificandam nostram victoriam, sive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriam consecravit.

6. His insignibus atque infulis imperii

venditis, quibus ornatam vobis majores vestri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possederit. Num obscurè videntur, propè hastâ præconis, insectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur?

III. Hoc verò cujusmodi est, quòd ejus auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vectigalia locare, nisi in conspectu populi Romani non licet: his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumptis patrimoniis, faciunt, ut, in atriis auctionariis potiùs, quàm in triviis, aut in compitis auctionentur: hic permittit suâ lege decemviris, ut in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Romani possint divendere.

8. Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quàm acerba, quàm formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decemviralis futura sit non videtis? Hereditatum obeundarum causâ, quibus vos legationes dedistis, qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis

opibus, neque ſummâ auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant.

9. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, quum mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum quum adventus graves, quum faſces formidoloſi, tum verò judicium ac poteſtas erit non ferenda: licebit enim, quod videbitur, publicum judicare; quod judicarint, vendere: etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant; tamen id iis ipſum per legem licebit: hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod ſuperiore parte legis præfinitum fuit, Sullâ & Pompeio conſulibus, id rurſus liberum, infinitumque fecerunt.

IV. Jubet eoſdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit, &, quos ipſis libeat, publicare: quo in judicio perſpici non poteſt, utrùm ſeveritas acerbior, an benignitas quæſtuoſior ſit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm ſuſpicioſæ:

excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem ; in vendendis agris , eos agros , de quibus cautum sit fœdere : hi sunt in Africa , qui ab Hiempsale possidentur.

11. Hic quæro , si Hiempsali satis est cautum fœdere , & Recentoricus ager privatus est , quid attinuerit excipi ? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem , & ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus ; quem putet existimaturum , duas causas in orbe terrarum repertas , quibus gratis parceret ? Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur , quem non architecti hujusce legis olfecerint ? provincias , civitates liberas , socios , amicos , reges denique exhauriunt : admovent manus vectigalibus populi Romani : non est satis.

12. Audite , audite vos , qui amplissimo populi senatûsque judicio exercitus habuistis , & bella gessistis. *Quod ad quemque pervenit , pervenerit , ex præda , ex manubiis , ex auro coronario , quod neque consumptum in monumento , neque in ærarium relatum sit , id ad decemviros referri* jubet. Hoc capite multa sperant : in omnes imperatores , heredesque eorum quæstionem suo judicio comparant : sed maximam pecuniam se a Fausto ablaturos arbitrantur : quam causam suscipere jurati judices no-

luerunt, hanc isti decemviri suscepere: idcirco a judicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quòd sit ipsis reservata.

13. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, ut quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hìc tamen excipit Pompeium; simillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, quâ peregrini Româ ejiciuntur, Glaucippus excipitur: non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, sed unus privatur injuriâ. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit: jubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adjunxerit, vendere cogitare.

V. Videtis jam, Patres conscripti, omnibus rebus & modis constructam & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia: consumetur enim in agrorum emptionibus. Optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemviri: tu Rulle (missos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito: quasi verò non intelligamus, ab invito emere, injuriosum esse; ab non invito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet,

ut alios omittam, ſocer tuus? &, si ego ejus æquitatem animi probè novi, vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut poſſessionis invidiam pecuniâ commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix poſſunt.

15. Nunc proſpicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos: ii porrò ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non vendere, quid futurum eſt? referetur pecunia? non licet: exigetur? vetat. Verum eſto: nihil eſt, quod non emi possit, si tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ, aut peſtilentiæ poſſeſſoribus, agri tamen emantur.

16. Quid tum? quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis eſſe hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & iſtis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtimaſti, quam præsidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis devinctam & conſtrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo

coloniam constituatis? ne urbem hanc urbe aliâ premere, atque urgere possitis? Non faciemus, inquit. Primùm nescio: deinde timeo: postremò non committam, ut vestro beneficio potiùs, quàm nostro consilio salvi esse possimus.

VI. Quòd verò totam Italiam vestris colonis complere voluistis, id cujusmodi esset, neminemne nostrûm intellecturum existimavistis? Scriptum est enim: *Quæ in municipia, quasque in colonias decemviri velint, deducant colonos, quos velint: & iis agros assignent, quibus in locis velint*: ut, quum totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atque hæc a me suspicionibus & conjecturâ coarguuntur.

18. Jam omnis omnium tolletur error: jam apertè ostendent, sibi nomen hujus reipublicæ, sedem urbis atque imperii; denique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt: illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & imperii nomen transferre cogitant: qui locus, propter ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, superbiam & crudelitatem genuisse dicitur; ibi nostri

coloni, delecti ad omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea isti vestri satellites modestè insolentiam suam continebunt.

19. Majores nostri Capuâ magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reipublicæ sustulerunt, neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuæ reliquerunt; non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua sæpissime reddiderunt?) sed consilio: quòd videbant, si quod reipublicæ vestigium illis mœnibus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium præbere posse. Vos hæc, nisi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm perniciosa essent, non videretis?

VII. Quid enim cavendum est in coloniis deducendis? si luxuries Annibalem ipsum Capuana corrupit: si superbia nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur: si præsidium non præponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese: nunc omnes urbes, quæ circum Capuam sunt, a colonis

per eosdem decemviros occupabuntur: hanc enim ob causam permittit ipsa lex, *in omnia quæ velint, oppida, colonos ut decemviri deducant, quos velint.* Atque his colonis agrum Campanum, & Stellatem campum dividi jubet.

21. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin gravissimè, & verissimè conqueri possit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisque reipublicæ positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Sullanæ dominationi & Gracchorum largitioni restitisset: non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat; intermissis, non conquiescat; in pace niteat, in bello non obsolescat; militem sustentet, hostem non pertimescat: prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reservo: de periculo salutis, ac libertatis loquor.

22. Quid enim existimatis integrum vobis in republica fore, aut in vestra libertate, ac dignitate retinenda, quum Rullus, atque ii, quos multò magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus co-

piis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbes circa Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines ea, me consule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint. Errastis, Rulle, vehementer, & tu, & nonnulli collegæ tui, qui sperastis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popularem, posse in evertenda republica populares existimari. Lacesso vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore uti volo.

VIII. Etenim, ut circumspiciamus omnia, quæ populo grata atque jucunda sunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus: sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis, timorem bonis injecistis: fidem de foro, dignitatem de republica sustulistis.

24. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum, quum populo Romano vox & auctoritas consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: quum ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum

regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii, nobis conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis, atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex Agraria magis popularis eſſe videatur.

25. Quum verò ſcelera consiliorum veſtrorum, fraudemque legis, & insidias, quæ ipsi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero, pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consiſtere; præſertim quum mihi deliberatum & conſtitutum sit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter & liberè poteſt, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ a tribuno plebis impediri possit, appetiturus sim.

26. Dicit frequentissimo ſenatu conſul, Kalendis Januarii, ſeſe, si ſtatus hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magiſtratu geram, Patres conſcripti, ut possim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere; mihi iratum, contemnere.

IX. Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, Tribuni plebis: deſerite eos, a quibus, nisi proſpicitis, brevi

tempore deferemini: conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem rempublicam communi studio atque amore defendite. Multa sunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia: nullum externum periculum est; non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac domesticum est: huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus.

27. Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes qui se incolumes volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrûm spe ducitur, se posse turbulentâ ratione honori velificari suo; primùm, me consule, id sperare desistat; deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè respublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ restituta esse videatur.

DE LEGE AGRARIA
AD POPULUM.
ORATIO DECIMA SEXTA,

Quæ ſecunda contra Rullum,

I. EST hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, quâ gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur, unde etiam quod poſteris ſolveretur, redundaret. Mihi, Quirites, apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis; ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.

2. De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere; ingrati, tacere: nam &, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum com-

memorare, perquam grave eſt; & silere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem: quare dignus veſtro ſummo honore, singularique judicio sim, ipſe modicè dicam, si neceſſe erit; vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.

3. Me perlongo intervallo propè memoriæ, temporumque noſtrorum, primum hominem novum, conſulem feciſtis; & eum locum, quem nobilitas præsidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis; virtutique in poſterum patere voluiſtis: neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe amplissimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo.

II. Nam profectò si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui sine repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliquâ occasione eſſe factos, quum multis annis pòſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquantò ſeriùs, quàm per ætatem, ac per leges liceret; qui autem anno ſuo petierint, sine repulſa non eſſe factos: me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus me-

minisse possumus, qui consulatum petierim, quum primùm licitum sit; consul factus sim, quum primùm petierim; ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur.

4. Est illud amplissimum, quod paulò antè commemoravi, Quirites, quòd hoc honore ex novis hominibus primum me, multis pòst annis, affecistis; quòd primâ petitione; quòd anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quòd meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem vivam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus; neque singulæ voces præconum, sed unâ voce universus populus Romanus consulem declaravit.

5. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, quum ad animi mei fructum atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam sollicitudinemque multò majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multæ & graves cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis

impertiunt : primùm tuendi consulatûs ; quæ quum omnibus est difficilis & magna ratio, tum verò mihi, præter ceteros : cui errato nulla venia ; rectè facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur : non, dubitanti fidele consilium ; non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur.

III. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore : sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi : mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de me factum consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatûs gerendi, quòd non eadem, quâ superioribus consulibus, lege & conditione utendum esse decrevi ; qui aditum hujus loci conspectumque vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum ; sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, primâ meâ illâ oratione Kalendis Januarii dixi.

7. Neque

7. Neque enim ullo modo facere possem, ut, quum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longè præponerer, non & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestrâ sapientiâ: versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes; qui quum populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur.

8. Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo, plenam sollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc reipublicæ statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria, non imperia, sed regna, quæri putabantur.

IV. Quæ quum ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem (neque enim obscurè gerebantur) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm pax? quâ non modò ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non solùm ab hominibus, verùm etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita jucundum est, ut & vos, & majores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris præcipuam laudem gratiamque debemus, quòd eorum labore est factum, ut impunè in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, quum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatûs esse collata?

10. Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis

ostentari potest, re verâ fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest: neque verò illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum; qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus: neque si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt.

V. Nam verè dicam, Quirites, genus ipsum legis agrariæ vituperare non possum: venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur: non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientiâ, legibus, multas esse video reipublicæ partes constitutas.

11. Itaque, ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere; cupiebam, quod cogitarent, cognoscere: etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos reipublicæ bene administrandæ societatem.

12. Quum familiariter me in eorum ſermonem insinuarem, ac darem; celabar, excludebar: & quum oſtenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum; tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam; negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem: finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut insidioſa, aut impudens videretur. Interea non desiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, & ſolitudinem: quibus in rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjecturâ poteritis.

13. Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem exſpectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm ceteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbâque majore: ut oculis & adſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionemque exſpectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum exſpectatio-

ne concurritur : explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur; quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret : hoc ille utrùm insidiarum causâ fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen, si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur : concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii : descriptam legem ad me afferunt.

VI. Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque adjutor essem : non enim naturâ, neque discidio, neque odio penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; quia persæpe seditiosis atque improbis tribunis plebis boni & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio dissensionem facit.

15. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vef-

tris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honestè & libenter posset defendere. Atque ego a primo capite legis usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis agrariæ simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agrariâ, pulchrâ atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui.

16. Quæ quum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse, sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam: sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis; nolitote dubitare, plurimo sudore & sanguine majorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere.

VII. Primum caput est legis agrariæ; quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. Jubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim, ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir sit.* Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur: toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro a populari tribuno plebeio, ecquando, nisi per XXXV tribus creati sint. Etenim quum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profectò maximè; quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent, & unusquisque studio & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimùm venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis; paucas tribus, non certâ conditione juris, sed sortis beneficio, fortuitò, ad usurpandam libertatem vocare.

18. *Item*, inquit, *eodemque modo*, capite altero, *ut comitiis pontificis maximi.*

Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari: atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus, tulit; quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur.

19. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, quum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad partes daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent a populo beneficium, quàm darent, id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat potestate, quadam ratione eripere conatur.

VIII. Quæret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque vestram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planiùs: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo: video fecisse alios: illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quæritur: universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi rectè putant posse.

21. Sortietur tribus idem Rullus: homo felix educet, quas volet, tribus: quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omnium rerum (ut jam ostendam) dominos habebimus: atque ii, ut grati ac memores beneficii esse videantur, aliquid se novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò sex & xx tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? se primum. Quî licet? leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitra-

mini, sed tribunitiæ, vobis, majoribusque vestris vehementer gratæ atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia: quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas, curatiove mandetur. Etenim, si populo consulis, remove te a suspicione alicujus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem & fructum, quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire: nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ.

IX. Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, nullo custode sortitus? quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, servis hoc eum suis, non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem legis sibi suâ lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliatâ, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos, adscriptores le-

gis agrariæ non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in indice & in præscriptione legis concessus est; ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque æquâ ei parte retinentur.

23. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcumque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terrâ & mari præponeretis; certè in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos; & committi huic optimè, & ornari hunc justissimè posse intelligebant.

24. Itaque excipitur hac lege non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus aliis negotiis ac legibus impeditus; reus denique, quò minùs decemvir fieri possit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege umquam fuit; ne in his quidem ma-

giſtratibus, quorum certus ordo eſt. Timebat enim, Pompeius ne si adeſſet, ferri non poſſet: aut, ne, si accepta lex eſſet, illum sibi collegam adſcriberetis, cuſtodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hìc, quoniam video vos hominis dignitate, & contumeliâ legis eſſe commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli. An vos aliter exiſtimabatis, quum ad omnia veſtra pauci homines cupiditatis oculos adjeciſſent, non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis insidiis, quum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis, Cn. Pompeii præsidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, poteſtatemque omnium rerum quæri, quum videatis eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

26. Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primùm lege curiatâ decemviros ornat. Jam hoc

inauditum, & planè novo more uti curiatâ lege magistratus detur, cui nullis comitiis antè sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit. Oblitus est, nullos a plebe designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

XI. Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt: nam quum centuriata lex censoribus ferebatur, quum curiata ceteris patriciis magistratibus; tum iterum de iisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa; curiata tantùm auspiciorum causâ remanserunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non sinitis, confirmavit; tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, quum majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus judicare; hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit.

28. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perſpexit, sine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. Jubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat: quàm id ipſum abſurdè, nihil ad me attinet: jubet enim, *qui primus sit prætor factus, cum legem curiatam ferre: sin is ferre non possit; qui poſtremus sit:* ut aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum sit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe.

29. Quid poſtea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. *Tum ii decemviri*, inquit, *eodem jure sint, quo qui optimâ lege.* Si hoc fieri poteſt, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi possit; quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optimâ lege a populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentiſque naſ-

cuntur, ut non modò quum gerere cœperint, sed etiam quum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur.

XII. At videte, quàm diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum plebis potestatem: tantummodo, si quis eâ potestate temerè est usus, existimamus. Hic tribunus plebis lege curiatâ, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. Atque hoc quum in eo reprehendendum est, quòd per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur; tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eamdem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet; quum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

31. Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis, per XXX lictores, auspiciorum causâ, adumbratis, constituti. Videte

nunc, eos, qui a vobis nihil poteſtatis acceperint, quantò majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. Jubet ad auſpicia, coloniarum deducendarum causâ, decemviros habere pullarios. *Eodem jure*, inquit, *quo habuerunt treſviri lege Semproniâ.* Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commonet, tres viros illos XXXV tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, quum tu a Tib. Gracchi æquitate ac pudore longiſſimè remotus ſis; id quod diſſimillimâ ratione factum ſit, eodem jure putas eſſe oportere?

XIII. Dat præterea poteſtatem, verbo prætoriam, re verâ regiam: definit in quinquennium, facit ſempiternam: tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit: deinde ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis; præterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſuppellectili: ſumptum haurit ex ærario, ſuppeditat a ſociis: janitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos, ſtipatores corporis conſtituit; eoſdem miniſtros, & ſatellites poteſtatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyrannorum: inſignia videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam,

Quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc hujusmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine vestris suffragiis; aut rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur.

33. Perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio, pœna sine provocatione, animadversio sine auxilio.

34. Judicare per quinquennium, vel de consulibus, vel de ipsis tribunis plebis poterunt; de illis interea nemo judicabit: magistratus his gerere licebit; causam dicere non licebit: emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum summa potestas datur, quum velint: Romæ esse, quum commodum sit: quacumque velint summo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur: interea dissolvant judicia publica: de consiliis ab-

12. Quum familiariter me in eorum ſermonem insinuarem, ac darem; celabar, excludebar: & quum oſtenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum; tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam; negabant, me adduci poſſe, ut ullam largitionem probarem: finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut insidioſa, aut impudens videretur. Interea non desiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere, & ſolitudinem: quibus in rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjecturâ poteritis.

13. Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis: concio tandem exſpectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm ceteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbâque majore: ut oculis & adſpectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionemque exſpectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum exſpectatio-

esse voluerunt. Hæc lege tribunitiâ decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus; accedent salicta ad Minturnas; adjungetur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt.

37. Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est cavendum & pertimescendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsultorum, quæ facta numquam sunt, quum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur: nisi fortè nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimiùm angustus orbis terrarum esse videatur.

XV. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi gradum quemdam, atque aditum ad cetera factum intelligetis. *Qui agri, quæ loca, quæ ædificia.* Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia

nominasset? non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid præteriret: adscripsit, *aliudve quid*: quâ brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit, L. Sullâ, Q. Pompeio consulibus, aut postea, id decemviros jubet vendere.

39. Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirûm ditioni, judicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. Primùm enim hoc quæro, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani esse factum: nam, quum idem possit judicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cizycum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompeium consules, recuperata sit, populi Romani factam esse dicere.

40. Utrùm oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, quum idem & disseret, & judicabit, impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare Asiam nolet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid? quod disputari contrà nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, &

judicatum, quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ, quod certè publicum eſt populi Romani factum? num quid cauſæ eſt, quin omnes agros, urbes, ſtativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint?

XVI. Quid Mytilenæ? quæ certè veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ ſunt: urbs & naturâ, & situ, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrûm hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hîc ego conſul populi Romani non modò nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modò ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: auctoritatem ſenatûs exſtare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depoſitam nobis recuperarent.

42. Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoriâ teneo: eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque

genere, neque animo regio esse, inter omnes ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

43. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis suis, judicabit? & verum judicabit? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet; judicabit Alexandriam regis esse: a populo Romano abjudicabit.

XVII. Primùm populi Romani hereditatem decemviri judicent, quum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget caussam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur; cur non eosdem cursus hoc

tempore, quos, L. Cottâ, L. Torquato consulibus, cucurrerunt? cur non apertè, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt?

45. Atque illud circumspicite vestris mentibus, unáque **** Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causâ legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt: grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quòd vestro, non suo nomine, quum hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, quum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes futuras?

46. Est in imperio terror; patientur: est in adventu sumptus; ferent: imperabitur aliquid muneris; non recusabunt. Illud verò quantum est, Quirites, quum is decemvir, qui aliquam in urbem aut exspectatus, ut hospes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit, illam ipsam sedem hospita-

lem, in quam erit deductus, publicam populi Romani esse dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, omnes terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. Simile verò est, multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, utrùm populus Romanus eum, cui velit, deferat; an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur?

XVIII. Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permissu, vendituri sint. Non est satis: quum sese sociorum, quum exterarum nationum, quum regum sanguine implerint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium: sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat; sed planè, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim.

48. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Romani auctionem: quam

quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto. *Auctio.* Ut in suis rebus, ita in republica luxuriosus est nepos, qui priùs silvas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. *Auctionis pars ea, quæ ad Siciliam pertinet.* Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat.

49. Quod partum recenti victoriâ majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem: & mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpius: vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum unà tuerer: feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris atque amplissimæ dignitatis; quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem quum intelligam, hanc totam ferè legem ad il-

lius opes evertendas, tamquam machinam, comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos universi non solùm videre, verùm etiam tenere possitis.

XIX. Jubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitûm, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum: hæc P. Servilii imperio & victoriâ, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persæ fuerunt; qui item a censoribus locati sunt, & certissimum vectigal.

51. Adscribit idem auctioni Corinthios agros, optimos, & fertiles; & Cyrenenses, qui Appionis fuerunt; & agros in Hispania propter Carthaginem novam; & in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis, de consilii sententia, consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos ve-

teribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant.

52. Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, quum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu, Mœotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: quum imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne judicium & potestas, more majorum, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimùm proficiscetur.

XX. Is videlicet antequam veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompeium mittet; quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror. *P. Servilius Rullus, tribunus plebis, decemvir, S. D. Pompeio, Cn. F.* Non credo adscriptum esse, *Magno:* non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, concessu-

rum verbo. *Te volo curare, ut mihi Sinope præstò sis, auxiliumque adducas, dum eos agros, quos tuo labore cepisti, ego meâ lege vendam.* An Pompeium non adhibebit ? in ejus provincia vendet manubias imperatoris ? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra atque hostium castra, hastâ positâ, cum suis formosis finitoribus auctionantem.

54. Neque in hoc solùm inest contumelia, quæ vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modò venierit, verùm etiam locata sit. Plus spectant homines certè, quàm contumeliam : sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum pervenire ; aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloriâ, detrahi posse : putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, quum viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translatam.

55. Patior non molestè, tam stultos esse, qui hæc sperent ; tam impudentes,

qui conentur : illud queror, tam me ab iis esse contemptum, ut hæc portenta, me consule, potissimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificiisque vendendis, permittitur decemviris, *ut vendant, quibuscumque in locis videatur.* O perturbatam rationem ! ô libidinem refrenandam ! ô consilia dissoluta, atque perdita !

XXI. Vectigalia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrûm frequentiâ : venire vestras res proprias, & in perpetuum a vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ solitudine licebit ? L. Sulla quum bona indemnatorum civium funestâ illâ auctione suâ venderet, & se prædam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit ; nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est : decemviri vestra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent ?

56. Sequitur, *Omnes agros extra Italiam*, infinito ex tempore, non, ut antea, ab Sulla & Pompeio consulibus. Cognitio decemvirûm, privatus sit, an publicus : sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem

præterit? posse, quibuscumque locis velint, nullâ disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare?

57. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, sæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure; misericordiâ senatûs, non agri conditione defendunt: nam illum agrum publicum esse fatentur: se moveri possessionibus, amicissimis sedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus; quæ est ista æquitas, ceteros, etiam si privati sint, permittere ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum aliâ ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine judicio senatûs, decemviris addicentur.

XXII. Atque etiam est alia, superiore capite, quo omnia veneunt, quæstuosa exceptio, quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est. Audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnumquam ex hoc loco,

possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem; quos P. Africanus populo Romano adjudicarit; & tamen postea per C. Cottam consulem, cautum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non jusseritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? tollitur vestrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. Volitat enim ante oculos istorum Jubæ regis filius, adolescens non minùs bene nummatus, quàm bene capillatus.

59. Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capiat: auget, addit, accumulat: *Aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoscumque pervenit, neque relatum est in publicum, neque in monumento consumptum*, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserunt, judiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviros translatum videtis. Horum erit judicium, quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, ut, *quicumque de provincia decesse-*

rit, apud eosdem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur.

60. Hìc tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? qui honore decemviratûs excluditur propè nominatim: cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrùm tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

XXIII. Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur: nam si est æquum, prædas ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tamquam ad dominos, deportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum, hos decemvi-

tos, portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant; non mihi videntur honoris causâ excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eamdem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit: Pompeius autem hoc animo sit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet; quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini.

62. Verumtamen cavet, ut, *Si quæ pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, eâ decemviri utantur*: nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adjunxerit. Ita remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermissum sit: omnes urbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra, venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ, & quàm immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis.

XXIV. Cognoscite nunc alios immensos atque intolerabiles quæstus, ut intelligatis ad certorum hominum impor-

tunam avaritiam hoc populare legis Agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecuniâ jubet agros emi, quò deducamini. Non consuevi homines appellare asperiùs, Quirites, nisi lacessitus. Velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum, & vendendarum, & emendarum potestatem permitteretis.

64. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere; tum, quum haberet hæc respublica Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusque gestis, verùm etiam patientiâ paupertatis ornatos; & tum, quum erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque, forensibus, domesticisque rebus perspexeratis; tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigales populi Romani abalienaret; & quum summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret, a quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quiri-

tes, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad consumendum nihil satis esse videatur.

XXV. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus relictam consuetudinem, ut emantur agri a privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis privatos esse deductos: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse: hanc verò emendi & vendendi quæstuosissimam ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitiâ, alienam dignitate populi Romani semper putavi.

66. Libet agros emi. Primùm quæro; quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam & incertam plebem Romanam obscurâ spe, & cæcâ exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vescinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. Audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, quâ hosce omnes agros, & ceteros horum similes non modò emere, verùm etiam coacervare possis: cur eos non

H vj

definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana possit, quid interſit ſuâ, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio: etenim quantulum intereſt, utrùm in Maſsici radices, an in Italiam, alióve deducamini?

67. Age verò, non definis locum: quid? naturam agri? Verò, inquit, *qui arari, aut coli possit.* Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrùm hæc lex eſt, an tabula Neratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: *Jugera* CC, *in quibus olivetum fieri poteſt: jugera* CCC, *ubi inſtitui vineæ poſſunt.* Hoc tu emes iſtâ innumerabili pecuniâ, quod arari, aut coli possit? Quod ſolum tam exile & macrum eſt, quod aratro perſtringi non possit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multò eſt quæſtuosius, quàm si ab invito ſumeret: inibitur enim ratio quæſtûs de veſtra pecunia: & tum denique ager emetur, quum idem expedierit emptori & venditori.

XXVI. Sed videte vim legis agrariæ. Ne ii quidem, qui publicos possident,

decedent de poſſeſſione, nisi erunt deducti optimâ conditione, & pecuniâ maximâ. Converſa ratio. Antea, quum erat a tribuno plebis mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones invidioſas tenebant, pertimeſcebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidiâ liberat. Quàm multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſeſſionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliquâ velint? Qui paulò antè, diem noctemque, tribunitium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimeſcebant; ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed sibi intus canit.

69. Habet ſocerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Sullanis oneribus gravi, ſuâ lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majo-

tum vestrorum sanguine & sudore quæsita, ut Sullanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis?

70. Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites: eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt; alterum, propter vastitatem. Sullanus ager, a certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum perferre non possit: hic ager omnis, quoquo pretio coëmptus erit, tamen ingenti pecuniâ vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu; urbanam plebem nimiùm in republica posse: *exhauriendam esse*: hoc enim verbo est usus; quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

XXVII. Vos verò, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ, in Sipontina

siccitate, aut in Salapinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari: aut dicat, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Ut verò, quum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat; id vos potestis, quæso, concedere? Quamquam illud est egregium, quòd hac lege antè omnia veneunt, antè pecuniæ coguntur & coacervantur, quàm gleba una ematur: deinde emi jubet: ab invito vetat.

72. Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecuniæ fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur: vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo ea lex est, quâ nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint.

73. Atque in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnisne ejusmodi locus est, ut nihil intersit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? est,

qui planè recuſet? Quo in genere, ſicut in ceteris reipublicæ partibus, eſt operæ pretium diligentiam majorum recordari; qui colonias sic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint.

74. Etiamne si reipublicæ non expediat? *Et in quæ loca præterea videbitur.* Quid igitur eſt cauſæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere; & ſuum præsidium in capite atque cervicibus veſtris collocare? Tu non definias, quò colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipſum populum Romanum coërceas? opprimas? redigas in iſtam decemviralem ditionem ac poteſtatem?

XXVIII. Ut verò totam Italiam ſuis præsidiis obsidere atque occupare cogitet, quæſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint; iiſque colonis agrum dari jubet. Num obſcurè majores opes, quàm libertas veſtra pati poteſt,

& majora præsidia quæruntur? num obscurè regnum constituitur? num obscurè libertas vestra tollitur? Nam quum iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam suis opibus obsidebunt; iidem vestram libertatem suis præsidiis & coloniis interclusam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur?

76. At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus; & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam atque ornatissimam: atque quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro priùs dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni resistat.

77. Ac primùm de oppido dicam, si quis est fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam scribi jubet: ad hunc numerum quingenos sibi singuli sument. Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate: num vobis, aut vestri similibus, integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrûm parti: quamquam me ves-

ter honos vigilare dies atque noctes, & intentis oculis omnes reipublicæ partes intueri jubet; tamen paulisper, si ita commodum vestrum feret, connivebo: sed si quinque hominum millibus, ad vim, facinus, cædemque delectis, locus atque urbs, quæ bellum facere atque instruere possit, quæritur; tamenne patiemini, vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia? urbes, agros, copias comparari?

78. Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant, & fruantur: coëment præterea: ista dena jugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet: at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum ac Puteolanorum prædiorum sumptus sustentare possint. Quòd si vestrum commodum spectat; veniat, & coràm mecum de agri Campani divisione disputet.

XXIX. Quæsivi ex eo Kalendis Januarii, quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus: res-

pondit, a Romulia tribu ſe initium eſſe facturum. Primùm, quæ eſt iſta ſuperbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè ruſticis detur ager, qui habent, quàm urbanis, quibus iſta agri ſpes & jucunditas oſtenditur? aut, si hoc ab ſe dictum negat, & ſatisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in jugera dena deſcribat: a Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modò dena jugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum intelligetis; tamenne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani, deludi voſmetipſos diutius a tribuno plebis patiemini?

80. Quòd si poſſet ager iſte ad vos pervenire; nonne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini? An obliti eſtis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vectigalia, perlevi ſæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos

Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissimâ suspicione prædonum, aut hostium injectâ?

81. At verò hoc agri Campani vectigal quum ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus præsidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus varium, nec cœlo ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solùm id, quod a Campanis ceperant, non imminuerunt, verùm etiam, quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coëmerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanæ commodis plurimùm cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus exstitit, qui ex ea possessione rempublicam demoveret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejecisset.

XXX. Quem agrum nunc prætereuntes vestrum esse dicitis, & quem per iter qui faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt; is quum erit divisus, neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cæ-

dem esse possint : deinde ad paucos, opibus & copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a majoribus pulcherrimas vectigalium sedes armis captas accepistis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus relinquetur : ac tantum intererit inter vestram & privatorum diligentiam, quòd, quum a majoribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatûs, in ea loca missus esset, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecuniâ publicâ coëmeret, dicitur renuntiasse, nullâ se pecuniâ fundum cujusdam emere potuisse ; eumque, qui nollet vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quòd, quum plures fundos haberet, ex illo solo fundo numquam malum nuntium audisset.

83. Itane verò ? privatum hæc causa commovit : populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit ? Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit : Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit : Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit : at ex hoc vecti-

gali numquam malus nuntius auditus eſt. Cetera vectigalia belli difficultatibus affliguntur : hoc vectigali etiam belli difficultates ſuſtentantur.

XXXI. Deinde in hac assignatione agrorum , ne illud quidem dici poteſt , quod in ceteris, agros deſertos a plebe, atque a cultura hominum liberorum eſſe non oportere. Sic enim dico : si Campanus ager dividatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non conſtitui & collocari. Totus enim ager Campanus colitur & possidetur a plebe, & a plebe optima & modeſtissima : quod genus hominum optimè moratum , optimorum & aratorum & militum , ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miſeri, nati in illis agris, & educati., glebis ſubigendis exercitati , quò ſe ſubitò conferant , non habebunt : his robuſtis , & valentibus, & audacibus decemvirûm ſatellitibus agri Campani poſſessio tota tradetur: &, ut vos nunc de veſtris majoribus prædicatis, Hunc agrum nobis majores noſtri reliquerunt; sic veſtri poſteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres noſtri acceptum a patribus ſuis perdiderunt.

85. Equidem exiſtimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique veſtrûm, ubi consiſtat, bini pedes assignentur; ta-

men promiſcuè toto, quàm propriè parvâ frui parte malletis. Quare, etiam si ad vos eſſet singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui vobis oſtenditur, aliis comparatur; tamen honeſtiùs eum vos universi, quàm singuli possideretis. Nunc verò, quum ad vos nihil pertineat, ſed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrimè, tamquam armato hoſti, sic huic legi, pro veſtris agris resiſtetis?

86. Adjungit Stellatem campum agro Campano; & in eo duodena deſcribit in singulos homines jugera. Quasi verò paulùm differat ager Campanus ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, quâ illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimeent: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam ſuis præsidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo jure libertateque utuntur, totos novo populo atque adventitiis copiis occupabunt.

XXXII. Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capuam a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrûm, illa alte-

ra Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii rempublicam noſtram transferre conantur, quo in oppido majores veſtri nullam omnino rempublicam eſſe voluerunt: qui tres ſolùm urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt, quòd quum hominum copiis, tum ipsâ naturâ ac loco, ſuccincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis inſulis populi Romani videbatur. Corinthi veſtigium vix relictum eſt: erat enim posita in anguſtiis atque in faucibus Græciæ, sic, ut terrâ clauſtra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diverſa pene conjungeret, quum pertenui diſcrimine ſeparentur. Hæc, quæ procul erant a conſpectu imperii, non ſolùm afflixerunt, ſed etiam, ne quando recreata exſurgere atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt.

88. De Capua multùm eſt & diu conſultum: exſtant litteræ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatuſconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, si agrum Campanis ademiſſent; magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent; imaginem reipublicæ nullam reliquiſſent; nihil fore, quòd Capuam timeremus,

remus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus comportandis, condendiſque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur; idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

XXXIII. Videte quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum consilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eamdem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt; molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd si majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, & tam præclara populi Romani diſciplina, M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquiſſent.

90. Verùm arbitrabantur, Corintho & Carthagini, etiam si ſenatum & magiſtratum ſuſtuliſſent, agrumque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire poſſemus;

hîc verò in oculis senatûs populique Romani nihil posse exsistere, quod non antè exstingui atque opprimi posset, quàm planè exortum ac natum esset. Neque verò ea res fefellit homines, divinâ mente & consilio præditos: nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, sed nihil omnino est cogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia Carthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit, & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac sedibus suis recipiendos.

91. Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærerent: neque enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiendi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, ubi honos publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse

non poteſt : non contentione , non ambitione diſcordes : nihil enim ſupererat , de quo certarent : nihil, quod contrà peterent : nihil , ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam, ratione & consilio majores noſtri ad inertissimum & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt : & multum in poſterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus exſectis, urbem ipſam ſolutam ac debilitatam reliquerunt.

XXXIV. Hæc consilia majorum M. Bruto , ut antea dixi , reprehendenda , & P. Rullo viſa ſunt : neque te , Rulle, omina illa M. Bruti , atque auſpicia , a simili furore deterrent. Nam & ipſe, qui deduxit , & qui magiſtratum Capuæ , ab illo creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis , honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi , quum veniſſem Capuam , coloniam deductam L. Considio , & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus ; ut intelligatis , quantam locus ipſe afferat ſuperbiam ; quæ paucis diebus , quibus illò colonia deducta fuit , perſpici atque intelligi potuit.

93. Nam primùm, id quod dixi, quum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed, ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus: erant hostiæ majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatæ, ad præconem & ad tibicinem immolabantur: deinde patres conscripti vocabantur. Jam verò vultum Considii videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus; hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu quum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios.

94. Jam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplasia, quæ concursatio percunctantium, quid prætor edixisset? ubi cœnaret? quid enuntiasset? Nos autem, hinc Româ qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini atque advenæ nominabamur.

XXXV. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis & colendos putatis? Quid

enim viderunt ? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite atque cognoscite. Non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis, ac seminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, & a vitæ consuetudine suppeditantur; quibus alimur, & vivimus. Carthaginienses, fraudulenti & mendaces, non genere, sed naturâ loci, quòd, propter portus suos, multis & variis mercatorum & advènarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstûs vocabantur. Ligures, montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multâ culturâ, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primùm illa nata sunt; arrogantia, quâ a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit; deinde ea luxuries, quæ ipsum Annibalem, armis etiam tum invictum, voluptate vicit.

96. Huc isti decemviri quum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis ? Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, pla-

nissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent: agros verò, Vaticanum, & Pupiniam cum suis optimis atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt: oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt.

97. Quibus illi rebus elati & inflati, fortasse non continuò, sed certè, si paulùm assumpserint vetustatis ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magnâ sapientiâ præditus, vix facilè sese regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet; nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris & flagitii: immo verò etiam hoc magis, quàm illi veteres germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant; hi ex summa egestate, in eamdem rerum abundantiam traducti, non solùm copiâ, verùm etiam insolentiâ commovebuntur.

XXXVI. Hæc tu, P. Rulle, M. Bru-

ti sceleris vestigia, quàm monumenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis actoribus excogitasti, ut vetera vectigalia venderetis, & expilaretis nova: urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis: ut, quum omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus coëgissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: ut iidem partim invidiosos agros a Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilentes, a vestris necessariis, & a vobismetipsis emptos, quanti velletis populo Romano induceretis: ut omnia municipia, coloniasque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuscumque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colonias collocaretis.

99. Ut omnem rempublicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris præsidiis cingeretis, atque oppressam teneretis: ut ipsum Cn. Pompeium, cujus præsidio sæpissimè populus Romanus contra acerrimos hostes, & contra improbissimos cives victor exstitit, proscribere, atque horum conspectu privare possetis: ut nihil auro & argento violari, nihil nu-

mero, & suffragiis declarari, nihil vi ac manu perfringi posset, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeii, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu judiciorum, sine periculo petere possetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coërcere, non tribunus plebis retinere posset.

100. Hæc ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam quum omnium consulum gravis in republica custodienda cura ac diligentia debet esse, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti: nulli populo Romano pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: a me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, quum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.

XXXVII. Quare, modò ut vita sup-

petat, quamquam ego ſum is, qui eam possim ab iſtorum ſcelere insidiiſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bonâ fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commisiſtis. Ego is conſul, qui concionem metuam? qui tribunum plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & sine cauſa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci jussiſſet? Ego nondum veſtris armis armatus, insignibuſque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis resiſtere: nunc verear, ne reſpublica tantis munita præsidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuiſſem; hac concione, hoc populo; certè non vererer. Quis enim umquam tam ſecundâ concione legem agrariam ſuasit, quàm ego diſſuasi? si hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere.

102. Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere poſſent, consilio meo ac ratione proviſa ſunt: non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueritis, verùm etiam iſtos quibus otiosi negotium

facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu atque ex diſſensionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis consiſtit, libertas in legibus, honos in judiciis & æquitate magiſtratûs, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis.

103. Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, si hunc ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, ſed vitâ partum otium tenueritis. Quod ego & concordiâ, quam mihi conſtitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animis & corporis actibus providi: omnibus proſpexi ſanè, & revocavi: idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me conſule, conflarent. Summum & firmissimum eſt illud communibus fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maximâ concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus reipublicæ præbeatis. Pro certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule deligendo plurimùm vidiſſe fateantur.

DE LEGE AGRARIA
AD POPULUM.
ORATIO DECIMA SEPTIMA

Quæ tertia contra Rullum.

I. COMMODIUS fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ apud vos de me deferunt, ea coràm potiùs, me præsente, dixissent: nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc præsens certamen contentionemque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, &, quò provocati a me venire noluerunt, revocati saltem revertantur.

2. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proximâ meâ concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis ergà me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut

eam, si quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.

3. Completi sunt animi, auresque vestræ, Quirites, me gratificantem septem tyrannis, ceterisque Sullanarum assignationum possessoribus, agrariæ legi & commodis vestris obsistere. Hæc si qui crediderunt, illud priùs crediderint necesse est, hac lege agrariâ, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobisque dividi, aut denique minui privatorum possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè confirmari atque sanciri: si doceo, agris his, qui a Sulla sunt dati, sic diligenter Rullum suâ lege consulere, ut facilè appareat, eam legem, non a vestrorum commodorum patrono, sed a Valgii genero esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illâ criminatione, quâ in me absentem usus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despexerit?

II. Caput est legis XL, de quo ego consultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer,

aut aliquid alienissimo tempore novæ dissensionis commovere. Neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reipublicæ non magnopere defendendum putem; præsertim qui otii & concordiæ patronum me in hunc annum reipublicæ professus sim; sed ut doceam Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se & de suis factis taceri velit.

5. Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis, esse arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, *ut omnia, quæcumque ille fecisset, essent rata.* Nam quum ceteris in civitatibus, tyrannis institutis, leges omnes exstinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege constituit. Est invidiosa lex, sicut dixi: verumtamen habet excusationem: non enim videtur hominis lex esse, sed temporis.

6. Quid, si est hæc multò impudentior? Nam Valeriâ lege, Corneliisque legibus eripitur, quum datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui ademptus est; aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, *Quæ post C. Marium, Cn. Papirium, consules.* Quàm procul a suspicione fugit, quòd eos consules, qui adversarii Sullæ maximè fuerunt, potissi-

mùm nominavit ? Si enim Sullam dictatorem nominasset; perspicuum fore, & invidiosum, arbitratus est. Sed quem vestrûm tam tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Sullam dictatorem fuisse, in mentem venire non posset?

7. Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit? *Quæ post Marium & Carbonem consules agri, ædificia, lacus, stagna, loca, possessiones*, cœlum & mare prætermisit, cetera complexus est. *Publicè data, assignata, vendita, concessa sunt.* A quo, Rulle? Post Marium & Carbonem consules, quis assignavit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? *Ea omnia eo jure sint.* Quo jure? labefactat videlicet nescio quid: nimiùm acer, nimiùm vehemens tribunus plebis Sullana rescindit. *Ut quæ optimo jure privata sint.* Etiamne meliore, quàm paterna & avita? meliore.

8. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, aliquam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt; nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut privatum? at

ita latum est, ut melior tui soceri fundus Irpinus sit, sive ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus avitusque fundus Arpinas.

9. Id enim caves: optimo enim jure ea sunt profectò prædia, quæ optimâ conditione sunt. Libera, meliore jure sunt, quàm serva: capite hoc, omnia, quæ serviebant, non servient. Soluta meliore in causa sunt, quàm obligata: eodem capite obligata omnia, si modò Sullana sunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sunt, quàm illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: si a Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem.

III. Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel orationis impudentiâ: legis, quæ jus melius Sullanis prædiis constituat, quàm paternis; orationis, quæ ejusmodi causâ insimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimiùm vehementer defendere. At si illa solùm sanciret, quæ a Sulla essent data, tacerem; modò ipse se Sullanum esse confiteretur. Sed non modò illis cavet; verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui a me Sullanas possessiones defendi criminatur, non eas solùm sancit; verùm ipse novas

assignationes instituit, & repentinus Sulla nobis exoritur.

11. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster objurgator uno verbo facere conetur. *Quæ data, donata, concessa, vendita.* Patior: audio. Quid deinde? *possessa.* Hæc tribunus plebis promulgare ausus est, ut, quod quisque post Marium & Carbonem consules possidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? Etiamne si vi ejecit? etiamne si clam, si precariò venit in possessionem? Ergo hac lege jus civile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur.

12. Non mediocris res, neque parvum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Corneliâ publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentissimè possidentur: his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, cur ea quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiverunt, venire patiamini, quum ea, quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis.

13. Jam totam legem intelligetis, quum

ad paucorum dominationem ſcripta sit, tum ad Sullanæ assignationis rationes eſſe accommodatissimam. Nam ſocer hujus vir multum bonus eſt: neque ego nunc de illius bonitate, ſed de generi impudentia diſputo: ille enim, quod habet, retinere vult; neque ſe Sullanum eſſe dissimulat.

IV. Hic, ut ipſe habeat quod non habet, quæ dubia ſunt, per vos ſancire vult: &, quum plus appetat, quàm ipſe Sulla; quibus ego rebus resiſto; Sullanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, ſocer meus deſertos atque longinquos; vendet eos meâ lege, quanti volet: habet incertos, ac nullo jure poſſeſſos; confirmabuntur optimo jure: habet publicos; reddam privatos: denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos & fructuosissimos continuavit, quum uſque eò vicinos proſcriberet, quoad oculis confirmando ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perfecerit; quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.

15. Et quoniam, qua de cauſa, & quorum cauſâ ille hoc promulgavit, oſtendi; doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, quum agrariæ legi resiſto. Silvam Scantiam vendis: reſpublica possidet: defendo. Campanum a-

grum dividis : vos eſtis in poſſeſſione : non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarumque provinciarum poſſeſſiones, venales ac proſcriptas hac lege video : veſtra ſunt prædia, veſtræ poſſeſſiones : reſiſtam, atque repugnabo ; neque patiar, a quoquam populum Romanum de ſuis poſſeſſionibus, me conſule, demoveri : præſertim quum vobis nihil quæratur.

16. Hoc enim vos in errore verſari diutius non oportet. Num quis veſtrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus eſt ? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua ſervatur : exercitus contra vos, contra libertatem veſtram, contra Cn. Pompeium conſtituitur : contra hanc urbem, Capua : contra vos, manus hominum audaciſſimorum : contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coràm, & quoniam me in veſtram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, differant.





PRO C. RABIRIO,

PERDUELLIONIS REO,

AD QUIRITES.

ORATIO DECIMA OCTAVA.

Anno urbis 653. L. Saturnino, tribuno plebis, seditionem in rep. movente, senatusconsultum factum erat, ut coss. C. Marius sextùm, & L. Valerius Flaccus viderent ne quid resp. detrimenti caperet. *Itaque Saturninus & Glaucia statim fuerant interfecti: caput autem Saturnini C. Rabirius, senator, per convivia circumtulisse dicebatur. Quare postea, Cicerone consule, accusatus fuit a T. Labieno, tribuno plebis, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fue-*

tat. De hac causa Cicero in Pisonem hæc habet : Ego in C. Rabirio , perduellionis reo , quadraginta annis ante me consulem interpositam senatûs auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. *De hac eadem in Oratore* : Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causâ continebatur : ergo in omni genere amplificationis exarsimus.

I. ETSI, Quirites, non est meæ consuetudinis , initio dicendi rationem reddere , qua de causa quemque defendam , propterea quòd cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi : tamen in hac defensione capitis , famæ , fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei ; propter ea quòd , quæ justissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est , eadem vobis ad absolvendum debet videri.

2. Nam me quum amicitiæ vetustas , tum dignitas hominis , tum ratio humanitatis , tum meæ vitæ perpetua consuetudo , ad C. Rabirium defendendum est adhortata : tum verò , ut id studiosissimè

facerem, salus reipublicæ, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi unà vobiscum cum salute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, justæ, gravesque inimicitiæ civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium majestatis atque imperii, quod nobis a majoribus est traditum, de republica tolleretur; ut nihil posthac auctoritas senatûs, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem ac perniciem civitatis valeret; idcirco in his rebus evertendis unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est.

3. Quamobrem, si est boni consulis, quùm cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti, fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere; est etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus reipublicæ temporibus exstitistis, intercludere omnes seditionum vias, munire præsidia reipublicæ, summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, laude potiùs & honore, quàm pœnâ & supplicio, dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defen-

dendo præcipuè meus est : studium verò conservandi hominis commune mihi vobiscum esse debebit.

II. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis susceptam, neque a consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm ut nullum sit posthac in republica publicum consilium; nulla bonorum consensio contra improborum furorem & audaciam; nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium & præsidium salutis.

5. Quæ quum ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Jove Optimo Maximo, ceterisque diis deabusque immortalibus, quorum ope & auxilio multò magis hæc respublica, quàm ratione hominum & consilio gubernatur, pacem ac veniam peto; precorque ab iis, ut hodiernum diem, & àd hujus salutem conservandam, & ad rempublicam constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miser-

rimi atque innocentissimi, salus reipublicæ, vestris manibus suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reipublicæ salute sapientiam, quam soletis.

6. Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ temporis angustiis obstitisti, meque, ex comparato & constituto spatio defensionis, in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur, &, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni; &, quod miserrimum, inimici potestati. Quamquam in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi partes reliquisti; consulis, ademisti: propterea quòd ad defendendum propemodùm satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum.

7. Nisi fortè de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas: quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi a C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum esse, quid æqui & jurati judices judicarint.

III. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clarissimo C. Curius pro virtute sua est honestissimè liberatus: ipse

verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis filio diligentiùs respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, quum ad judicii moram familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vitâ crudelissimè privaretur, quum alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, quum tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? quumque ad ejus propulsandum periculum non modò homines, sed propè regiones ipsæ concurrerint, aliquantò etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen ac termini postulabant?

9. Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multæ irrogatione præscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? Quin etiam suspicor, eò mihi semihoram a Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant,

rant, intelligis mihi semihoram istam nimiùm longam fuisse: illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque angustam esse voluisti; quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat & flagitat.

10. Nam de perduellionis judicio, quod a me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii: quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac republica sustulissem! utinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallem, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primùm est majorum nostrorum, Quirites, qui, expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.

IV. Quamobrem uter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? tune, qui civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere; qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad civium supplicium defigi & constitui jubes: an ego, qui funestari concionem contagione

carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis defendo servari oportere?

12. Popularis verò tribunus plebis, custos defensorque juris & libertatis! Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injussu vestro judicaretur: hic popularis a duumviris, injussu vestro, non judicari de cive Romano, sed indictâ causâ civem Romanum capitis condemnari coëgit.

13. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujusdam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inauditâ crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, *I lictor, colliga manus*: quæ non modò hujus libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii; sed

Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatûs carmina; quæ tu, homo lenis ac popularis, libentissimè commemoras, *Caput obnubito, arbori infelici suspendito*: quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non solùm tenebris vetustatis, verùm etiam luce libertatis oppressa sunt.

V. An verò, si actio ista popularis esset, &, si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior ejus patrui mors est, quem numquam vidisti, quàm illi, ejus fratris, quîcum concordissimè vixerat: & similis viri tu ulcisceris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si istâ ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quàm Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.

15. Quum verò his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed moreretur priùs acerbissimâ morte millies Gracchus;

quàm in ejus concione carnifex consisteret: quem non modò foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris; quum iste omnes & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim & restiterim crudelitati! Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.

16. Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium; sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis: mors denique si proponitur, in libertate moriamur: carnifex verò, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus: harum enim omnium rerum, non solùm eventus atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An verò servos nostros horum suppliciorum

omnium metu, dominorum benignitas unâ vindictâ liberabit: nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore; neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt?

17. Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatûs, omnes religiones atque auspiciorum publica jura neglexisti; tamen a me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies: liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. Nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus.

VI. Arguis occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum, hostem populi Romani, interfectum! Nihil me clamor iste commovet, sed consolatur, quum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non mul-

tos: numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quantò jam levior est acclamatio! quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis?

19. Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum; & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minùs. Confiteor, interficiendi Saturnini causâ, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen exspectas? Nisi verò interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causâ fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit; arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt: si arma jure sumpta concedis; interfectum jure concedas necesse est. ***

Paucula quædam deesse videntur.

VII. Fit senatusconsultum, ut C. Marius, L. Valerius consules, adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur; operamque darent, ut imperium populi Romani majestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, omnes prætores præ-

ter Glauciam : qui rempublicam salvam esse vellent arma capere, & se sequi jubent. Parent omnes : ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quæro : quum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset unà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus : addam (quoniam ita vis) eódem Q. Labienum, patruum tuum : in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quò faciliùs de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis ; quum equester ordo ; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ, atque omnem dignitatem judiciorum tenebat : quum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicæ salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent : quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

21. De te ipso, inquam, Labiene, quæro : quum ad arma consules ex senatusconsulto vocavissent : quum armatus M. Æmilius, princeps senatûs in comi-

tio conſtitiſſet ; qui , quum ingredi vix poſſet , non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum , ſed ad fugiendum , impedimento fore putabat : quum denique Q. Scævola , confectus ſenectute , perditus morbo , mancus , & membris omnibus captus ac debilis , haſtili nixus , & animi vim , & infirmitatem corporis oſtenderet : quum L. Metellus , Servius Galba , C. Serranus , P. Rutilius , C. Fimbria , Q. Catulus , omneſque , qui tum erant , conſulares , pro ſalute communi arma cepiſſent : quum omnes prætores , cuncta nobilitas ac juventus accurreret , Cn. & L. Domitii , L. Craſſus , Q. Mucius , C. Claudius , M. Druſus : quum omnes Octavii , Metelli , Julii , Cassii , Catones , Pompeii : quum L. Philippus , L. Scipio , quum M. Lepidus , quum D. Brutus , quum hic ipſe P. Servilius , quo tu imperatore , Labiene , meruiſti : quum hic Q. Catulus , admodum tum adoleſcens , quum hic C. Curio , quum denique omnes clarissimi viri cum conſulibus eſſent : quid tandem C. Rabirium facere convenit ? utrùm incluſum atque abditum latere in occulto , atque ignaviam ſuam , tenebrarum ac parietum cuſtodiis tegere ; an in Capitolium pergere , atque ibi ſe cum tuo patruo , & ceteris , ad mortem , propter vitæ turpitudinem , confugientibus , congregare ? an cum Mario ,

Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verùm etiam periculi societatem?

VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? quum ignaviæ ratio te in fugam atque in latebras impelleret; improbitas & furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret; consules ad patriæ salutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus sectam sequi, cujus imperio parere potissimùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid? pater quicum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus, utrùm tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est?

23. Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem umquam adhuc de sese esse confessum: nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nullâ desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret: idcircone oportuit C. Rabirium desciscere a republica? non compa-

rere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse; ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ; cum Saturnino esse, furoris & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset; turpissimus, si reliquisset?

IX. At C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia, quum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse, & non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordiâ commoveret, aut suam significaret imitandæ improbitatis voluntatem.

25. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris: nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si

per ætatem ſcire potuiſſes : numquam profectò iſtam imaginem , quæ domi poſita , peſtem atque exsilium Sex. Titio attuliſſet, in roſtra, atque in concionem attuliſſes ; nec tuas umquam rationes ad eos ſcopulos appuliſſes , ad quos Sex. Titii afflictam navem , & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentiâ laberis: cauſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoriâ tuâ ; quæ cauſa antè mortua eſt, quàm tu natus eſſes : qua in cauſa tute profectò fuiſſes , si per ætatem eſſe potuiſſes , eam cauſam in judicium vocas.

26. An non intelligis , primùm quos homines , & quales viros mortuos ſummi ſceleris arguas ? deinde quot ex iis , qui vivunt , eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas ? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit , quòd arma contra L. Saturninum tulit ; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, quâ tum fuit : Q. verò Catulum, patrem hujus , in quo ſumma ſapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit ; M. Scaurum, illâ gravitate, illo consilio , illâ prudentiâ ; duos Mucios ; L. Craſſum, M. Antonium , qui tum extra urbem cum præsidio fuit ; quorum in hac civitate longè maxima consilia , atque ingenia fuerunt : ceteros pari digni-

tate præditos, custodes gubernatoresque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. Sed quid ego de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum consulum fama quid futurum est? L. Flaccum, hominem quum semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, cæremoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque hujusce reipublicæ possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

28. Etenim, si C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quæ

fides, Labiene, quî potuit sine senatusconsulto dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinæ, consuetudinisque nostræ, ut hæc nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare?

29. Quid jam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu & vitâ caret? Itane verò? tantis in laboribus C. Marius, periculisque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant, spe atque animo de se, & gloriâ suâ cogitasset? At credo, quum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum unà moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipublicæ periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructuque ducatur. Itaque quum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur esse, tum maximè quòd optimi & sapientissimi cujusque animus ita præsentit in posterum ut nihil nisi sempiternum spectare videatur.

30. Quapropter equidem & C. Marii, & ceterorum virorum, sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem & sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama,

gloria, memoria, non ſecus, ac pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minùs ſtrenuè caperem, quàm illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumſcripsit, immenſum gloriæ.

XI. Quare, si eos, qui jam de vita deceſſerunt, ornabimus: juſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non poſſumus, negligis: ne his quidem, quos vides, conſuli putas oportere? Neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubeſque tum fuerit, quin arma ceperit, quin conſules ſecutus sit: omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam feciſſet! non ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim, si Scevæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt: quod equiti Romano præmium dari par fuiſſet? &, si C. Marius, quòd fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac ſedibus præcidi imperarat, quòd in clivo Capitolino improborum civium...

Deſunt non pauca.



IN
L. CATILINAM PRIMA,
IN SENATU.
ORATIO DECIMA NONA.

L. Sergius Catilina depulsus consulatu, conjurationis, cujus ipse dux erat, conscios in domum M. Porcii Lecæ convocarat nocte eâ, quæ posterum diem Nonarum Novembrium consecuta est. Ipsi duci dies exeundi, ceteris manendi conditio, descriptio totam per urbem cædis & incendiorum constituta fuerat; repertique erant duo equites Romani, qui sese illâ ipsâ nocte Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur. His vixdum etiam cœtu illo dimisso per Fulviam cognitis, Cicero domum suam majoribus præsidiis

munivit, senatumque ad sextum Idus Novembris in ædem Jovis Statoris vocavit. Venit eòdem Catilina, primamque hanc in eum orationem Cicero consul dixit: quâ quidem oratione ostendit patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ in rempublicam consilia; ipsique suadet vel potiùs imperat, ut ex urbe exeat, quò & civitatem liberet metu, & ipse se liberiùs hostem populo Romano profiteri queat.

FABRICIUS

I. QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatûs locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris?

2. O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? immo verò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm: nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

3. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu suâ occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, non auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus.

II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respu-

blica detrimenti caperet: nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio consulibus, permissa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium prætorem, mors ac pœna reipublicæ remorata est? At nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujuscemodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tamquam in vagina reconditum; quo ex senatusconsulto confestim interfectum esse te, Catilina, convenit. Vivis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis me non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno.

5. Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si te in-

terfici jussero ; credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs a me, quàm quisquam crudeliùs factum esse dicat. Verùm ego hoc, quòd jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam : tum denique interficiere, quum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives ; & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis : multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient.

III. Etenim quid est, Catilina, quod jam ampliùs exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest ? si illustrantur, si erumpunt omnia ? Muta jam istam mentem : mihi crede : obliviscere cædis, atque incendiorum : teneris undique : luce sunt clariora nobis tua consilia omnia ; quæ etiam mecum licet recognoscas.

7. Meministine, me ante diem XII Kalendas Novembris dicere in senatu, fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem VI Kalendas Novembris, C.

Mallium, audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem v Kalendas Novembris, tum quum multi principes civitatis Româ non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum causâ profugerunt: num infitiari potes, te illo ipſo die meis præsidiis, meâ diligentiâ circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, quum tu diſceſſu ceterorum, noſtrâ tamen, qui remansiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas?

8. Quid? quum te Præneſte Kalendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres; ſensiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præsidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, ſed etiam videam, planéque ſentiam.

IV. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem: jam intelliges multò me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Læcæ domum: conveniſſe eódem complures ejuſdem amentiæ, ſcele-

risque socios : num negare audes ? quid taces ? convincam, si negas : video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere.

9. O dii immortales! ubinam gentium sumus ? in qua urbe vivimus ? quam rempublicam habemus ? Hîc, hîc sunt, in nostro numero, Patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent : hosce ego video consul, & de republica sententiam rogo ; &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Læcam illâ nocte, Catilina : distribuisti partes Italiæ : statuisti quò quemque proficisci placeret : delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres : descripsisti urbis partes ad incendia : confirmasti, te ipsum jam esse exiturum : dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & sese illâ ipsâ nocte paulò ante lucem me meo in lectulo interfecturos pollicerentur.

10. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi : domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi ; exclusi eos, quos tu manè ad

me salutatum miseras, quum illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

V. Quæ quum ita sint, Catilina, perge quò cœpisti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ; proficiscere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos; si minùs, quàm plurimos: purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit: nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam.

11. Magna diis immortalibus est habenda, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis gratia, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi. Quum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti; quamquam videbam, perniciem meam cum ma-

gna calamitate reipublicæ esse conjunctam: nunc jam apertè rempublicam universam petis. Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas.

12. Quare, quoniam id, quod est primum, & quod est hujus imperii, disciplinæque majorum proprium, facere nondum audeo; faciam id, quod est ad severitatem lenius, & ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exsilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo.

VI. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui te non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu ado-

lescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti?

14. Quid verò? nuper quum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties: ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam rempublicam, atque ad omnium nostrûm vitam salutemque pertinent.

15. Potestne tibi hæc lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus, quum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias, Lepido, & Tullo consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam populi Romani obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem

consulem interficere conatus es ? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi ? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore : neque tamen velle ac conari desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus ? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est ? tamen eâ carere diutius non potes ; quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere.

VII. Nunc verò, quæ tua est ista vita ? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in senatum : quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit ? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, quum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus ? Quid, quòd adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt ? quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt.

17. Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas ? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem : tu tibi urbem non arbitraris ? &, si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque offensum viderem ; carere me adspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem : tu quum conscientiâ scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum præsentiamque vitare ? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses ; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes : nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit ; & jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare : hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces ?

18. Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur : Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te : nullum flagitium sine te : tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum, impunita fuit ac libera : tu non solùm ad negligendas leges, ac

quæstiones, verùm etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli : nunc verò me totam esse in metu propter te unum ; quidquid increpuerit, Catilinam timeri ; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat ; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe : si est verus, ne opprimar ; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit ? Quid ? quòd tu te ipse in custodiam dedisti ? quid ? quòd, vitandæ suspicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti ? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es ; atque, ut domi meæ te asservarem, rogasti : quum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti : a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti : quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, for-

tissimum fore putasti. Sed quàm longè videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodiâ judicaverit ?

20. Quæ quum ita sint, Catilina, dubitas, si hìc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare ? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) &, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus ; & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina : libera rempublicam metu : in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina ? ecquid attendis ? ecquid animadvertis horum silentium ? patiuntur, tacent : quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis ?

21. At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortisssimo viro, M. Marcello dixissem ; jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim & manus intulisset : de te autem, Catilina, quum quiescunt, probant : quum patiuntur, decernunt : quum tacent, clamant ; neque hi solùm, quorum tibi auc-

toritas est videlicet cara, vita vilissima; sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulò antè exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo; eosdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur.

IX. Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exsilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si meâ voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minùs in præsens tempus, recenti memoriâ scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & a reipublicæ periculis sejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ cedas, non est postulandum: neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit.

23. Quamobrem, ut sæpe jam dixi,

proficiſcere : ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam ; rectà perge in exsilium : vix feram ſermones hominum, si id feceris : vix molem iſtius invidiæ, si in exsilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo : sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu : confer te ad Mallium : concita perditos cives : ſecerne te a bonis : infer patriæ bellum : exſulta impio latrocinio, ut a me non ejectus, ad alienos ; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris.

24. Quamquam quid ego te invitem, a quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati ? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Mallio diem ? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniicioſam eſſe confido & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam ? Tu ut illâ diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas ? a cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem civium tranſtuliſti ?

X. Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat : neque enim tibi hæc res

affert dolorem, sed quamdam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit: numquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti: nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis, conflatam improborum manum.

26. Hîc tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere, quum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare, non solùm insidiantem somno maritorum, verùm etiam bonis otiosorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, quum te a consulatu repuli, ut exsul potiùs tentare, quàm consul vexare rempublicam posses; atque ut id, quod esset a te sceleratè susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur.

XI. Nunc, ut a me, Patres conscripti, quamdam propè justam patriæ queri-

moniam detester ac deprecer ; percipite , quæso , diligenter , quæ dicam , & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim , si mecum patria , quæ mihi vitâ meâ multò est carior , si cuncta Italia , si omnis respublica loquatur : M. Tulli , quid agis ? tune eum , quem esse hostem comperisti ; quem ducem belli futurum vides ; quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis , auctorem sceleris , principem conjurationis , evocatorem servorum , & civium perditorum , exire patieris , ut abs te non emissus ex urbe , sed immissus in urbem esse videatur ? Nonne hunc in vincula duci , non ad mortem rapi , non summo supplicio mactari imperabis ?

28. Quid tandem impedit te ? mosne majorum ? at persæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges , quæ de civium reorum supplicio rogatæ sunt ? at numquam in hac urbe ii , qui a republica defecerunt , civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times ? præclaramverò populo Romano refers gratiam , qui te , hominem per te cognitum , nullâ commendatione majorum , tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit , si propter invidiam , aut alicujus periculi

metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed, si quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementiùs ſeveritatis ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimeſcenda? an, quum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt; tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum?

XII. His ego ſanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conſcripti, Catilinam morte multari; unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim, si ſummi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt; certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

30. Quamquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem

non credendo corroboraverunt : quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Malliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eòdem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit : exstinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reipublicæ pestis, verùm etiam stirps ac semen malorum omnium.

XIII. Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiisque versamur : sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in nostri consulatûs tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati : periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, quum æstu febrique jac-

rantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúſque affli&tantur: sic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs vivis reliquis ingraveſcet.

32. Quare, Patres conſcripti, ſecedant improbi, ſecernant ſe a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur a nobis: deſinant insidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare: sit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republica ſentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conſcripti, tantam in nobis conſulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis.

33. Hiſce ominibus, Catilina, cum ſumma reipublicæ ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem,

quibus hæc urbs, auſpiciis a Romulo es conſtitutus ; quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus : hunc, & hujus ſocios a tuis aris ceteriſque templis, a tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortuniſque civium omnium arcebis : & homines inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuoſque mactabis.





IN
L. CATILINAM SECUNDA,
AD QUIRITES.
ORATIO VIGESIMA.

Quum Catilina, consulis oratione fractus, nocte sequenti cum trecentis armatis, lictoribus & fascibus, imperii insignibus, adhibitis, ex urbe Fesulas in castra Mallii centurionis, qui & ipse inter conjuratos erat, profectus esset, postridie Cicero, quum senatum habiturus esset, orationem hanc ad populum e rostris habuit, in qua orator gratulatur populo & reipublicæ, quòd Catilina ex urbe sit profectus; atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos, utriusque partis copias inter se comparat. Fabricius.

1. TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evasit, erupit: nulla jam pernicies a monſtro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem sine controversia vicimus: non enim jam inter latera noſtra sica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia; non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus: loco ille motus eſt, quum eſt ex urbe depulſus: palam jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, quum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus.

2. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum e manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratuſque eſt, & ſe perculſum atque abjectum eſſe

ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem; quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit.

II. At si quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exſultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs, quàm emiſerim; non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & gravissimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat; idque a me & mos majorum, & hujus imperii ſeveritas, & reſpublica poſtulabat: ſed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, ſublato illo depelli a vobis omne periculum judicarem; jam pridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed quum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, quum hoſtem apertè videretis.

4. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumniâ cœperat: Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quàm valentes, quàm nobiles?

III. Itaque ego illum exercitum, præ Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis decoctoribus; ex iis, qui vadimonia deſerere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitûs noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire; qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hîc permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.

6. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

IV. Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra rempublicam videretis: nisi verò si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat: unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur.

7. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilinâ exhausto, relevata mihi & recreata respublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille concepe-

rit ? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiarissimè vixiſſe fateatur ? Quæ cædes per hoſce annos sine illo facta eſt ? quod nefarium ſtuprum non per illum ?

8. Jam verò quæ tanta in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo ? qui alios ipſe amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè ſerviebat : aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat ? nemo non modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

V. Atque, ut ejus diverſa ſtudia in dissimili ratione perſpicere possitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur : nemo in ſcena levior, & nequior, qui ſe non ejuſdem propè

ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, quum induſtriæ ſubsidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciaque conſumeret.

10. Hunc verò si ſui fuerint comites ſecuti: si ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam; ô præclaram laudem conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino & alea comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſsit, inertes homines fortissimis viris insidiari, ſtultissimos prudentissimis, ebrios ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

11. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos si meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ, marique pacata: domeſticum bellum manet: intus insidiæ ſunt, intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum: quæ ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, exſpectent.

VI. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego si verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium juſſus

eſt, paruit, quievit. Heſterno die, quum domi meæ pene interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conſcriptos detuli: quò quum Catilina veniſſet; quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita adſpexit, ut perditum civem, ac non potiùs ut importunissimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt.

13. Hìc ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exsilium ejicio, quæsivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Læcam fuiſſet, necne. Quum ille homo audacissimus, conſcientiâ convictus, primò reticuiſſet; patefeci cetera: quid eâ nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proximam conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui: quum hæsitaret, quum teneretur; quæsivi, quid dubitaret eò proficiſci, quò jampridem pararat; quum arma, quum ſecures, quum faſces, quum tubas, quum signa militaria, quum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iſte centurio, qui in

agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: & ille ejectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet.

VII. O conditionem miseram, non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exsilium converterit: non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exsilium ejectus a consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint.

15. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur: dicatur sanè ejectus esse a me, dummodo eat in exsilium: sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ le-

vandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis; ſed triduo tamen audietis; multóque magis illud timeo, ne mihi sit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quàm quòd ejecerim: ſed quum sint homines, qui illum, quum profectus sit, ejectum eſſe dicant, iidem, si interfectus eſſet, quid dicerent?

16. Quamquam iſti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Mallium, quàm ad Massilienſes ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exſulem vivere. Nunc verò, quum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quòd vivis nobis Româ profectus eſt; optemus potiùs, ut eat in exsilium, quàm queramur.

VIII. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur; & de eo hoſte, qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem; & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ; ne-

que, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, afferam.

18. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima; sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis; & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina exspectant: meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ: neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi

videntur

videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

IX. Alterum genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: primùm omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem; magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quòd si jam sint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſceleratâ ac nefariâ concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit neceſſe?

20. Tertium genus eſt ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Mallius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines

ex iis coloniis, quas Sulla conſtituit: quas ego univerſas, civium eſſe optimorum, & fortiſsimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuosiùs inſolentiúſque jactarunt: hi dum ædificant, tamquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si ſalvi eſſe velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus: qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eamdem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare: tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

X. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui numquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicun-

tur. Hosce ego non tam milites acres, quàm infitiatores lentos esse arbitror : qui homines primùm si stare non possunt, corruant ; sed ita, ut non modò civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant : nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint ; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur.

22. Quintum genus est parricidarum ; sicariorum, denique omnium facinorosorum ; quos ego a Catilina non revoco : nam neque divelli ab eo possunt ; & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ ; quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac sinu : quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis : manicatis, & talaribus tunicis ; velis amictos, non togis : quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur.

23. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur : hi pueri tam lepidi ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam si-

cas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimeſcendum, quum hanc sit habiturus Catilina ſcortorum cohortem prætoriam.

XI. Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præsidia, veſtroſque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & ſaucio, conſules, imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite: jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis silveſtribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præsidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo.

25. Sed, si, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, popu-

lo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quàm valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prœlio, nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia superari?

XII. Quæ quum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores a me

facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes ſuas, fineſque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamen noſtrâ continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit: reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis.

27. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrûm, in urbe a Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet: quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivíſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum: nullus eſt portæ cuſtos; nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, conſulere sibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed incœptum ullum conatumve contra pa-

triam deprehendero ; ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

XIII. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu; pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore ſedetur : quod ego sic adminiſtrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed si vis manifeſtæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint ; illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœnâ vos jam omnes ſalvi eſſe possitis.

29. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites ; ſed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus : quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus : qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed

hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terrâ marique ſuperatis, a perditissimorum civium nefario ſcelere defendant.





IN
L. CATILINAM TERTIA;
AD QUIRITES.
ORATIO VIGESIMA PRIMA.

Tertio Nonas Decembris, Cicero; ſenatu dimiſſo, progreſſus in concionem, populo, qui frequens aderat, exponit quem in modum a ſe patefacta atque oppreſſa conjuratio fuerit, quidque ſuper ea re decretum sit a ſenatu. Deinde commemoratis prodigiis, quibus hæc conjuratio a diis immortalibus præsignificata fuerat, populum hortatur, ut decretæ ab ſenatu ſupplicationis dies lætus celebret, rerumque ab ſe in conſulatu geſtarum ne patiatur exſtingui memoriam, in qua firmissimum sibi futurum sit contra im-

probos præsidium. Ad extremum pollicetur se in suscepta defensione reipublicæ constantem fore. FABRICIUS.

I. REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam ac restitutam videtis.

2. Et, si non minùs nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quàm illi, quibus nascimur; quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate servamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benevolentiâ, famâque sustulimus; esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eamdem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus subjectos propè jam ignes, circumdatosque restinximus; iidemque gladios

in rempublicam destrictos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta, & quàm manifesta, & quâ ratione investigata, & comprehensa sint, vos, qui & ignoratis, & exspectatis, scire possitis.

3. Principiò, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, quum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset; semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse possemus.

II. Nam tum, quum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, quum illa magis sit timenda, quòd vivus exierit) sed tum, quum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam.

4. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse; in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibi-

lem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestræ provideretis, quum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, & tumultûs Gallici excitandi causâ, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum litteris mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a diis immortalibus, tota res non solùm a me, sed etiam a senatu, & a vobis manifestò deprehenderetur.

5. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomptinum, prætores, fortissimos atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, & quum advesperasceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt; atque ibi in proximis villis ita bipartitò fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eódem autem & ipsi sine cujusquam suspicione,

multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum operâ utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, quum jam pontem Milvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & a nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur a ceteris.

III. Tum interventu Pomptini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur: litteræ, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, quum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur L. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit, credo, quòd litteris dandis, præter consuetudinem, proximâ nocte vigilarat.

7. Quum verò summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, litteras a me priùs aperiri, quàm ad senatum referrem, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus

injectus civitati videretur; negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent; tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatûs, dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine metu indicaret. Tum ille, quum vix se ex magno timore recreasset, dixit, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & litteras, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, quum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præstò esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum urbanis ducibus conjungeret.

9. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, & litteras a P. Lentulo, Cethego,

Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt ; atque ita sibi ab his , & a L. Cassio esse præscriptum , ut equitatum in Italiam quàm primùm mitterent : pedestres sibi copias non defuturas : Lentulum autem sibi confirmasse , ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis , se esse tertium illum Cornelium , ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse : Cinnam ante se , & Sullam fuisse : eumdemque dixisse , fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii , qui esset decimus annus post virginum absolutionem , post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt , quòd Lentulo & aliis , Saturnalibus cædem fieri , atque urbem incendi placeret ; Cethego nimiùm id longum videri.

V. Ac , ne longum sit , Quirites , tabellas proferri jussimus , quæ a quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego signum : cognovit : nos linum incidimus : legimus : erat scriptum ipsius manu ; Allobrogum senatui , & populo , sese , quæ eorum legatis confirmasset , esse facturum : orare , ut item illi facerent , quæ sibi legati eorum recepissent. Tum Cethegus , qui paulò antè aliquid de gladiis , ac sicis , quæ apud ipsum erant deprehensæ , respondisset , dixissetque , se

ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conſcientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & signum ſuum. Recitatæ ſunt tabellæ in eamdem ferè ſententiam: confeſſus eſt.

11. Tum oſtendi tabellas Lentulo: & quæsivi, cognoſceretne signum. Annuit. Eſt verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos; quæ quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque litteræ: si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primò quidem negavit: pòſt autem aliquantò, toto jam indicio exposito atque edito, ſurrexit: quæsivit a Gallis, quid sibi eſſet cum iis; quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque a Vulturcio: qui quum illi breviter, conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent; quæsiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubitò, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit: nam, quum id poſſet infitiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſem-

per valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitasque defecit.

12. Vulturcius verò subitò proferri litteras, atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum suum, & manum cognovit: erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces: cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus; & vide, quid jam tibi sit necesse: cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, quum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit.

13. Ac mihi quidem, Quirites, quum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio; tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas: sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

VI. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, de summa re-

publica quid fieri placeret. Dictæ sunt a principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatûs consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam.

14. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, providentiâ meâ, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pomptinus prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, a suis & reipublicæ consiliis removisset: atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, quum se præturâ abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui, ad sollicitandos pastores, Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in

P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republicâ conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

15. Atque etiam supplicatio diis immortalibus, pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites : quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit : & his decreta verbis est, *Quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem.* Quæ supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc intersit ; quòd ceteræ benè gestâ, hæc una, conservatâ republicâ, constituta est. Atque illud, quod faciendum primùm fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis & confessionibus suis, judicio senatûs, non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat ; tamen magistratu se abdicavit ; ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quò minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

VII. Nunc, quoniam, Quirites, scele-

ratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego quum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur: omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum; consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad certas res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat: neque verò quum aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat.

17. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturna-

lia constituisset, neque tanto antè exitium ac fati diem reipublicæ denuntiasset; neque commisisset, ut signum, ut litteræ suæ testes denique manifesti sceleris deprehenderentur: quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, quàm hæc tanta in rempublicam conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quòd si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti, tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

VIII. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & gesta, & provisa esse videantur: idque quum conjecturâ consequi possumus, quòd vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse; tum verò ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cetera, quæ tam multa, nobis consulibus,

facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est.

19. Nam profectò memoriâ tenetis, Cottâ, & Torquato consulibus, complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, quum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore quum aruspices ex tota Etruria convenissent, cædes, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo numine propè fata ipsa flexissent.

20. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere; ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam

essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspici possent. Atque illud ita collocandum consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

IX. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim quum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, & ea per cives, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata a nefariis civibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, quum hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumque converso, omnia & senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis.

22. Quo etiam majore sunt isti odio, suppliciоque digni, qui non solùm vestris

domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati : quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus : ille, ille Jupiter restitit : ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit : diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo ceterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commissæque litteræ numquam essent profectò, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò ? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii & rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent, id non divinitus factum esse putatis ? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt ?

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti,

biti, ſed profectò juſtiores numquam : erepti enim eſtis ex crudelissimo ac miſerrimo interitu, & erepti sine cæde, sine ſanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato duce, & imperatore, viciſtis.

24. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſensiones, neque ſolùm eas, quas audiſtis, ſed & has, quas voſmetipsi meminiſtis, & vidiſtis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis; multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit : omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario : tum verò, clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla : ne dici quidem opus eſt, quantâ deminutione civium, & quantâ calamitate reipublicæ. Diſſensit M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo : attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm ceterorum.

25. Atque illæ diſſensiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent : non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes;

neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: &, quum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumesque servavi.

XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam: in animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo: nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minùs digni assequi possint. Memoriâ vestrâ, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus

crescent, litterarum monumentis inveterascent, & corroborabuntur : eamdemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatûs mei, propagatam esse : unoque tempore in hac republica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domicilium, sedemque servaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt ; quòd mihi vivendum sit cum illis, quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt : vestrum est, Quirites, si ceteris rectè sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere : mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi; ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest : magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est ; magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet ; magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, quum me violare volent, se ipsi indicabunt.

28. Est etiam in nobis is animus, Qui-

rites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quòd si omnis impetus domesticorum hostium depulsus a vobis, se in me unum converterit, vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim quum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat adscendere?

29. Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem; ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam: denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite; & ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen æquè ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite: id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.



IN

L. CATILINAM QUARTA,

IN SENATU.

ORATIO VIGESIMA SECUNDA.

Nonis Decembris Cicero, vocato ſenatu, retulit quid de conjuratis, qui in cuſtodiam traditi erant, fieri placeret. D. Junius Silanus, conſul designatus, extremum in eos ſupplicium decrevit, eique multi aſſensi ſunt. At Cæſar, designatus prætor, cenſuit eos, publicatis bonis, in vinculis per municipia habendos. Cicero de duabus ſententiis ita diſputat, ut non obſcurè in ſeveriorem Silani inclinet. Quoniam autem multi erant, qui ipsi Ciceroni metuentes, mitiorem ſententiam ſecuturi videbantur, eos

orat obtestaturque, ut omni aliâ cogitatione omissâ, nihil aliud, quàm publicam salutem dignitatemque sibi in decernendo proponant. FABRICIUS.

I. VIDEO, Patres conscripti, in me omnium vestrûm ora atque oculos esse conversos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi si hæc conditio consulatûs data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem; feram non solùm fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas, salusque pariatur.

2. Ego sum ille consul, Patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus,

ad quietem datus ; non denique hæc sedes honoris, sella curulis, umquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatûs mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, Patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima flamma; totam Italiam ex bello & vastitate eriperem : quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit ; cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ propè fatalem exstitisse ?

II. Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras : populi Romani nomen, salutemque defendite : mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse : deinde, si quid obti-

gerit, æquo animo, paratoque moriar: neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſsimi, atque amantiſsimi præſentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tamquam obsidem conſulatûs mei; neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei, adſtat in conſpectu meo gener: moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiam si vis aliqua me oppreſſerit, potiùs, quàm & illi, & nos unâ reipublicæ peſte pereamus.

4. Quare, Patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem, circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit; non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur: tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium cædem, ad

Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt: tenentur litteræ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt; rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicastis: primùm, quòd mihi gratias egistis singularibus verbis; & meâ virtute atque diligentiâ, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde quòd P. Lentulum, ut se abdicaret præturâ, coëgistis: tum quòd eum, & ceteros, de quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis: maximéque quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus antè me est nemini: postremò hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima: quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

6. Sed ego institui referre ad vos, Patres conscripti, tamquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid

censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, numquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestræ se mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis: huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latiùs opinione disseminatum est hoc malum: manavit non solùm per Italiam, verùm etiam transscendit Alpes, & obscurè serpens, multas jam provincias occupavit: id opprimi sustentando, ac prolatando, nullo pacto potest: quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

IV. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani no-

men exſtinguere, punctum temporis frui vitâ, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere; atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur: ālter intelligit, mortem a diis immortalibus non eſſe ſupplicii causâ conſtitutam; ſed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe: itaque eam ſapientes numquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt: vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt; quæ municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, si imperare velis; difficultatem, si rogare: decernatur tamen, si placet: ego enim ſuſcipiam, & , ut ſpero, reperiam, quid id, quod ſalutis omnium causâ ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare.

8. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus; quam si eripuiſſet, mul-

tos uno dolore dolores animi atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet posita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt; quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

V. Nunc, Patres conſcripti, ego meâ video quid intersit: si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris; quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt, hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi: sin illam alteram; neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur: ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæſare, sicut ipsius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum eſt, quid intersit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem.

10. Video de iſtis, qui populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat: is & nudiuſtertius in cuſ-

todiam cives Romanos dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicarit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam; qui autem reipublicæ sit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe; denique ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe: idem etiam ipſum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, quum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare, & ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe possit: adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.

VI. Quamobrem sive hoc ſtatueritis; dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum: sive Silani ſententiam ſequi malueritis;

facilè me, atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multò leviorem fuisse. Quamquam, Patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salvâ republicâ vobiscum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordiâ. Videor enim hanc mihi urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis.

12. Quum verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam: tum lamentationem matrumfamiliâs, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: &, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Ete-

nim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis suis a servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servo non quàm acerbissimum sumpserit; utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, & hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama subeunda est.

13. Nisi verò cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, quum sororis suæ, feminæ electissimæ, virum præsentem, & audientem, vitâ privandum esse dixit; quum avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit: quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ

consilium? largitionis voluntas tum in republica versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arcessivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severè statuisse videamini; quum multò magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

VII. Sed ea quæ exaudio, Patres conscripti, dissimulare non possum: jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia & provisa, & parata, & constituta sunt, Patres conscripti, quum meâ summâ curâ atque diligentiâ, tum multò etiam majore populi Romani ad summum

imperium retinendum, & ad communes fortunas conservandas voluntate : omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum : plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui quum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potiùs, quàm soli perire voluerunt.

15. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter : neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri verò, dii immortales! quâ frequentiâ, quo studio, quâ virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hîc equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent; quos ex multorum annorum dissensione ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit : quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum.

Pari ſtudio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: ſcribas item univerſos; quos quum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab amore debitæ pecuniæ, ab exſpectatione ſortis, ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuissimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſessio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, quum ſit carum, tum verò dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui ſuâ virtute fortunam hujus civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat; qui non hæc ſtare cupiat; qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis.

17. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quemdam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum; est id quidem cœptum atque tentatum; sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstûs quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum illum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint: multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt; immo verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii: etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentiâ civium sustentatur, alitur otio; quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ quum ita sint, Patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt; vos ne populo Romano deesse videamini, providete.

IX. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, vo-

luntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est.

19. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui; quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primùm videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox quàm pene delerit. Id ne umquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pene præcurritis, excitarem, locutus sum; sed ut mea

vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

X. Nunc, Patres conscripti, antè quàm ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video; sed eam esse judico turpem, & infirmam & contemptam, & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum numquam, Patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestatis, nemo est assecutus. Ceteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis.

21. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perses honestavit;

sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ; nisi fortè majus est patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quò victores revertantur.

22. Quamquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ; quòd hostes alienigenæ aut oppressi, serviunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, quum a pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video; quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriâque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, a me, atque meis facilè propulsari posse confido; neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram,

equitumque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit.

XI. Quæ quum ita sint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceteriſque laudis insignibus, quæ ſunt a me, propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam, repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo; pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis, totiuſque mei conſulatûs memoriam poſtulo; quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmissimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quòd si meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvùm meum filium; cui profectò ſatis erit præsidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia ſuo ſolius periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

24. Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis, de

aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.





PRO L. MURENA.

ORATIO VIGESIMA TERTIA.

Comitiis consularibus, quæ consul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena consules designati sunt. Post comitia Murenam de ambitu competitor ejus accusavit clari nominis jurisconsultus Ser. Sulpicius cum tribus subscriptoribus, M. Catone, probitate sensuque erga rempublicam insigni viro, Cn. Postumio, Ser. Sulpicio adolescente. Defendit eum Cicero, defensum jam a Q. Hortensio, & M. Crasso. Jucunda in primis oratio est: nam & jurisconsulti propter Sulpicium exagitantur; & Stoica disciplina, cui deditus erat Cato, facetè lepidéque deluditur: adeo ut Cato, dignam consule gra-

vitatem Ciceroni detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus; Dii boni! quàm ridiculum consulem habemus! MANUTIUS.

Habita videtur oratio, Catilinâ jam bellum gerente, quum ejus socii in urbe relicti nondum deprehensi essent.

I. QUÆ precatus sum a diis immortalibus, Judices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicatò, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, bene ac feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum unà cum salute obtinendum, & ut vestræ mentes, atque sententiæ cum populi Romani voluntatibus, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa solemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantam reipublicæ dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus

esset, ea res faustè, feliciter, prosperéque eveniret.

2. Quæ quum ita sint, Judices, & quum omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Romani cum vestra, atque omnium civium salute tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis, ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est; antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quàm hujus salutis defensio; sed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, famâ, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

II. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitûs latorem, & tam severè gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere: cujus reprehensio me vehementer movet, non solùm ut vobis, Ju-

dices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm a consule? Quis mihi in republica potest, aut debet esse conjunctior, quàm is, cui respublica a me uno traditur sustinenda, magnis meis laboribus & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum judicii præstare debet, qui se nexu obligavit; profectò etiam rectiùs in judicio consulis designati, is potissimùm consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani, defensorque periculi esse debebit.

4. Ac si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minùs afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si e portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur: quo tandem me animo esse oportet propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, qui video maximas rei-

publicæ tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare, si eſt boni conſulis, non ſolùm videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum sit; oſtendam alio loco, quantùm ſalutis communis intersit, duos conſules in republica Kalendis Januarii eſſe. Quod si ita eſt, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm reſpublica conſulem ad communem ſalutem defendendam vocare......

III. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihimet ipsi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam eſſe confiterer, idque rectè factum eſſe defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tuliſſet: quum verò nihil commiſſum contra legem eſſe defendam, quid eſt, quòd meam defensionem latio legis impediat?

6. Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, & pene imperio, urbe expuliſſe; & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & miſericordiæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter; illam verò gravitatis, ſeveritatiſque perſonam non appetivi; ſed ab republica mihi impositam ſuſtinui, sicut hujus imperii dignitas in ſummo periculo civium poſtulabat. Quòd

si tum, quum respublica vim & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam; nunc, quum omnes me causæ ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

7. Sed me, Judices, non minùs hominis sapientissimi atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quàm Catonis accusatio commovebat, qui gravissimè & acerbissimè ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, Judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam quum grave est verè accusari in amicitia, tum etiam si falsò accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror: nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum: abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare ausus sis, tantum

debuisse ; contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, quum peteres consulatum, affui, idcirco nunc, quum Murenam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus.

IV. Mihi autem cum Murena, Judices, & vetus & magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ crudelitatisque famam inussisset, si hominis, & suis & populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiassem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam quum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, quum adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati.

9. Quòd si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur; ego verò libenter desino : sin au-

tem, fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit; nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industriùs, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam adversariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere; &, si turpe existimas, te advocato, illum ipsum, quem contra veneris, causâ cadere; noli tam esse injustus, ut, quum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere.

10. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, &, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset; in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, Judicès, ipse me existimarem nefarium, si amico; crudelem, si misero; superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiæ, largè dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco: quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id

ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium pro amici periculo dicere.

V. Intelligo, Judices, tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitûs eſſe verſatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima eſſe debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accuſatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coëgerit. Objecta eſt enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita eſt, ſed in militari labore peragrata: qui si adoleſcens patre ſuo imperatore non meruiſſet, aut hoſtem, aut patris imperium timuiſſe, aut a parente repudiatus videretur. An, quum ſedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filii ſoleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter geſtis pene simul cum patre triumpharet?

12. Hic verò, Judices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti ſuo, magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia ſuſpicionem luxuriæ quamdam, non Asiam numquam vidiſſe, ſed in Asia continenter vixiſſe, laudandum eſt. Quamobrem non Asiæ nomen objiciendum Mu-

renæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est; sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis; patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis; finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit: maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quòd omnia laus occupavit.

VI. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum est, si verè objicitur, vehementis accusatoris; sin falsò, maledici conviciatoris. Quare quum istâ sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut ex scurrarum aliquo convicio; neque temerè consulem populi Romani saltatorem vocare; sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud objici possit. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit; neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto: tempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum; relinquis illa, quibus remotis, hoc

vitium omnino esse non potest : nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumptus ostenditur : &, quum ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt ; in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas ?

14. Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest : nihil, inquam, omnino, Judices. Sic a me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet : jacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis : quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatûs petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis,

nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur: sin autem sunt amplæ & honestæ familiæ plebeiæ: & proavus L. Murenæ, & avus, prætores fuerunt; & pater quum amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphasset, hòc faciliorem huic gradum consulatûs adipiscendi reliquit, quòd is jam patri debitus, a filio petebatur.

16. Tua verò nobilitas, Servi Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis & historicis est notior; populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco; avus nullâ illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd virtute industriâque perfecisti, ut, quum equitis Romani esses filius, summâ tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minùs in Q. Pompeio, novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim ejusdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere; &, ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renovare.

VIII. Quamquam ego putabam, Judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum; qui non modò Curiis, Catonibus, Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cœliis commemorandis jacebant. Quum ego verò tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret; non arbitrabar, quum ex familia vetere, & illustri consul designatus, ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratiâ Galbam. Quòd si id crimen homini novo esse deberet; profectò mihi neque inimici, neque invidi defuissent.

18. Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cetera. Quæsturam unà petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia: neque enim quemquam vestrûm fugit, quum multi pares dignitate fiant; unus autem primùm solus

possit obtinere, non eumdem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat; dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura utriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titiâ provinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui, quum quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam & illustrem, quàm negotiosam & molestam. Consedit utriusque nomen in quæstura: nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscique posset.

IX. Reliqui temporis spatium in contentionem vocatur: ab utroque dissimillimâ ratione certatum est. Servius hîc nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: jus civile didicit: multum vigilavit; laboravit: præstò multis fuit; multorum stultitiam perpessus est; arrogantiam pertulit; difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura.

20. Quid Murena interea? fortissimo & sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit;

manum conſeruit ; magnas copias hoſtium fudit : urbes partim vi , partim obſidione cepit : Aſiam iſtam refertam , & eamdem delicatam , ſic obiit , ut in ea neque avaritiæ , neque luxuriæ veſtigium reliquerit : maximo in bello sic eſt verſatus , ut hic multas res & magnas sine imperatore geſſerit , nullam sine hoc imperator. Atque hæc , quamquam præſente L. Lucullo loquar , tamen , ne ab ipſo , propter periculum noſtrum , conceſſam videamur habere licentiam fingendi , publicis litteris teſtata ſunt omnia ; quibus L. Lucullus tantum Murenæ laudis impertit , quantum neque ambitioſus imperator , neque invidus , tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

21. Summa in utroque eſt honeſtas , ſumma dignitas ; quam ego , si mihi per Servium liceat , pari , atque eadem in laude ponam : ſed non licet : agitat rem militarem : inſectatur totam hanc legationem : aſſiduitatis , & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. Apud exercitum mihi fueris , inquit , tot annos ? forum non attigeris ? abfueris tamdiu ? & , quum longo intervallo veneris , cum iis , qui in foro habitarunt , de dignitate contendas ? Primùm iſta noſtra aſſiduitas , Servi , neſcis , quantum interdum afferat hominibus faſtidii , quantum ſatietatis : mi-

hi quidem vehementer expediit, positam in oculis esse gratiam; sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi; & tu idem fortasse: verumtamen utrique nostrûm desiderium nihil obfuisset.

22. Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum atque artium contentionem revertamur; quî potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum, multò plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; ille, ut eò, quò intendit, maturè cum exercitu perveniat: te gallorum; illum buccinarum cantus exsuscitat: tu actionem instituis; ille aciem instruit: tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes, aut castra capiantur: ille tenet, & scit, ut hostium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur: ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omnibus.

X. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis: simulatque increpuit suspicio tumultûs; artes illico nostræ conticescunt.

23. Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tamquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod tanto opere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, ceteris omnibus, conſulatu, & omni honore ſemper dignissimum judicavi: quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam: omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.

XI. Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt: omnia enim, quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur: ſumma etiam utilitas; si quidem eorum consilio & periculo, quum republicâ, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe consilio atque oratione, & ſenatûs, & populi, & eorum, qui res judicant, mentes permovere: quæritur conſul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat.

Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; præsertim quum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat: quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est.

25. Primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt parvæ, propè in singulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis; id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum & abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui consulebantur; a quibus etiam dies, tamquam a Chaldæis, petebantur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgatâ & cognitâ, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

XII. Quum hoc fieri bellisimè posset: Fundus Sabinus meus est: immo meus: deinde judicium: noluerunt. *Fundus*, inquit, *qui est in agro, qui Sabinus vocatur.*

Satis verbosè : cedo, quid postea ? *Eum ego ex jure Quiritium meum esse aio.* Quid tum ? *inde ego te ex jure manu' consertum voco.* Quid huic tam loquaciter ligitioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jurisconsultus, tibicinis Latini modo : *Unde tu me*, inquit, *ex jure manu' consertum vocasti, inde ibi ego te revoco.* Prætor interea, ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse suâ sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, quum ceteris rebus absurdum, tum verò nullo usu : *Utrisque superstitibus, præsentibus, istam viam dico : inite viam.* Præstò aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. *Redite viam* : eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur : homines, quum rectè, atque in loco constitissent, juberi abire ; ut, unde abissent, eódem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, *Quando te in jure conspicio* : & hæc, *Sed anne tu dicis causâ vindicaveris ?* quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur ; postea verò pervulgata, atque in manibus jactata & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt ; fraudis autem, & stultitiæ plenissima.

27. Nam quum permulta præclarè legibus essent constituta, ea jurisconsulto-

rum ingeniis pleraque corrupta ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt : hi invenerunt genera tutorum , quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt : horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas , interimendorum ſacrorum causâ , reperti ſunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt : ut, quia in alicujus libris, exempli causâ, id nomen invenerant , putarunt ; omnes mulieres , quæ coemptionem facerent, *Caias* vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe , utrùm *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem* , an *arbitrum*: *rem* , an *litem* dici oporteret.

XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis numquam fuit; quæ tota ex rebus fictis , commentitiiſque conſtaret: gratiæ verò multò etiam minores. Quod enim omnibus patet , & æquè promptum eſt mihi, & adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modò beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud , quod aliquando fuit , *Licet conſulere* , jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia , quæ neque extra Romam uſquam, neque Ro-

mæ, rebus prolatis, quidquam valet: peritus ideo haberi nemo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare: difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis & minimè obſcuris litteris continetur. Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, triduo me juriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non possim, *Qua de re igitur*, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſponderis; idem videare reſpondiſſe, quod Servius: ſin aliter; etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare.

29. Quapropter non ſolùm illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt; verùm etiam dicendi conſuetudo longè & multùm iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multò hoc maluiſſe; poſt, quum id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapsi: ut aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint; ſic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna

res, magna dignitas, ſumma autem gratia. Etenim a vobis ſalubritas quædam; ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa, atque decreta, & evertuntur ſæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua re si ſatis profeciſſem, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

XIV. Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis; una imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent, juſtitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed nunc de ſtudiis ad honorem diſpositis, non de insita cujuſque virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poëta, & auctor valde bonus, prœliis promulgatis, *Pellitur e medio* non ſolùm iſta veſtra verboſa simulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa illa domina rerum, *ſapientia: vi geritur res: ſpernitur orator*; non ſolùm odioſus in dicendo, ac loquax, verùm etiam *bonus: horridus miles amatur.* Veſtrum verò ſtudium totum jacet. *Non ex jure manu' conſertum, ſed mage ferro*, inquit, *rem re-*

petunt. Quod si ita eſt, cedat, opinor, Sulpici, forum caſtris, otium militiæ, ſtilus gladio, umbra ſoli: ſit denique in civitate ea prima res, propter quam ipſa eſt civitas omnium princeps.

31. Verùm hæc, Cato, nimiùm nos noſtris verbis magna facere demonſtrat; & oblitos eſſe, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis eſſe geſtum: quod ego longè ſecus exiſtimo, Judices; deque eo pauca diſſeram: neque enim causa in hoc continetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis geſſimus, contemnenda ſunt; derideatur de rege Pyrrho triumphus M'. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perſe, L. Pauli: de Pſeudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii. Sin hæc bella gravissima, victoriæque eorum bellorum gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille a te hoſtis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho geſſiſſe video; cujus belli victor L. Scipio, partâ cum Publio fratre gloriâ, quam laudem ille, Africâ oppreſsâ, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eamdem hic sibi ex Asiæ nomine aſſumpsit.

32. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui: quò ille, quum eſſet, ut ego mihi ſtatuo, talis, qua-

lem te esse video, numquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficisceretur; quum ipse, paulò antè, Annibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Carthagine oppressâ, maximis periculis rempublicam liberavisset, nisi illud grave bellum & vehemens putaretur.

XV. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, considerâris; omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum gessit, hunc regem nimirum antepones: quem L. Sulla, maximo & fortissimo exercitu, pugnâ excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Murena, pater hujusce, vehementissimè vigilantissiméque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum putaret.

33. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terrâ & mari calamitosæ, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt:

L. Luculli verò res tantæ exſtiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio & virtute geſtum. Nam, quum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putaviſſet, quâ effractâ & revulsâ, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fidelissimorum ſociorum defenderetur, & omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis conſumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, quum contento curſu, acerrimis ducibus, hoſtium claſsis Italiam ſpe atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parvâ dimicatione commiſſam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum: expulſus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovarit.

XVI. Ac, si mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitûs, imperatoriſque dicendum, plurima & maxima prœlia commemorare poſſem: ſed non id agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hoſtis, si ille rex contemnendus fuiſſet; neque tantâ curâ ſenatus & populus Romanus ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos gessiſſet, neque tanta gloria L. Luculli, neque verò

ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompeium detuliſſet : cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, & ſummâ contentione pugnata : qua ex pugna quum ſe ille eripuiſſet, & Boſporum confugiſſet, quò exercitus adire non poſſet ; etiam in extrema fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompeius, regno poſſeſſo, ex omnibus oris, ac notis ſedibus hoſte pulſo, tamen tantum in unius anima poſuit, ut, quum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoriâ possideret, tamen non antè, quàm illum vitâ expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella geſſerunt ? cujus expulsi & ejecti vita tanti æſtimata eſt, ut morte ejus nuntiatâ, tum denique bellum confectum arbitraretur ? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, ſummi consilii, maximi laboris cognitum eſſe defendimus ; & hanc ejus operam non minùs ad conſulatum adipiſcendum, quàm hanc noſtram forenſem induſtriam, dignitatis habuiſſe.

XVII. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitiſne vos, tamquam ex ſyngrapha, agere cum

populo, ut, quem locum ſemel honoris cuipiam dederit, eumdem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia; & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine ulla aperta cauſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnumquam ita factum eſſe etiam populus admiretur; quasi verò non ipſe fecerit.

36. Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione totâ comitiorum. Quis L. Philippum ſummo ingenio, operâ, gratiâ, nobilitate, a M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientiâ, integritate antecellentem, a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum ſenatorem, a Q. Maximo? Non modò horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne quum eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli signo commoventur, ſæpe improvisò nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa excitantur: sic in hac comitiorum tempeſtate po-

pulari, sæpe intelligas, quo signo commota sit; sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur.

XVIII. Sed tamen, si est reddenda ratio; duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt; una, exspectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis sermonibusque competitorum creverat; altera, quòd ii, quos in provincia ac legatione omnis & liberalitatis & virtutis suæ testes habuerat, nondum decessferant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatûs petitionem reservavit: nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præstò fuit; & munus amplissimum, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit.

38. Num tibi hæc parva videntur adjumenta & subsidia consulatûs? voluntas militum, quæ quum per se valet multitudine, tum apud suos gratiâ; tum verò in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet suffragatio militaris: imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. Quare gravis est illa oratio, *Me saucium recreavit: me prædâ donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus; numquam iste plus militi*

laboris imposuit, quàm sibi sumpsit ipse; quum fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim; si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper omen valuerit prærogativum; quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse?

XIX. Sed, si hæc leviora ducis; quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere; quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnoperè delectari? minùs est mirandum: quamquam huic causæ id satis est: sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta?

40. L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solùm dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quòd honestissimo or-

dini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non ſolùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſensi: nam nos quoque habuimus ſcenam competitricem. Quòd si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui caſu nullos feceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam ſcenam, adverſatam putas? Sed hæc ſanè sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari ſuffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos umquam feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter tuam, & iſtius ſortem interfuiſſe?

XX. Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æqualitate decernendi, benevolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad conſulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur.

42. Quid tua ſors? triſtis, atrox: quæſtio peculatûs, ex altera parte, lacrymarum & ſqualoris, ex altera, plena cate-

narum, atque indicum. Cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa; multi viri fortes, & propè pars civitatis offensa est: lites severè æstimatæ: cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit. Postremò tu in provinciam ire noluisti: non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit: habuit proficiscens delectum in Umbria: dedit ei facultatem respublica liberalitatis; quâ usus, multas sibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit: ipse autem in Gallia, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiâque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præstò fuisti: fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam ostendi, Judices, parem dignitatem ad consulatûs petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertiùs, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quæ ipsi soli, re integrâ, sæpe

dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persæpe tibi dixi : & in iis rebus ipsis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quàm sapientem candidatum. Primùm accusandi terrores & minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri : sed & populi opinionem a spe adipiscendi avertunt, & amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit ; neque in uno aut altero animadversum est, sed jam in pluribus ; simulatque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur.

44. Quid ergo acceptam injuriam persequi non placet ? immo vehementer placet : sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi : petitorem ego, præsertim consulatûs, magnâ spe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo : non placet mihi inquisitio candidati, prænuntia repulsæ : non testium potiùs, quàm suffragatorum comparatio : non minæ magis, quàm blanditiæ : non declamatio potiùs, quàm persalutatio : præsertim quum jam hoc novo more omnes ferè domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi & facultatis habere videatur. Videsne tu illum trist-

tem? demissum? jacet, diffidit, abjecit hastas. Serpit hic rumor: *Scis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abjiciunt, aut suam operam, & gratiam judicio, & accusationi reservant.

XXII. Accedit eòdem, ut etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere: adjungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima: magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare; qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur: omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus; & qui non apertè inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia & studia præstamus.

46. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum; in defendendo, officium; in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem, & petitionem consulatûs diligenter

adornet atque instruat : unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, quum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti. Quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris?

XXIII. Legem ambitûs flagitasti, quæ tibi non deerat : erat enim severissimè scripta Calpurnia : gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ : sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset ; petitioni verò refragata est. Pœna gravior in plebem tuâ voce efflagitata est : commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ ; sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est : voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatûs, voluntati tuæ paruit : denique is tulit, cui minimè proderant. Illa, quæ meâ summâ voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? con-

fusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus & municipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem editiios judices esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent.

48. Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsepiebant. Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima; de qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo, Hortensio, multa gravissimè dicta sunt; quò etiam mihi durior locus est dicendi datus; ut, quum ante me & ille dixisset, & vir summâ dignitate, & diligentiâ, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur: itaque in iisdem rebus ferè versor, & quod possum, Judices, occurro vestræ satietati.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuæ, quum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem compara-

res, depositâ atque abjectâ petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: mœstos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertebant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque lætum, stipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum quum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu: quam turbam dissimillimo ex genere, distinguebant homines percussi Sullani temporis calamitate: vultus erat ipsius plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantiæ: sic ut ei jam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

XXV. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipublicæ, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle; vosmetipsi vobiscum recordamini: meministis enim, quum illius nefarii gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, quum miserorum fidelem de-

fensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis saucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux & signifer calamitosorum.

51. Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque induit: tum enim dixit, duo corpora esse reipublicæ; unum debile, infirmo capite; alterum firmum, sine capite: huic, quum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severè, pro rei indignitate, decrevit: nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant; partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, præsertim quum idem ille in eodem ordine paucis

diebus antè, Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ restincturum.

XXVI. His tum rebus commotus, & quòd homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, non quæ me tegeret (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput & collum solere petere) verùm ut omnes boni animadverterent, & quum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque meum concurrerent. Itaque quum te, Servi, remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe & cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt.

53. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, præsertim quum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum: qui quum honestissimo patre, atque majoribus, modestissimâ adolescentiâ, clarissimâ legatione, præturâ probatâ in jure, gratâ in munere, ornatâ in pro-

vincia, petiſſet diligenter, & ita petiſſet, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum eſt magno adjumento Catilinæ ſubitam ſpem conſulatûs adipiſcendi fuiſſe?

54. Nunc mihi tertius ille locus eſt orationis de ambitûs criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt; a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Poſtumio, familiari meo, ornatissimo viro, de diviſorum indiciis, & de deprehensis pecuniis; adoleſcenti ingenioſo & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accuſatione, de ſenatuſconſulto, de republica reſpondebo.

XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repentè moverunt, priùs de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam quum ſæpe antea, Judices, & ex aliorum miſeriis, & ex meis curis laboribuſque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti a ſtudiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ ſecuti ſunt; tum verò in his L. Murenæ tantis, tamque improvisis periculis ita ſum animo affectus, ut non queam ſatis neque communem omnium noſtrûm conditionem, neque hujus eventum fortunamque miſerari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, ma-

jorumque suorum, unum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta, & hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat; deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur.

56. Quæ quum sunt gravia, Judices, tum illud acerbissimum est, quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuriâ L. Murenæ, sed honoris contentione permotum; accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam a Murena nullâ re umquam alienus fuit, tamen eâ conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimico exitio esse deberet.

57. Respondebo igitur Postumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere: cujus competitores si nihil deli-

querunt, dignitati eorum concessit, quum petere destitit : sin autem eorum aliquis largitus est ; expetendus amicus est, qui alienam potiùs injuriam, quàm suam persequatur. ***

Ea omnia, quæ & Postumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis : qui tamen ita gravis est accusator & vehemens, ut multò magis ejus auctoritatem, quàm criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, Judices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatûs, ne quid totius vitæ splendor & gravitas noceat : denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem, Numantiamque deleverat, quum accusavit L. Cottam : erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius operâ tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuisse : noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem

illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adversarii viribus abjectus videretur.

59. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus & populus universus, & sapientes, ac multùm in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam: valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc fortè dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de causa judicasset; iniquam legem, Judices, & miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possim. *Non multa peccas*, inquit ille fortissimo viro senior magister:

sed, si peccas, te regere possum. At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potiùs, quàm leviter inflectendus esse videare : finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum : accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed ut mihi videtur, paulò asperior & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium, audaciùs paulò de studiis humanitatis, quæ & mihi & vobis nota & jucunda sunt, disputabo.

61. In M. Catone, Judices, hæc bona, quæ videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria : quæ nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, & præcepta ejusmodi : Sapientem gratiâ numquam moveri, numquam cujusquam delicto ignoscere : neminem misericordem esse, nisi stultum & levem : viri non esse, neque exorari, neque placari : solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos ; si mendicissimi, divites ; si servitu-

tem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium; nec minùs delinquere eum, qui gallum gallinaceum, quum opus non fuerit, quàm eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam.

XXX. Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit; neque disputandi causâ, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi? sceleratus & nefarius fueris, si quidquam, misericordiâ adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est? omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam? fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? malè dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum. Iratus dixisti: numquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causâ: improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium.

63. Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia, diffiſum ingenio meo, quæsiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquiam, illi a Platone, & Ariſtotele, moderati homines, & temperati, aiunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam : viri boni eſſe miſereri : diſtincta eſſe genera delictorum, & diſpares pœnas : eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum : ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat : iraſci nonnumquam : exorari eumdem, & placari : quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare : de ſententia decedere aliquando : omnes virtutes mediocritate quadam eſſe moderatas.

XXXI. Hos ad magiſtros si qua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet, non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior (neque enim eſſe potes) ſed paulò ad lenitatem propensior : non accuſares nullis adductus inimicitiis, nullâ lacessitus injuriâ, pudentissimum hominem, ſummâ dignitate atque honeſtate præditum : putares, quum in ejuſdem anni cuſtodia te atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te, cum hoc, reipublicæ vinculo eſſe conjunctum : quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem in partem interpretarere.

65. Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim iſti ipsi mihi videntur veſtri præceptores & virtutis magiſtri, fines officiorum paulò longiùs, quàm natura vellet, protuliſſe; ut, quum ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, ubi oporteret, conſiſteremus. Nihil ignoveris: immo aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causâ feceris: immo resiſtito gratiæ, quum officium & fides poſtulabit. Miſericordiâ commotus ne sis: etiam; in diſſolvenda ſeveritate: ſed tamen eſt laus aliqua humanitatis. In ſententia permaneto: verò; nisi ſententiam ſententia alia vicerit melior.

66. Hujuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, & pæne divinum domi; cujus oratione & præceptis, quamquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (ut accepi a ſenibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex ſtudio iſto? quis illo gravior? ſapientior? Poſſum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquamne

existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præstanti virtute quum verè graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad unumquemque nostrûm pervenire potuit; ad imitandum verò tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Sed, si illius comitatem & facilitatem tuæ gravitati severitatique adsperseris; non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condita jucundiùs.

XXXII. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam: ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti, obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiato-

ribus vulgò locus tributim, & item prandia si vulgò essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita senatus judicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit: nam factum sit, necne, vehementer quæritur: si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest.

68. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis; ut ex senatusconsulto neque cujus intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri: eccui autem non proditur revertenti? Quæ fuit ista multitudo? primùm, si tibi istam rationem non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur.

69. Quid, si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum

rum hominum filios propè de nocte ex ultima sæpe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire horâ tertiâ in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi hic sedent judices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non honestè in urbem introire, tota natio candidatorum? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modò dignitati ullius umquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi: doce, mercede: concedam esse crimen; hoc quidem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus est, inquit, sectatoribus? a me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam, atque assectationem: neque enim fieri potest, neque postulandum est a no-

bis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies; a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio honestamur, diligenter observari videmur & coli. Tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas; quorum copia bonis & beneficis deesse non solet.

71. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est; si, ut suffragantur, nihil valent gratiâ. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc a nobis petunt omnia: neque ullâ re aliâ, quæ a nobis consequuntur, nisi operâ suâ, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & senatusconsulto, quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt: nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

72. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati: etsi hoc factum a Murena omnino, Judices, non

eſt; ab ejus amicis autem more & modo factum eſt; tamen admonitus re ipsâ, recordor, quantum hæ quæſtiones, in ſenatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut noſtrâ, aut patrum noſtrorum memoriâ, quo hæc, sive ambitio eſt, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo & in foro daretur amicis & tribulibus? hæc homines tenuiores primùm, nondum qui a ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur. ***

Deeſt nonnihil.

XXXV. Præfectum fabrûm ſemel locum tribulibus ſuis dediſſe: quid ſtatuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causâ, compararunt? Hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta ſunt, in quibus tamen Murena ab ſenatûs auctoritate defenditur. Quid enim? ſenatus num obviam prodire crimen putat? non; ſed mercede: convince. Num ſectari multos? non; ſed conductos: doce. Num locum ad ſpectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè; ſed vulgò, passim. Quid eſt vulgò? univerſos. Non igitur, si L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui, & quo animo jam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equi-

tum centuriis voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, gratiosus, id erit ejus vitrico fraudi aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua & necessaria, locum suum gladiatoribus concessit huic, non & illa piè fecit, & hic a culpa est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

74. At enim agit mecum austerè & Stoicè Cato: negat verum esse, allici benevolentiam cibo: negat judicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cœnam, petitionis causâ, si quis vocat, condemnetur. Quippe, inquit: tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrùm lenocinium, inquit, a grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio, sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt; neque verò Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis laboris-

que dispertiunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitûs, deleti sunt; alteri, nostri imperii præsidio disciplinam suam, legesque conservant.

XXXVI. Quare noli, Cato, majorum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm severâ oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero: is, quum epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, quum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur: quem quum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republica potissimùm natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset: hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis.

76. Itaque homo integerrimus, civis

optimus, quum esset L. Pauli nepos; P. Africani, ut dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis præturâ dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes & inhumanitatem multò minùs: distinguit rationem officiorum, ac temporum; vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, nullâ re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate; hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas: cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præsis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potiùs a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias?

77. Quid, quòd habes nomenclatorem? in eo quidem fallis & decipis: nam, si nomine appellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quàm tibi: sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur antè petis, quàm insusurravit? aut quid, quum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multò salutas negligentiùs? Hæc omnia ad rationem civitatis si diri-

gas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quæ omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat, quàm largitionem.

XXXVII. At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque eâ opinione venisse: sed tu imprudentiâ laberis. Ego quod facio, Judices, quum amicitiæ dignitatisque L. Murenæ gratiâ facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium nostrûm causâ facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, Judices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eò L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut eâ copiâ, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur: latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus; a quo numquam, me consule, dormientes opprimemini.

79. Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil; & curavi, ne quis me-

tueret : ſed copias illius, quas hic video, dico eſſe metuendas : nec tam timendus eſt nunc exercitus L. Catilinæ, quàm iſti, qui illum exercitum deſeruiſſe dicuntur : non enim deſeruerunt ; ſed ab illo in ſpeculis atque insidiis relicti, in capite, atque in cervicibus noſtris reſtiterunt. Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & naturâ, & fortunâ, cum reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præsidio, & de cuſtodia civitatis, veſtris ſententiis, deturbari volunt : quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ ſæpe, Judices : his vos si alterum conſulem tradideritis, plus multò erunt veſtris ſententiis, quàm ſuis gladiis conſecuti. Magni intereſt, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, eſſe Kalendis Januarii in republica duo conſules.

80. Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improbâ, aut perniciosâ largitione, auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæri : inita ſunt in hac civitate consilia, Judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani exſtinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam (si eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua & cogi-

tant, & cogitaverunt. Horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto : sed vos moneo, Judices : in exitu est jam meus consulatus : nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ : nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque ad hæc mala, Judices, quid accedat aliud, non videtis ? Te, te appello, Cato : nonne prospicis tempestatem anni tui ? jam enim hesternâ concione intonuit vox perniciosa designati tribuni, collegæ tui : contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatûs petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo a L. Catilina, & Cn. Pisone initum consilium senatûs interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt.

82. Qui locus est, Judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, quum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solùm meo, sed multò etiam magis divino consilio eripiar, atque evolem ? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicæ præsidio demovere volunt : nec minùs

vellent, Cato, te quoque aliquâ ratione, si possent, tollere; id quod, mihi crede, & agunt, & moliuntur: vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præsidii: sed quum consulari auctoritate, & auxilio spoliatam vim tribunitiam viderint, tum se faciliùs inermem & debilitatum te oppressuros arbitrantur: nam ne sufficiatur consul, non timent: vident in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, rempublicam sine præsidio objici posse.

83. His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defensorem, socium in republica, consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortunâ constitutum ad amplexandum otium; scientiâ, ad bellum gerendum; animo & usu, ad quod velis negotium.

XXXIX. Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, Judices: totam rempublicam vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos

ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam : si interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica : ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia : ut major facultas tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis ac diſcordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti amplisssimis ex ordinibus honeſtissimi atque ſapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hoſtis reipublicæ, judicaret ?

84. Mihi credite, Judices, in hac cauſa non ſolùm de L. Murenæ, verùm etiam de veſtra ſalute ſententiam feretis. In diſcrimen extremum venimus : nihil eſt jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi reſiſtamus. Non ſolùm minuenda non ſunt auxilia, quæ habemus ; ſed etiam nova, si fieri possit, comparanda : hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum viſum eſt, ſed in urbe, in foro (dii immortales ! sine gemitu hoc dici non poteſt) non nemo etiam in illo ſacrario reipublicæ, in ipſa, inquam, curia non nemo hoſtis eſt. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat ! ego togatus, vobis, boniſque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum reſ-

publica periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam!

85. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc jam qui impedituri sint *** illa pestis immanis, importuna, Catilinæ prorumpet, quà poterit; & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repentè advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum, flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidiis erit respublica, facilè & magistratuum consiliis, & privatorum diligentiâ opprimentur.

XL. Quæ quum ita sint, Judices, primùm reipublicæ causâ, quâ nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro mea summa & vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ, & ceterorum civium, consulatis: deinde ego fidem vestram, vel defensoris & amici officio adductus, oro atque obsecro, Judices, ut ne hominis

miſeri, & quum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem novâ lamentatione obruatis: modò maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, conſulatum attuliſſet: nunc idem ſqualore ſordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, veſter eſt ſupplex, Judices, veſtram fidem obteſtatur, miſericordiam implorat, veſtram poteſtatem, ac veſtras opes intuetur.

87. Nolite, per deos immortales! Judices, hac eum re, quâ ſe honeſtiorem fore putavit, etiam ceteris antè partis honeſtatibus, atque omni dignitate, fortunâque privare. Atque ita vos Murena, Judices, orat atque obſecrat, si injuſtè neminem læsit, si nullius aures, voluntatemve violavit, si nemini, ut levissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos modeſtiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Miſericordiam ſpoliatio conſulatûs magnam habere debet, Judices: unà enim eripiuntur cum conſulatu omnia. Invidiam verò his temporibus habere conſulatus ipſe nullam poteſt: objicitur enim concionibus ſeditioſorum, insidiis conjuratorum,

telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenæ, aut cuiquam noſtrûm sit in hoc præclaro conſulatu, non video, Judices: quæ verò miſeranda ſunt, ea & mihi ante oculos verſantur, & vos videre, & perſpicere poteſtis.

XLI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc veſtris ſententiis afflixeritis; quò ſe miſer vertet? domumne? ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eamdem deformatam ignominiâ, lugentemque videat? an ad matrem, quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur; & ſollicita eſt, ne eumdem paulò pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat?

89. Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque privat? Ibit igitur in exſilium miſer? quò? ad Orientiſne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? At habet magnum dolorem, unde cum honore deceſſeris, eòdem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpi-

na, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eumdem lugentem, mœrentem, exsulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Murenam, nuntii litteræque celebrassent, & unde hospites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repentè eò accedat ipse nuntius suæ calamitatis?

90. Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine, & misericordiâ vestrâ, Judices; conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens, mœstumque vidistis: nolite a sacris patriis Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum, & suum consulem potissimùm avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, Judices, ita commendo, ut cupidissimum

otii, ſtudiosissimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, & ſpondeam.





PRO P. SULLA.

ORATIO VIGESIMA QUARTA.

M. Lepido & L. Volcatio coss. P. Sulla & P. Autronius, designati coss. damnati fuerant de ambitu, & in eorum locum accusatores L. Cotta & L. Torquatus, legis beneficio successerant. Hoc judicium mox consecuta erat prima Catilinæ conjuratio, quâ consulibus & plerisque senatoribus conjurati perniciem machinabantur. Post triennium altera Catilinæ conjuratio in consulatu Ciceronis erupit. Quum conscii plerique pœnas dedissent, L. Torquati filius adolescens P. Sullæ nomen de utraque illa conjuratione detulit. Prioris conjurationis crimen propulsavit Q. Hortensius, qui tum præsens adfuerat, quum de ea quærere-

tur. De posteriore Cicero, qui eam patefecerat atque oppresserat, hac oratione Sullam defendit.

Acta causa est Silano & Murenâ coss. anno urbis 691. Ciceronis 45. hoc enim anno, ex indicio L. Vectii equitis Romani, qui de Catilinæ sociis in urbe remanserant, partim præsentes, partim quum citati non respondissent, damnati sunt.

I. MAXIME vellem, Judices, ut P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore quum communi ambitionis invidiâ, tum singulari Autronii odio everteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset: quamquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo viri boni lenitatem meam, misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent; im-

probi ac perditi cives, redomiti atque victi, præcipitante republicâ, vehementem me fuiſſe atque fortem, conſervatâ, mitem ac miſericordem faterentur.

2. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac neceſſarius, Judices, exiſtimavit, ſi noſtram in accuſatione ſua necessitatem familiaritatemque violaſſet, aliquid ſe de auctoritate meæ defensionis poſſe detrahere; cum hujus periculi propulſatione conjungam defensionem officii mei: quo quidem genere non uterer orationis, Judices, hoc tempore, si mea ſolùm intereſſet: multis enim mihi locis & data facultas eſt, & ſæpe dabitur de mea laude dicendi: ſed, ut ille, Judices, quantum de mea auctoritate deripuiſſet, tantum ſe de ejus præsidiis deminuturum ſperavit; sic hoc ego ſentio, si mei facti rationem vobis, conſtantiamque hujus officii ac defensionis probavero, cauſam quoque me P. Sullæ probaturum.

3. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me a ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in hoc defensionis jure ſecernas: quid enim eſt, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi atque ornatissimi viri, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum eſt consilium a P. Sulla inflammandæ civita-

tis, hujus exſtinguendi imperii, delendæ urbis; mihi majorem hæ res dolorem; quàm Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius eſſe judicium, qui adjuvandus in his cauſis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deſerendus eſſe videatur?

II. Ita, inquit: tu enim inveſtigaſti, tu patefeciſti conjurationem. Quod quum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curaſſe, ut id omnes viderent, quod antea fuiſſet occultum. Quare iſta conjuratio, si patefacta per me eſt, tam patet Hortensio, quàm mihi: quem quum videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitaſſe, quin innocentem P. Sullam defenderet; quæro, cur, qui aditus ad cauſam Hortensio patuerit, mihi intercluſus eſſe debuerit. Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas eſſe, quid tandem de his exiſtimes ſummis viris & clarissimis civibus, quorum ſtudio & dignitate celebrari hoc judicium, ornari cauſam, defendi hujus innocentiam vides? non enim una eſt ratio defensionis ea, quæ posita eſt in oratione: omnes, qui adſunt, qui laborant, qui ſalvum volunt, pro ſua parte atque auctoritate defendunt.

5. An verò, in quibus ſubſelliis hæc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem,

In his me apparere nollem, quorum ego operâ illum in locum, atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis laboribus & periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ; recordare de ceteris, quos adesse huic vides: intelliges & de hoc, & de ceteris judicium meum & horum par atque unum fuisse.

6. Quis nostrûm adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset: non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, quum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrûm Ser. Sullam? quis P.? quis M. Læcam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes viri boni, si necessarii sunt, deserendos esse non putant: in hoc crimine non solùm levitatis est culpa, verùm etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere.

7. Quid Autronio? nonne sodales, non collegæ sui, non veteres amici, quorum

ille copiâ quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republica principes, defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt? Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modò non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet.

III. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi verò me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate & credulitate præditum. Hanc mihi tu si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras: me natura misericordem, patria severum; crudelem nec patria, nec natura esse voluit: denique istam ipsam personam vehementem & acrem, quam mihi tum tempus & respublica imposuit, jam voluntas, & natura ipsa detraxit: illa enim ad breve tempus severitatem postulavit; hæc in omni vita misericordiam, lenitatemque desiderat.

9. Quare nihil est, quòd ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas: simplex officium, atque una est bonorum omnium causa: nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua

hos animadverteris, me videbis: nulla eſt enim in republica cauſa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi proprium, quàm ceteris; doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa cauſa communis: neque enim princeps tunc ad ſalutem eſſe potuiſſem, si eſſe alii comites noluiſſent. Quare neceſſe eſt, quod mihi conſuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris eſſe commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, ſed communicandæ laudis causâ loquor. Oneris mei partem nemini impertio; gloriæ, bonis omnibus.

10. In Autronium teſtimonium dixiſti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejuſmodi eſt, Judices, ut, si ego sim inconſtans ac levis, nec teſtimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem: sin eſt in me ratio reipublicæ, religio privati officii, ſtudium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minùs accuſator debet dicere, quàm a me defendi Sullam, teſtimonio læſum eſſe Autronium: videor enim non ſolùm ſtudium ad defendendas cauſas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis, afferre; quâ & moderatè ego utar, Judices, & omnino non uterer, si ille me non coëgiſſet.

IV. Duæ conjurationes abs te, Torquate, conſtituuntur; una, quæ Lepido,

& Volcatio, consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, quum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitus in republica versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quòd mea me ambitio & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat.

12. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius; qui quum propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempublicam, tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris: cujus in hoc crimine propulsando quum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minùs inerat auctoritatis in ea quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui: non

modò

modò enim nihil comperi, ſed vix ad aures meas iſtius ſuſpicionis fama pervenit.

13. Qui vobiſcum in consilio fuerunt, qui vobiſcum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum teſtimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adſunt, in hujus periculo declarant, ſe non crimine conjurationis, ne adeſſent ceteris, ſed hominum maleficio, deterritos eſſe. Mei conſulatûs autem tempus, & crimen maximæ conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio non eſt fortuitò, Judices, nec temerè facta: ſed, quum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum teſtes eſſe poſſemus, uterque noſtrûm id sibi ſuſcipiendum putavit, de quo aliquid ſcire ipſe atque exiſtimare potuiſſet.

V. Et, quoniam de criminibus ſuperioris conjurationis Hortensium diligenter audiſtis, de hac conjuratione, quæ, me conſule, facta eſt, hoc primùm attendite. Multa, quum eſſem conſul, de ſummis reipublicæ periculis audivi, multa quæsivi, multa cognovi: nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ pervenerunt, nulla ſuſpicio. Multùm hæc vox fortaſſe deberet valere ejus hominis, qui conſul insidias reipublicæ consilio inveſtigaſſet, veritate aperuiſſet,

magnitudine animi vindicasset, quum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret: sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum; ad purgandum me potiùs utor: ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere.

15. Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille ambitûs judicium tollere, ac disturbare primùm conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu; deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu: Sulla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consiliis & sermonibus, verùm etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illâ calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset.

16. Hac verò in conjuratione, quid tam conjunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? quum interim Sulla cum eis-

dem illis non modò noctem solitudinemque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone & congressu conjungeretur.

17. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litteræ ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremò, ejecto, sive emisso jam ex urbe Catilinâ, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, legiones; ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœnâ compressus, convertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem: hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus.

VI. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum, atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem; & se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia: quibus ego rebus, Judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria,

quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret, oblivisceres: quæ si de uno me cogitasset, quâ mollitiâ sum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac precibus restitissem.

19. Sed, quum mihi patriæ, quum vestrorum periculorum, quum hujus urbis, quum illorum delubrorum atque templorum, quum puerorum infantium, quum matronarum ac virginum veniebat in mentem: & quum illæ infestæ ac funestæ faces, universumque totius urbis incendium, quum tela, quum cædes, quum civium cruor, quum cinis patriæ versari ante oculos, atque animum memoriâ refricare cœperat; tum denique ei resistebam, neque solùm illi hosti ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri & filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, quum scirem, defendere.

20. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos pro hujus periculis lacrymantes adspicere, neque hujus M. Messallæ, homi-

nis necessarii, preces sustinere potui: neque enim est causa adversata naturæ; nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnavit: nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, & feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eumdem ne improbi quidem crudelem dicerent.

VII. Hîc ait se ille, Judices, regnum meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatûs, credo, mei: in quo ego imperavi nihil, sed contrà patribus conscriptis & bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, Judices, regnum, sed repressum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quòd, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, spetat se absolutum iri. Hìc tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verum; non esse hoc regnare, quum verum juratus dicas, probare.

22. De hujus spe tantùm dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam rece-

pisses, numquam mihi restitisset; sed, indictâ causâ, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tantâ gravitate hominem, si hos tales viros non suo stare judicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, quum Tarquinium, & Numam, & me, tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris: nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quàm consulem Romæ fuisse peregrinum.

23. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur: nemo enim istuc M. illi Catoni seni, quum plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, quum ei multi inviderent, objecit umquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu,

quum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.

VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto: non possunt omnes esse patricii: si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos peregrini videmur, quorum jam & nomen & honos inveteravit & huic urbi, & hominum famæ ac sermonibus; quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti, tecum de honore & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare: qui si attulerint nervos, & industriam; mihi crede, excutient tibi istam verborum jactationem, & te ex somno sæpe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari.

25. Ac, si, Judices, ceteris patriciis me & vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur: est enim ipse, a materno genere, municipalis honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare

neque me peregrinum posthæc dixeris, ne graviùs refutere; neque regem, ne derideare: nisi fortè regium tibi videtur, ita vivere, ut non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias; contemnere omnes libidines; non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere; in senatu sentire liberè; populi utilitati magis consulere, quàm voluntati; nemini cedere, multis obsistere: si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor: sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet; quin tu id potiùs profers, quàm verbi invidiam, contumeliamque maledicti.

IX. Ego tantis a me beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi præmium a senatu, populoque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia; mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præstò sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si me non modò rerum gesta-

rum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat a labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi, ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda, quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest. Longè abest regni suspicio.

27. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt: quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, Judices, hoc possum dicere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit.

28. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, & in qua urbe verser, intelligo: plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, Judices, a meis non removi: nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere

potui, sicut feci: voluntates verò consceleratas ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, quum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum.

X. Quòd si illis meis præsidiis fortè invides; &, si ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt: consolare te, quòd omnium mentes improborum mihi uni maximè sunt infensæ & adversæ: qui me non solùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi; sed eò etiam magis, quòd nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur.

30. At verò quid ego miror, si quid ab improbis de me improbè dicitur; quum L. Torquatus, primùm ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, eâ spe propositâ amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui quum suppressâ voce de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de suppli-

cio P. Lentuli, de carcere, magnâ & queribundâ voce dicebat.

31. In quo primùm illud erat absurdum, quòd quum ea, quæ leniter dixerat, vobis probare volebat; eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat; non intelligebat, ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postulet: nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quàm videri conjuratorum pœnam mortemque lugere. Quod quum is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est; difficile est enim tacere, quum doleas: te, si quid ejusmodi facis, non modò talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maximè, quòd, isto ingenio & prudentiâ præditus, causam reipubicæ non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt.

XI. Ecquem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse,

ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium suum vitâ privavit, ut in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit?

33. Itaque attende jam, Torquate; quàm ego defugiam auctoritatem consulatûs mei: maximâ voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentiâ magnopere lætor: erigite mentes, auresque vestras, & me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, quum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum & luctuosissimum exitium patriæ comparasset: quum ad occasum interitumque reipublicæ Catilina in castris; in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi: ego vitam omnium ci-

vium, ſtatum orbis terræ, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrûm, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœnâ redemi. An me exiſtimaſti hæc injuratum in judicio non eſſe dicturum, quæ juratus in maxima concione dixiſſem?

XII. Atque etiam illud addam, ne qui fortè incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te; atque, ut idem omnes exaudiant, clarissimâ voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute communi ſuſcepi & gessi, L. ille Torquatus, quum eſſet meus contubernalis in conſulatu, atque etiam in prætura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps exſtitit, quum princeps, quum signifer eſſet juventutis: parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi, ſummi consilii, singularis conſtantiæ, quum eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam eſt a me digreſſus: ſtudio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimùm, quum infirmitatem corporis animi virtute ſuperaret.

35. Videſne, ut eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec, si a me fortè deſciveris, idcirco te a ſe, & a re-

publica, & a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, Judices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solùm accusasset; ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed quum ille totâ illâ oratione in me esset invectus, & quum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitasset.

XIII. Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quæro, num Sullam dixerit Cassius? Nusquam. Sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantùm audissent, eos pari calamitate esse; quæsiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire, & secum facere Sullam; tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non de-

bebat minuere illorum ſuſpicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid ſuſpicarentur.

37. Non reſpondit tamen unà facere Sullam. Etenim eſſet abſurdum, quum ceteros ſuâ ſponte nominaſſet, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum & interrogatum : nisi fortè verisimile eſt, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuiſſe : si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ priſtinæ dignitatis, non tam illuſtres fuiſſent; tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retuliſſet : etiam, ut arbitror, quum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & quum ſciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non priùs Autronium, quàm Sullam nominaſſet.

38. Jam verò illud probari minimè poteſt, Gallos, Autronio nominato, putaſſe, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla eſſe quærendum; Cassio, si hic eſſet in eodem ſcelere, ne, quum appellaſſet quidem Autronium, hujus in mentem venire potuiſſe. Sed tamen quid reſpondit de Sulla Cassius? Se neſcire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea; ne si argueret quidem tum denique, quum eſſet interrogatus, id mihi criminoſum videretur.

39. Sed ego in judiciis, & in quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis; sed num arguatur: etenim quum negat se scire Cassius, utrùm sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne ulli umquam indicarent, de seipso confessus esset? Nescivit. Credo, Judices, celatum esse Cassium de Sulla uno: nam de ceteris certè sciebat; & ea domi ejus pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quò plus spei Gallis daret; dicere autem falsum non ausus est; nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, quum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eamdem vim esse negationis hujus, quàm si extra conjurationem hunc esse, se scire dixisset: nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantùm satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

XIV. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat: ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, ut tot res,

tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicæ, meâ sponte dispexerim) vos profectò animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem reipublicæ convertistis: vos denique in tantis tenebris erroris & inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ.

41. Vidi ego hoc, Judices, nisi recenti memoriâ senatûs, auctoritatem hujus indicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quò faciliùs, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reipublicæ portum suorum malorum aliquem invenire: itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summâ virtute & fide, cujus generis in senatu facultas maxima; sed etiam quos sciebam memoriâ, scientiâ, consuetudine, & celeritate scribendi, facillimè, quæ dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor; M. Messallam, qui tum præturam petebat; P. Nigidium, App.

Claudium : credo esse neminem , qui his hominibus, ad verè referendum, aut etiam scribendum , aut fidem putet , aut ingenium defuisse.

XV. Quid deinde ? quid feci ? quum scirem , ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privatâ tamen custodiâ, more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi : divisi toti Italiæ, emisi in omnes provincias : ejus indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui.

43. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit , quin eódem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non meâ sponte, providi : primùm, ne qui posset tantum aut de reipublicæ, aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium , aut temerè creditum criminari : postremò, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quæreretur; ne aut oblivio mea , aut memoria videretur nimia : ne denique aut negligentia, turpis, aut diligentia, crudelis putaretur.

44. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, quum indicatus tuus inimicus esset, & esset ejus rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: quum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementiùs expostulasti? Tu, quum tua vox numquam sit audita: quum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo indicio, convictum esse fateare?

XVI. Mihi cujusquam salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, a quo & crudeles insidias in rempublicam factas, & in me potissimùm consulem constitutas, putarem? Quòd si jam essem oblitus severitatis & constantiæ meæ, tamne amens eram, ut, quum litteræ posteritatis causâ repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatûs commentario meo posse superari?

46. Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero; & nonnumquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, & reflecto: permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti: sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris; coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo umquam me tenuissimâ suspicione perstrinxit, quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare.

47. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac novâ lenitate abuti meâ: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum: quum illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra; tum nondum statuo te virium satis habere, ut ego tecum luctari & congredi debeam: quòd si esses usu atque ætate robustior; essem idem, qui soleo, quum sum lacessitus: nunc tecum sic agam, tulisse ut potiùs injuriam, quàm retulisse gratiam videar.

XVII. Neque verò, quid mihi irascare, intelligere possum: si, quòd eum de-

ſendo, quem tu accuſas; cur tibi quoque ipſe non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuſo meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæſtione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil eſt umquam ſuſpicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixiſti teſtimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati ſunt? Quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immo ſervitus eſt, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, ſi conſiderare cœperis, utrùm magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an iſtud tibi; intelliges, honeſtiùs te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quàm me humanitatis.

49. At verò quum honos agebatur ampliſſimus familiæ veſtræ, hoc eſt, conſulatus parentis tui, ſapientiſſimus vir familiariſſimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, quum Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis a majoribus eſſe traditam diſciplinam, ut nullius amicitiâ ad propulſanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longè diſſimilis illa contentio: tum, afflicto P. Sullâ, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt; honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo, in fo-

ro vinceretis: tum qui contra vos pro hujus ſalute pugnabant, amiciſſimi veſtri, quibus non iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant, & tamen id inviolatâ veſtrâ amicitiâ, integro officio, veteri exemplo atque inſtituto optimi cujuſque faciebant.

XVIII. Ego verò quibus ornamentis adverſor tuis? aut cui dignitati veſtræ repugno? Quid eſt, quod jam ab eo expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata ſunt. Tu ornatus exſuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemiſti: ego jacentem, & ſpoliatum defendo, & protego. Atque hìc tu & reprehendis me, quia defendam, & iraſceris: ego autem non modò tibi non iraſcor, ſed ne reprehendo quidem factum tuum: te enim exiſtimo tibi ſtatuiſſe, quid faciendum putares, & ſatis idoneum officii judicem poſuiſſe.

51. At accuſat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium ſapientem! qui, quod præmii ſolet eſſe indicio, reliquerit; quod turpitudinis in confessione, id per accuſationem filii ſuſceperit. Sed quid eſt tandem, quod indicat per iſtum puerum Cornelius? Si eſt cauſa mihi ignota, cum Hortensio communicata; reſpondeat Hortensius: sin tu ais illum comitatum

Autronii & Catilinæ, quum in campo, consularibus comitiis, quæ a me habita sunt, cædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi: vos enim tum, Judices, nihil laborabatis, neque suspicabamini: ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum & Autronii copias, & conatum repressi.

52. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat adhoc adumbratum indicium filii: quid tandem de illa nocte dicit, quum inter falcarios ad M. Læcam nocte eâ, quæ consecuta est posterum diem nonarum Novembris me consule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, quum primâ luce consu-

lem ſalutatum veniret, intromiſſus meò more, & jure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret.

XIX. Hoc tempore, quum arderet acerrimè conjuratio: quum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe relinqueretur: Caſſius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam, præſcriberetur: quum omnia ordinarentur, inſtituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? Immo longè abfuit: num in iis regionibus, quò ſe Catilina inferebat? multò etiam longiùs: num in agro Camerti, Piceno, Gallico; quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaſerat? nihil verò minus: fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè eâ ſuſpicione caruit.

54. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipſe Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos eſſe, Fauſti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorſus: interpositi ſunt gladiatores, quos teſtamento patris videmus deberi: arrepta eſt familia; quæ si eſſet prætermiſſa, poſſet alia familia Fauſti munus præbere. Utinam quidem hæc ipſa non modò iniquorum invidiæ, ſed & æquorum exſpectationi ſatisfacere poſſet! Properatum vehementer, quum longè tempus

pus

pus muneris abeſſet. Quaſi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fauſto, quum is neque ſciret, neque vellet, familia eſt comparata.

55. At litteræ ſunt Fauſti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipſos emat; neque ſolùm ad Sullam miſſæ, ſed ad L. Cæſarem, Q. Pompeium, C. Memmium; quorum de ſententia tota res geſta eſt. At præfuit familiæ. Jam si in comparanda familia ſuſpicio eſt nulla; quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere ſervili obtulit ſe ad ferramenta proſpicienda: præfuit verò numquam: eaque res per Balbum, Fauſti libertum, omni tempore adminiſtrata eſt.

XX. At enim Cincius eſt ab hoc in ulteriorem Hiſpaniam miſſus, ut eam provinciam perturbaret. Primùm Cincius, Judices, L. Julio, C. Figulo, conſulibus, profectus eſt aliquantò ante furorem Catilinæ, & ante ſuſpicionem hujus conjurationis: deinde eſt profectus non tum primùm, ſed quum in iiſdem locis aliquantò antè eadem de cauſa aliquot annos fuiſſet: ac profectus eſt non modò ob cauſam, ſed etiam neceſſariam cauſam, magnâ ratione cum Mauritaniæ rege contractâ. Tum autem, illo profecto, Sullâ procurante ejus rem & gerente, plurimis

& pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminutis.

57. Jam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras? utrùm quò faciliùs Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? at hæc ipsa per se sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret.

58. Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut eâ familiâ, ac disciplinâ, ut hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, quum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio & fide; is sibi nefarium

bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus æs alienum videmus, Judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas quum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum.

59. A quo quidem genere, Judices, ego numquam timui, quum in illa reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citiùs ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis: itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verùm etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

XXI. Jam verò, quod subjicit, Pompeianos esse a Sulla impulsos, ut ad istam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent, id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurasse videntur? quis hoc umquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio?

Disjunxit, inquit, eos a colonis, ut, hoc dissidio ac dissensione factâ, oppidum in sua potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm omnis Pompeianorum colonorumque dissensio, delata ad patronos est, quum jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit: postremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quàm sese esse defensos.

61. Atque hoc, Judices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos tutari conservareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione, & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent: ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quòd, quum ab hoc illa colonia deducta sit, & quum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ fortuna disjunxerit, ita carus utrisque est atque jucundus, ut non

alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

XXII. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis Cæciliæ causâ comparabantur : atque hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est : cujus ego de virtute & constantia, Judices, tantum dico ; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit, non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri ; cum republica pugnare noluerit : promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus.

63. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus. Primùm Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur : Sulla rectè reprehendit. Status enim reipublicæ maximè judicatis rebus continetur : neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat : sed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta : itaque hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit, quum de pœna queritur, sed legem : damnatio enim est judicum, quæ manebat ;

poena, legis, quae levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui praesunt judiciis summa cum gravitate & dignitate, alienare a causa: nemo labefactare judicium est conatus: nihil est ejusmodi promulgatum: semper Caecilius in calamitate fratris sui, judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.

XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè & libenter dicerem. Si paulò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii postulat, pietas & fraternus amor L. Caecilium protulisset; implorarem sensus vestros; uniuscujusque indulgentiam in suos testarer; peterem errato veniam L. Caecilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi.

65. Lex dies fuit proposita paucos; ferri coepta numquam: posita est in senatu, populum Romanum latuit: quum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum priùs; & id mandato Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore, L. Caecilius multa de republica egit: Agrariae legi, quae tota a me reprehensa & abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatûs auctoritatem numquam impedivit: ita se gessit in tribunatu, ut, onere de-

posito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicæ commodis cogitarit.

66. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen nostrûm Sullam aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

XXIV. Hîc tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, & de summa reipublicæ misi; & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris; &, si furorem incredibilem biennio antè conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem; Cn. Pisonem, & Catilinam, & Varguntejum; & Autronium nihil sceleratè, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere potuisse.

68. De quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere

Kalendis Januariis cum lictoribus; sustulisti hanc suspicionem, quum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, quum Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse: neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, Judices, P. Sullæ persona suscipit.

69. Jam enim faciam, criminibus omnibus ferè dissolutis, contrà, atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum; de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. Nunc jam revocandi estis eò, quò vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos mentesque convertere.

XXV. Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subitò fingi, neque cujusquam repentè vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri

fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures umquam hoc respuerunt, conatum esse, hominem usque a pueritia non solùm intemperantiâ & scelere, sed etiam consuetudine & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefariè cogitasse, aut stultè sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum.

71. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis, unumquemque illorum priùs a sua vita, quàm nostrâ suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maximè est hujus periculo & crimini) non sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus: quem in stuprorum defensionibus non solùm verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verùm etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines e possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum,

vi conatum & armis disturbare judicia ; in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere: hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convincerent.

XXVI. Agedum, conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano notissimam, Judices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquod hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulò minus consideratum videretur ? factum quæro : verbum ecquod umquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi ? At verò in illa gravi L. Sullæ victoria, turbulentaque, quis P. Sullâ mitior ? quis misericordior inventus est ? quàm multorum hic vitam est a L. Sulla deprecatus ? quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligavit ? quos ego nominarem ; neque enim ipsi nolunt, & huic animo gratissimo adsunt : sed quia majus est beneficium, quàm posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis ; quod fecit, ipsi.

73. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem ? dignitatem ? liberalitatem ? moderationem in privatis rebus ?

ſplendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata ſunt, ut tamen a natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ ſtudia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multumque, & multo labore quæsita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, Judices, vehemens vulnus, & mortiferum; verumtamen ejuſmodi, quod videretur ejus vita & natura accipere potuiſſe. Honeſtatis & dignitatis habuiſſe nimis magnam judicatus eſt cupiditatem; quam si nemo alius habuit in conſulatu petendo, cupidior judicatus eſt hic fuiſſe, quàm ceteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iſte conſulatûs amor; fortuna in hoc fuit fortaſſe gravior, quàm in ceteris.

74. Poſtea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demiſſum, afflictumque vidit? Quis umquam eſt ſuſpicatus, hunc magis odio, quàm pudore hominum adſpectum lucemque vitare? Qui quum multa haberet invitamenta urbis & fori, propter ſumma ſtudia amicorum, quæ tamen ei ſola in malis reſtiterunt; abfuit ab oculis veſtris; &, quum lege retineretur, ipſe ſe exsilio pene multavit. In hoc vos pudore, Judices, & in hac vita, tanto ſceleri locum fuiſſe creditis?

XXVII. Adſpicite ipſum: contuemini os: conferte crimen cumvita; vitam,

ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoſcite. Mitto rempublicam, quæ fuit ſemper Sullæ cariſſima: hoſne amicos, tales viros, tam cupidos ſui, per quos res ejus ſecundæ quondam erant ornatæ, nunc ſublevantur adverſæ, crudeliſſimè perire voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdiſſimam vitam, ac miſerrimam, turpiſſimâ morte propoſitâ, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem iſta ſuſpicio: nova quædam illa immanitas exorta eſt: incredibilis fuit, ac ſingularis furor: ex multis ab adoleſcentia collectis perditorum hominum vitiis repentè tanta iſta importunitas inauditi ſceleris exarsit.

76. Nolite, Judices, arbitrari, hominum illum impetum & conatum fuiſſe: neque enim ulla gens tam barbara, aut tam immanis umquam fuit, in qua non modò tot, ſed unus tam crudelis hoſtis patriæ ſit inventus: belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ formâ hominum indutæ, exſtiterunt. Perſpicite etiam atque etiam, Judices: nihil enim eſt, quod in hac cauſa dici poſſit vehementius: penitus introſpicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumque mentes: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas auda-

cias, quàm incredibiles furores, quas notas ſcelerum, quæ indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & jam deſperatis reipublicæ morbis iſta repentè vis erupit, ut, eâ confectâ & ejectâ, convaleſcere aliquando & ſanari civitas possit. Neque enim eſt quiſquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica peſtibus, diutius hæc ſtare potuiſſe: itaque eos non ad perficiendum ſcelus, ſed ad luendas reipublicæ pœnas Furiæ quædam incitaverunt.

XXVIII. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, Judices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honeſtissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris? quo in loco nobis vita antè acta proderit? quod ad tempus exiſtimationis partæ fructus reſervabitur, si in extremo diſcrimine ac dimicatione fortunæ deſeret? si non aderit? si nihil adjuvabit?

78. Quæſtiones nobis ſervorum, ac tormenta accuſator minitatur; in quibus quamquam nihil periculi ſuſpicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujuſque tum animi tum corporis; regit quæsitor, flectit libido, corrumpit

ſpes, infirmat metus, ut in tot rerum anguſtiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in cauſa, nec obſcuritatis, Judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ gravissima debet eſſe, audietur.

79. Nullum in hac cauſa teſtem timemus: nihil quemquam ſcire, nihil vidiſſe, nihil audiſſe arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, Judices, veſtra moveat: veſtra enim, qui cum ſumma elegantia vixiſtis atque integritate, hoc maximè intereſt, non ex libidine, aut ſimultate, aut levitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari, ſed in magnis diſquisitionibus, repentiniſque periculis vitam uniuſcujuſque eſſe teſtem. Quam vos, Judices, nolite armis ſuis ſpoliatam atque nudatam objicere invidiæ, dedere ſuſpicioni: munite communem arcem bonorum, obſtruite perfugia improborum: valeat ad pœnam, & ad ſalutem plurimùm, quam ſolam videtis ipſam ex vi ſua naturaque facillimè perſpici; ſubitò flecti, fingique non poſſe.

XXIX. Quid verò hæc auctoritas (ſemper enim de ea dicendum eſt; quamquam a me timidè modicéque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas noſtra? qui a ce-

teris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? Grave est hoc dictum fortasse, Judices, si appetimus aliquid: si, quum ceteri de nobis silent, non etiam nosmetipsi tacemus, grave: sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur; profectò concedetis, Judices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem.

81. Accusati sunt uno nomine consulares; ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiæ, quàm dignitatis afferre. Adfuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico. Cui quum adfuit post delatam ad eum primam illam conjurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in judicio, quum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset; ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt: sin illa res prima valuit; non inveterata, quàm recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens

etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi ſellâ curuli, atque ornamentis & ſuis, & conſulatûs honeſtavit; quid eſt, quamobrem conſulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur?

82. At iidem iis, qui ante hunc cauſam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto ſcelere adſtrictis hominibus, ſtatuerunt, nihil a ſe adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum conſtantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas & fides de unoquoque loquitur, neque cujuſquam ornamenta orationis deſiderat; poteſt quiſquam dicere umquam meliores, fortiores, conſtantiores conſulares fuiſſe, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pene oppreſſa eſt reſpublica? Quis non de communi ſalute apertissimè, quis non fortissimè, quis non conſtantissimè ſenſit? Neque ego præcipuè de conſularibus diſputo: nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi ſenatûs communis eſt laus: ut conſtet, poſt hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuiſſe. Sed quia ſunt deſcripti conſulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod ſatis eſſet, atteſtante memoriâ omnium, neminem eſſe ex illo honoris gradu, qui non om-

ni ſtudio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempublicam conſervandam.

XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a ſanitate, adeo oblitus conſtantiæ meæ, adeo immemor rerum a me geſtarum eſſe videor, ut, quum conſul bellum geſſerim cum conjuratis, nunc eorum ducem ſervare cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque reſtinxerim, ejuſdem nunc cauſam vitamque defendere? Si medius fidius, Judices, non me ipſa reſpublica, meis laboribus & periculis conſervata, ad gravitatem animi & conſtantiam ſuâ dignitate revocaret; tamen hoc naturâ eſt insitum, ut, quem timueris, quîcum de vita fortuniſque contenderis, cujus ex insidiis evaſeris, hunc ſemper oderis. Sed, quum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum geſtarum singularis: quum, quoties quiſquam eſt in hoc ſcelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ ſalutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro ſalute omnium gessi, caſu magis & felicitate a me, quàm virtute & consilio geſta eſſe videantur?

84. Quid ergo? hoc tibi ſumis, dicet fortaſſe quiſpiam, ut, quia tu defenderis, innocens judicetur? Ego verò, Judices,

non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto: non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici invidique patiantur.

85. Grave esse videretur, eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in judicio: Non defenderem, si conjurasset: non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis conjurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certè non defenderem Sullam, si conjurasse arbitrarer. Ego, Judices, de tantis omnium periculis quum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullis litteris, de re P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam.

XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii, ac Penates, qui huic urbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me consule,

vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ causam defendere: nullum a me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi: nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi.

87. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ quod debui: reliqua jam a me meæ perpetuæ consuetudini, naturæque debentur. Tam sum misericors, Judices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordiâ civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit: salus esset omnium amissa unâ nocte, nisi esset severitas illa suscepta: sed, ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.

88. Nihil video esse in hoc P. Sulla, Judices, odio dignum, misericordiâ digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causâ supplex ad vos, Judices, confugit: sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari &

perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines: ipſe ornatum ac veſtitum recuperabit. Omnia, Judices, hæc amiſſa ſunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt: ſed ne exſtinctor patriæ, ne proditor, ne hoſtis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit; ne denique hic miſer conjurati, & conſcelerati, & proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vitâ ſuâ multò carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat.

89. Hic vos orat, Judices, parvus, ut ſe aliquando, si non integrâ fortunâ, at afflictâ, patri ſuo gratulari sinatis: huic miſero notiora ſunt judiciorum itinera, & fori, quàm campi, & diſciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, Judices, ſed de ſepultura contenditur: vita erepta eſt ſuperiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim eſt huic reliqui, quod eum in vita hac teneat? aut quid eſt, quamobrem hæc cuiquam vita videatur?

XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei ſe neque honore, neque gratiâ, nec fortunis anteferret: nunc ſpoliatus omni dignitate, quæ erepta ſunt, non repetit: quod fortuna in malis reli-

qui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis, lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, Judices, vos obtestatur.

90. Te ipsum jam, Torquate, expletum esse hujus miseriis par erat: etsi nihil aliud Sullæ, nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat: honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed quum huic omnia cum honore detracta sint, quum in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod expetas ampliùs? lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? libenter reddiderit, ademptâ ignominiâ fœdissimi criminis: an verò inimicum ut expellas? cujus ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quàm audiendo.

91. O miserum & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! ô falsam spem! ô volucrem fortunam! ô cæcam cupiditatem! ô præposteram gratulationem! quàm citò illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymas reciderunt, ut, qui paulò antè consul designatus fuisset, retineret repentè nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, famâ, fortunis, deesse vi-

deretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire.

92. Sed jam impedior egomet, Judices, dolore animi, ne de hujus miseria plura dicam: vestræ jam sunt partes, Judices; in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono: vos & rejectione interpositâ, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos judices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi; sic vos severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordiâ mitigate.

93. Hoc quum impetrare a vobis ipsa causa debet; tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimùm, interpositâ rejectione, devenire convenerit. In quo ego, Judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in republica conjuncti sumus, mansuetudine & misericordiâ vestrâ falsam a nobis crudelitatis famam repellamus,



PRO ARCHIA POETA.

ORATIO VIGESIMA QUINTA.

Archias, magni nominis Poeta, Antiochenus, Romam venit adolescens, & ab Heracliensibus civitate donatus in gratiam Luculli, Romanam etiam civitatem adeptus est lege Plautiâ Papiriâ, quæ anno urbis 664. civitatem dedit iis, qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium haberent, & sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Elapsis autem annis octo supra viginti, Gratius quidam Archiæ diem dixit, quòd falsò se pro cive Romano gereret. Hunc Cicero defendit, probatque eum in civitatem Heracleam, de cujus fœdere constet, adscriptum fuisse, domicilium in

Italia habuisse, & professum esse apud Q. Metellum prætorem. Nam quòd census non sit, id illi non debere fraudi esse; quum eo tempore fuerit apud exercitum in Asia cum imperatore L. Lucullo. His breviter demonstratis, digreditur orator in laudem litterarum, omnisque doctrinæ, ac præsertim poeticæ facultatis, quâ præditi homines viris clarissimis ac summis imperatoribus in amore ac deliciis semper fuerunt. Quum igitur Archias excellenti ingenio res Romanas illustret, hunc in civitate retinendum esse.

Acta causa est M. Pupio, M. Valerio coss. anno urbis 692. Ciceronis 46.

I. SI quid est in me ingenii, Judices; quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum; aut, si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere

petere propè ſuo jure debet. Nam quoad longissimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quòd si hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit; a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipsi, quantum eſt situm in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus.

2. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: ne nos quidem huic uncti ſtudio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter ſe continentur.

II. Sed ne cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, quum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud ſeverissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modò a conſuetudine judiciorum, verùm etiam a forensi ſermone abhorreat: quæſo a vobis,

ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me, pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestrâ humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis, ac litterarum paulò loqui liberiùs; & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minimè in judiciis periculisque tractata est, uti propè novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam; perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segregandum, quum sit civis, a numero civium; verùm etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse.

III. Nam ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit; primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe & copiosâ, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Pòst in ceteris Asiæ partibus, cunctaque Græcia, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius adventus admiratioque superaret,

4. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum ; studiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis ; & hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, ceterisque præmiis donarunt : & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt.

5. Hac tantâ celebritate famæ quum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo : nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter quum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, quum prætextatus etiam tum Archias esset, eum in domum suam receperunt : sed etiam hoc non solùm ingenii ac litterarum, verùm etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti.

6. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio : audiebatur a M. Æmilio : vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio : a L. Crasso colebatur : Lucullos verò, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine

quum teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere atque audire ſtudebant, verùm etiam, si qui fortè simulabant.

IV. Interim ſatis longo intervallo, quum eſſet cum L. Lucullo in Siciliam profectus, & quum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ quum eſſet civitas æquiſſimo jure ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit; idque, quum ipſe per ſe dignus putaretur, tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege, & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent: si tum, quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent:* &, *Si ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſsi.* Quum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum ſuum.

8. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico ampliùs: cauſa dicta eſt: quid enim horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? Adeſt vir ſummâ auctoritate, & religione, & fide M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiviſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobilissimi homines: hujus judicii cauſâ, cum mandatis,

& cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non poſſumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, quum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, desiderare.

9. At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immo verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam quum Appii tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignaſſet: Metellus, homo ſanctiſsimus modeſtissimuſque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ ſe commotum eſſe dixerit.

His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

10. Quæ quum ita sint, quid eſt, quòd de ejus civitate dubitetis, præſertim quum aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim quum mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis, gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic, ſummâ ingenii prædito gloriâ, noluiſſe. Quid? quum ceteri non modò poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quòd ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur?

11. Cenſus noſtros requiris ſcilicet: eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio & Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed, quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum,

& teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus; & adiit hereditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus eſt a L. Lucullo prætore & conſule.

VI. Quære argumenta, si qua potes: numquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſæ conquieſcant. An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos noſtros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, nisi eos doctrinâ eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his ſtudiis eſſe deditum: ceteros pudeat, si qui ita ſe litteris abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adſpectum lucemque proferre: me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Judices, ut ab nullius umquam me tempore aut commodum, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit?

13. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, si, quantum ceteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam

requiem animi & corporis conceditur temporis ; quantum alii tribuunt tempestivis conviviis ; quantum denique aleæ , quantum pilæ ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero ? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis , quòd ex his studiis hæc quoque censetur oratio & facultas ; quæ quantacumque est in me , numquam amicorum periculis defuit : quæ si cui levior videtur ; illa quidem certè , quæ summa sunt , ex quo fonte hauriam , sentio.

14. Nam , nisi multorum præceptis , multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem , nihil esse in vita magnopere expetendum , nisi laudem , atque honestatem ; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis , omnia pericula mortis atque exsilii parvi esse ducenda : numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes , atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri , plenæ sapientium voces , plena exemplorum vetustas , quæ jacerent in tenebris omnia , nisi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines , non solùm ad intuendum , verùm etiam ad imitandum , fortissimorum virorum expressas scriptores & Græci & Latini reliquerunt ? quas ego mihi semper in administranda republica proponens , animum , &

mentem meam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabam.

VII. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè divino, per seipsos & moderatos, & graves exstitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, quum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere exsistere.

16. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò si nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent.

17. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio

ſola peteretur : tamen , ut opinor , hanc animi remissionem , humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum ſunt , neque ætatum omnium , neque locorum : hæc ſtudia adoleſcentiam alunt , ſenectutem oblectant , ſecundas res ornant , adversis perfugium ac ſolatium præbent , delectant domi , non impediunt foris , pernoctant nobiſcum , peregrinantur , ruſticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere , neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus , tamen ea mirari deberemus , etiam quum in aliis videremus.

VIII. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit , ut Roſcii morte nuper non commoveretur ? qui quum eſſet ſenex mortuus , tamen , propter excellentem artem ac venuſtatem , videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus : nos animorum incredibiles motus , celeritatemque ingeniorum negligemus ? Quoties ego hunc Archiam vidi , Judices (utar enim veſtrâ benignitate , quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi , quum litteram ſcripsiſſet nullam , magnum numerum optimorum verſuum de his ipsis rebus , quæ tum agerentur , dicere ex tempore ? quoties revocatum eamdem rem dicere , commutatis verbis , atque ſententiis ?

Quæ verò accuratè, cogitatéque scripsisset; ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, & doctrinâ, & præceptis, & arte constare; poëtam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.

19. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim quum

omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus a Musis, qui non mandari versibus æternum ſuorum laborum facilè præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, quum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: *Ejus, a quo ſua virtus optimè prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari.

21. Mithridaticum verò bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modò L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejuſdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam

esse, atque servatam : nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis : nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab his populi Romani fama celebratur.

22. Carus fuit Africano superiori noster Ennius : itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur : magnus honos populi Romani rebus adjungitur : omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrûm laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt : nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus ? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus : Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæ, quas

gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famamque penetrare: quòd quum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum.

24. Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, quum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris*. Et verè: nam, nisi Ilias illa exstitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt?

25. Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, quum Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repu-

diaſſet : quem nos in concione vidimus, quum ei libellum malus poëta de populo ſubjeciſſet, quòd epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet.* Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet ?

26. Quid ? a Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet ? qui præſertim uſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet.

XI. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt ; ſed præ nobis ferendum : trahimur omnes laudis ſtudio ; & optimus quiſque maximè gloriâ ducitur. Ipsi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt : in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir & imperator, Accii, amiciſſimi ſui, carminibus templorum

ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Muſarum honore, & a poëtarum ſalute abhorrere.

28. Atque, ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum simul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ; quâ quidem detractâ, Judices, quid eſt, quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?

29. Certè, si nihil animus præſentiret in poſterum, & si, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot

curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret: nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

XII. An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, quum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An quum statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multò malle debemus, summis ingeniis expressam & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive a meo sensu post mortem absutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam mei partem pertinebit; nunc quidem certè cogitatione quadam, speque delector.

31. Quare conservate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis

comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quòd summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causâ verò ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ quum ita sint; petimus a vobis, Judices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti; sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur.

32. Quæ de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certè scio.



PRO L. FLACCO.

ORATIO VIGESIMA SEXTA.

Accusatum a D. Lælio L. Flaccum de repetundis ex Asia, cui triennium ex prætura præfuerat, Cicero defendit. Tota ferè defensio ex consutatione testium Asiaticorum & Græcorum, qui Flaccum oppugnabant, & ex ipsius Flacci superiore vita, magnisque in remp. meritis, constat. Egit eamdem causam Hortensius, de quo sic ad Atticum scribit Tullius libro II, 25. Hortensius quàm plenâ manu, quàm ingeniosè, quàm ornatè, nostras laudes in astra sustulit, quum de Flacci prætura, & de illo tempore Allobrogum diceret. *Ex eadem epistola accusatum esse Flaccum, Cæsare & Bibulo coss. intelligitur, quod histo-*

riæ quoque ratio docet. Nam quum prætor Flaccus fuerit Cicerone coſ. triennium autem Asiam rexerit; quod ipſa oſtendit oratio, inde colligitur ejus accuſationem in Cæſarem & Bibulum coſſ. incidere, anno urbis 694. Ciceronis 48. MANUTIUS.

I. QUUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicæ caſu, ſocio atque adjutore consiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, liberis veſtris, vaſtitatem a templis, delubris, urbe, Italiâ depellebam: ſperabam, Judices, honoris potiùs L. Flacci me adjutorem futurum, quàm miſeriarum deprecatorem. Quod enim eſſet præmium dignitatis, quod populus Romanus, quum hujus majoribus ſemper detuliſſet, huic denegaret; quum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reipublicæ retuliſſet?

2. Sed si fortè aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hoſtis, aut laudis invidus exſtitiſſet: exiſtimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo ta-

men cum periculo, quàm ſapientissimorum & lectissimorum virorum judicium eſſe ſubeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defenſoribus omnium tum ſalus eſſet non civium ſolùm, verùm etiam gentium defenſa ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipſos periculum hujus fortunis, atque insidias creaturum. Quòd si eſſet aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, numquam tamen exiſtimavi, Judices, D. Lælium, optimi viri filium, optimâ ipſum ſpe præditum ſummæ dignitatis, eam ſuſcepturum accuſationem, quæ ſceleratorum civium potiùs odio & furori, quàm ipsius virtuti atque inſtitutæ adoleſcentiæ conveniret. Etenim quum a clarissimis viris juſtissimas inimicitias ſæpe cum bene meritis civibus depositas eſſe vidiſſem, non ſum arbitratus, quemquam amicum reipublicæ, poſteaquam L. Flacci amor in patriam perſpectus eſſet, novas huic inimicitias, nullâ acceptâ injuriâ, denuntiaturum.

3. Sed quoniam, Judices, multa nos & in noſtris rebus, & in republica fefellerunt; ferimus ea, quæ ſunt ferenda: tantùm a vobis petimus, ut omnia reipublicæ ſubsidia, totum ſtatum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, ſalutem præſentium, ſpem reliquorum, in veſtra poteſtate, in veſtris ſententiis, in hoc

uno judicio positam esse & defixam putetis. Si umquam respublica consilium, gravitatem, sapientiam, providentiam judicum imploravit; hoc tempore, hoc, inquam, tempore, implorat.

II. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique venerunt, sed de vestra republica judicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium mentes cogitationesque sustentet. Omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, jura ceciderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? at is ipse auxilium petit a vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, vestræ potestati permissam esse sentit: an equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis: an populum Romanum? at is quidem omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, Judices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exiguâ extremâque pendet, tenuerimus; nihil est præterea, quò confugere possimus: nisi fortè quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta jaciantur, Judices, non videtis.

5. Damnatus eſt is, qui Catilinam, signa patriæ inferentem, interemit; quid eſt cauſæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimeſcat? repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit; cur sibi confidat is, qui ea proferenda & patefacienda curavit? ſocii consiliorum, miniſtri, comiteſque vexantur? quid auctores, quid duces, quid principes sibi exſpectent? Atque utinam inimici noſtri, ac bonorum omnium, mecum potiùs contendant, utrùm tum omnes boni, duces noſtri, an comites fuerint ad communem conſervandam ſalutem. ***

Permulta deſunt

III. Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit, P. Servilio imperatore, in Cilicia tribunus militum: ea res siletur. Fuit M. Piſoni quæſtor in Hiſpania: vox de quæſtura nulla miſſa eſt. Bellum Cretenſe ex magna parte gessit, atque unà cum ſummo imperatore ſuſtinuit: muta eſt hujus temporis accuſatio. Præturæ juriſdictio, res varia & multiplex ad ſuſpiciones & simultates, non attingitur: ea verò in ſummo & periculosissimo reipublicæ tempore, etiam ab inimicis laudatur. At a teſtibus læditur. Antequam dico, a quibus, quâ ſpe, quâ vi, quâ re concitatis, quâ levitate, quâ egeſtate, quâ perfidiâ, quâ audaciâ præditis; dicam de

genere universo, & de conditione omnium nostrûm.

7. Per deos immortales! Judices, vos, quomodo is, qui anno antè Romæ jus dixerat, anno pòst in Asia jus dixerit, a testibus quæretis ignotis? ipsi conjecturâ nihil judicabitis? in tam varia jurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates: quæ est umquam jacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modò crimen effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non sunt; nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis?

8. Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstoremque cognoverunt? quem vos præsentes constantissimum senatorem, justissimum prætorem, & amantissimum

tissimum reipublicæ civem judicaſtis? De quibus vos aliis teſtes eſſe debetis, de iis ipsi alios teſtes audietis?

IV. At quos teſtes? primùm dicam (id quod eſt commune) Græcos; non quò nationi huic ego unus maximè fidem derogem: nam, si quis umquam de noſtris hominibus a genere iſto, ſtudio, ac voluntate non abhorrens fuit, me & eſſe arbitror, & magis etiam tum, quum plus erat otii, fuiſſe: ſed ſunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non ſunt; multi impudentes, illitterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium diſciplinam, non adimo ſermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia ſumunt, non repugno: teſtimoniorum religionem & fidem numquam iſta natio coluit, totiuſque hujuſce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant.

10. Unde illud eſt? *Da mihi teſtimonium mutuum:* num Gallorum, num Hiſpanorum putatur? totum iſtud Græcorum eſt; ut etiam qui Græcè neſciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici ſoleat, ſciant. Itaque videte, quo vultu, quâ confidentiâ dicant; tum intelligetis, quâ religione dicant. Numquam nobis ad rogatum reſpondent; ſem-

per accuſatori plus, quàm ad rogatum: numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; ſed quemadmodum ſe explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd (ut ipſe aiebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, quum cuperet: impediebat enim religio: tamen, id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore & pallore dixit? Quàm promptus homo P. Septimius? quàm iratus de judicio, & de villico? tamen hæsitabat: tamen ejus iracundiæ religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cœlius, quòd, quum in re manifeſta putaſſet nefas eſſe, publicanum judicare contra publicanum, ſublatus erat e numero recuperatorum: tamen tenuit ſe, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, niſi voluntatem.

V. Hi ſi Græci fuiſſent, ac niſi noſtri mores, ac diſciplina plus valerent, quàm dolor, ac ſimultas; omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis everſos eſſe dixiſſent. Græcus teſtis quum eâ voluntate proceſſit, ut lædat; non jurisjurandi, ſed lædendi verba meditatur: vinci, refelli, coargui putat eſſe turpiſſimum: ad id ſe parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quiſque, nec graviſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimuſque deligitur.

12. Vos autem in privatis minimarum

rerum judiciis teſtem diligenter expenditis : etiam si formam hominis, si nomen, si tribum noſtis, mores tamen exquirendos putatis. Qui tum dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, ut ſe ipſe ſuſtentat ! ut omnia verba moderatur ! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minúſve, quàm sit neceſſe, dicat ! Num illos idem putatis ? quibus jusjurandum jocus eſt ; teſtimonium, ludus ; exiſtimatio veſtra, tenebræ ; laus, merces, gratia, gratulatio proposita eſt omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam : etenim poſſet eſſe infinita, si mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propiùs accedam : de his veſtris teſtibus dicam.

13. Vehementem accuſatorem nacti ſumus, Judices, & inimicum in omni genere odioſum, ac moleſtum ; quem ſpero his rebus fore magno uſui & amicis, & reipublicæ : ſed certè inflammatus incredibili cupiditate hanc cauſam, accuſationemque ſuſcepit. Qui comitatus in inquirendo ? comitatum dico ? immo verò quantus exercitus ? quæ jactura ? qui ſumptus ? quanta largítio ? quæ quamquam utilia ſunt cauſæ, timidè tamen dico ; quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi ſuſcepit gloriæ causâ, putet aliquid, oratione meâ, ſermonis in ſeſe, aut invidiæ eſſe quæsitum.

VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantùm a vobis petam, Judices, ut, si quid ipsi audiſtis communi famâ atque ſermone, de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis, quarum rerum invidiâ, lege hac recenti ac novâ, certus eſt inquisitioni comitum numerus conſtitutus. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa ſunt? quæ quoniam accuſatorio jure & more ſunt facta, reprehendere non poſſumus, queri tamen cogimur: primùm, quòd, diſtributis partibus, ſermo eſt totâ Asiâ dissipatus, Cn. Pompeium, quòd L. Flacco eſt vehementer inimicus, contendiſſe a Lælio, paterno amico ac perneceſſario, ut hunc hoc judicio arceſſeret; omnemque ei ſuam auctoritatem, gratiam, copias, opes, ad hoc negotium conficiendum detuliſſe.

15. Id hòc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulò antè familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant: Pompeii autem auctoritas quum apud omnes tanta eſt, quanta eſſe debet, tum excellit in iſta provincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, teſtimonii denuntiatione terreret; qui domi ſtare non poterant, largo & liberali viatico commoveret. Sic adoleſcens, ingenii plenus, locupletes metu, te-

nues præmio, ſtultos errore permovit: sic ſunt expreſſa iſta præclara, quæ recitantur, pſephiſmata, non ſententiis, neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando conſtricta, ſed porrigendâ manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ.

VII. O morem præclarum, diſciplinamque, quam a majoribus accepimus, si quidem teneremus! ſed neſcio quo pacto jam de manibus elabitur. Nullam illi noſtri ſapientissimi & ſanctissimi viri vim concionis eſſe voluerunt: quæ ſciſceret plebes; aut quæ populus juberet; ſummotâ concione, diſtributis partibus, tributim & centuriatim deſcriptis ordinibus, classibus; ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgatâ & cognitâ, juberi, vetarique voluerunt.

16. Græcorum autem totæ reſpublicæ ſedentis concionis temeritate adminiſtrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu ſuis consiliis perculſa & afflicta eſt, omittam; illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloriâ floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderatâ, ac licentiâ concionum. Quum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique, conſederant; tum bella inutilia ſuſcipiebant; tum ſeditioſos homines reipublicæ præficiebant; tum optimè meritos cives e civitate ejiciebant.

17. Quòd si hæc Athenis tum, quum illæ non solùm in Græcia, sed propè cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita; quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant: quid, quum soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus: data concio Lælio est: processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est: porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulò antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores, & coriarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Sicilia publicè duxi: verùm erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatûs. Quare jam non est mihi contentio cum teste: vobis videndum est, sintne hæc testimonia putanda.

VIII. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines & graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egentes & leves

ſpe legationis & viatico publico, privatâ etiam benignitate, prolectat: opifices & tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid eſt negotii concitare, in eum præſertim, qui nuper ſummo cum imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe, propter nomen ipſum imperii, non potuerit?

19. Mirandum verò eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecures; nomen, acerbitati; ſcriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, quum audietis pſephiſmata, non audire vos teſtimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem leviſſimi cujuſque, audire ſtrepitum imperitorum, audire concionem concitatam leviſſimæ nationis. Itaque perſcrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter ſpem, nihil præter terrorem, ac minas, reperietis. ***

Deeſſe videntur nonnulla.

IX. In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus: duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſurâ, aut tributo: nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quàm verò facilè falſas rationes inferre, & in tabulas, quodcumque commodum eſt, referre ſoleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypſæum, & Hypſæi ad Pompeium miſſis, quæſo, cognoſcite. LITTERÆ POMPEII,

& HYPSÆI. Satiſne vobis coarguere his auctoribus diſſolutam Græcorum conſuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi fortè, qui Cn. Pompeium, qui præſentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in abſentem, & in L. Flaccum aut timidos fuiſſe, aut religioſos putamus.

21. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi: nunc verò, quam habere auctoritatem, aut quam fidem poſſunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum signis obsignari jubet: tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tantò poſt ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si teſtium ſtudium cum accuſatore ſociatum eſt? tamenne iſti teſtes habebuntur?

X. Ubi eſt igitur illa exſpectatio, quæ verſari in judiciis ſolet? Nam antea, quum dixerat accuſator acriter & vehementer, quumque defenſor ſuppliciter demiſſéque reſponderat; tertius ille erat exſpectatus locus teſtium, qui aut sine ullo ſtudio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.

22. Hoc verò quid eſt? Unà ſedent, ex accuſatorum ſubſelliis ſurgunt, non dissimulant, non verentur: de ſubſelliis que-

ror? unà ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quò revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget; nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit.

23. Quid tu istum roges, Læli, qui priusquam hoc, *Te rogo*, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. Quâ disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, *Dedimus*: nihil ampliùs? In hominem dicendum est igitur, quum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accusationis iniquitate: primùm de communi genere testium: dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa: propiùs accedo: nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas; sed & fremitum egentium, & motum quemdam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis: qui gessit, non adest: qui nume-

raſſe dicitur, non eſt deductus: privatæ litteræ nullæ proferuntur: publicæ retentæ ſunt in accuſatorum poteſtate: ſumma eſt in teſtibus: hi vivunt cum inimicis; adſunt cum adverſariis; habitant cum accuſatoribus. Utrùm hîc tandem diſceptationem & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim ſunt ejuſmodi, Judices, ut etiam si in homine ipſo, de quo agitur, negligenda ſint, tamen in conditione atque in exemplo pertimeſcenda videantur.

XI. Si quem infimo loco natum, nullo ſplendore vitæ, nullâ commendatione famæ defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac miſericordiâ deprecarer, ne ignotis teſtibus, ne incitatis, ne accuſatoris conſeſſoribus, convivis, contubernalibus; ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac ſupplicem veſtrum dederetis; ne periculoſam imitationem exempli reliquis in poſterum proderetis.

25. Sed, quum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus conſul factus eſt, primus in hac civitate conſul fuit, cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica conſtituta eſt; quæ uſque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum geſtarum gloriâ, continuata perman-

sit: quùmque ab hac perenni conteſtataque virtute majorum non modò non degenerarit L. Flaccus, ſed, id quod maximè florere in generis ſui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciofum exemplum prodatur, pertimeſcam, in quo, etiam si quid erraſſet, omnes boni connivendum eſſe arbitrarentur?

26. Quod quidem ego non modò non poſtulo, ſed contrà, Judices, vos oro & obteſtor, ut totam cauſam quàm maximè intentis oculis, ut aiunt, acerrimè contemplemini: nihil religione teſtatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expreſſum; contráque omnia corrupta libidine, iracundiâ, ſtudio, pretio, perjurio reperientur.

XII. Etenim jam universâ iſtorum cognitâ cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationeſque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur: quod nos factum, Judices, confitemur. Sed, si hoc crimen eſt, aut in eo eſt, quòd non licuerit imperare; aut in eo, quòd non opus fuerit navibus; aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuiſſe ut intelligas, cognoſce, quid, me conſule, ſenatus decreverit, quum quidem nihil a ſupe-

rioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUSCONSULTUM. Proximum est ergo, ut opus fuerit classe, necne, quæramus. Utrùm igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solùm præsidii, sed etiam ornandi imperii causâ, navigandum fuisse.

28. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut quum in privatis rebus, suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque revocarent. Quæritur enim in re domestica, continentiæ laus; in publica, dignitatis.

29. Quòd si etiam præsidii causâ classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones: quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii: immo tu auges molestiam. Ille enim classes prædonum, urbes, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summâ virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, accusandus videretur.

Itaque ipſe in Asia, quum omnia jam bella terrâ marique confeciſſet, claſſem tamen iiſdem iſtis civitatibus imperavit. Quod si tum ſtatuit opus eſſe, quum ipsius præſentis nomine tuta omnia & pacata eſſe poterant; quid, quum ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum, & faciendum fuiſſe?

XIII. Quid nos hìc? nonne ipſo Pompeio auctore, Silano, & Murenâ conſulibus, decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipſo tempore, quum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hìc in mare ſuperum, & inferum ſeſtertium ter & quadragies erogabamus? Quid poſtremo anno? nonne M'. Curio & P. Sextilio quæſtoribus, pecunia in claſſem eſt erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria divina Pompeii; primùm prædones eos, qui tum, quum illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur; redactos eſſe omnes in poteſtatem; deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere; præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram: nihil eſſe, unde proficiſcantur, nihil quò revertantur: omnes sinus, promontoria, littora, inſulas, urbes maritimas, clauſtris imperii noſtri contineri.

31. Quòd si Flacco prætore, nemo in mari prædo fuiſſet, tamen hujus diligentia reprehendenda non eſſet: idcirco enim, quòd hic claſſem habuiſſet, exiſtimarem non fuiſſe. Quid si L. Oppii, L. Agrii, C. Ceſtii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, teſtimonio doceo, eo ipſo tempore, quo tu ipſe negas claſſem habendam fuiſſe, complures a prædonibus eſſe captos; tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occiſus eſt a piratis Adramytenus, homo nobilis, cujus eſt ferè nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil, Olympionices? hoc eſt apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus & gloriosius, quàm Romæ triumphaſſe. At neminem cepiſti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui quum prædonem nullum cepiſſent, mare tamen tutum præſtiterunt? caſus eſt enim in capiendo, locus, eventus, occasio: defendendi facilis eſt cautio, non ſolùm latibulis occultorum locorum, ſed etiam tempeſtatum moderatione, & conversione.

XIV. Reliquum eſt, ut quæratur, utrùm iſta classis, curſu & remis, an ſumptu tantùm & litteris navigarit. Num id igitur negari poteſt, cujus rei cuncta

testis est Asia, bipartitò classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, & in descriptione æquabili sumptûs? dimidium ejus, quo Pompeius erat usus, imperavit: num potuit parcius? descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni; qui quum omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius & Flaccus secutus est: neque est adhuc tamen ea summa completa.

33. Non refert verò. Quid lucretur? quum enim onus imperatæ pecuniæ suscipit; id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus atque majoribus: aliud quiddam statuit, aliud vidit: existimavit, quocumque tempore auditum quid esset

de prædonibus, quàm vellet ſubitò, ſe claſſem comparaturum: denique hoc primus frater meus in Aſia fecit, ut hoc ſumptu remigum civitates levaret: crimen autem tum videri ſolet, quum aliquis ſumptus inſtituit eos, qui antea non erant inſtituti, non quum ſucceſſor aliquid immutat de inſtitutis priorum. Flaccus, quid alii poſtea facturi eſſent, ſcire non poterat: quid feciſſent, videbat.

XV. Sed, quoniam de communi totius Aſiæ crimine dictum eſt, aggrediar jam ad ſingulas civitates; ex quibus ſit ſanè nobis prima civitas Acmonenſis. Citat præco voce maximâ legatos Acmonenſes: prodeant. Procedit unus Aſclepiades. Etiamne præconem mentiri coëgiſti? eſt enim, credo, is vir, iſte, ut civitatis nomen ſuâ auctoritate ſuſtineat; damnatus turpiſſimis judiciis domi, notatus litteris publicis; cujus de probris, adulteriis, ac ſtupris exſtant Acmonenſium litteræ; quas ego non ſolùm propter longitudinem, ſed etiam propter turpiſſimam obſcœnitatem verbórum prætereundas puto. Dixit publicè data drachmarum CCVI millia: dixit tantùm: nihil oſtendit, nihil protulit: ſed adjunxit id, quod certè, quoniam erat domeſticum, docere debuit; ſe privatim drachmarum CCVI millia dediſſe. Quantum ſibi ablatum homo impudentiſſimus dicit, tantum numquam eſt auſus, ut haberet, optare.

35. Ab Aulo Sextilio dicit ſe dediſſe ; & a ſuis fratribus. Potuit dare Sextilius : nam fratres quidem conſortes ſunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium : fratres denique ipsi prodeant : quàm volent, impudenter mentiantur ; & , quod numquam habuerint, dediſſe ſe dicant : tamen aliquid fortaſſe coràm producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas : non deportavi. Fratres ſaltem exhibe : non denuntiavi. Quod ergo unus Aſclepiades , fortunâ egens, vitâ turpis, exiſtimatione damnatus, impudentiâ atque audaciâ fretus, sine tabulis, sine auctore legerit, id nos, quasi crimen, aut teſtimonium pertimeſcamus ?

36. Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falſam eſſe dicebat : cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit : nam ut signum publicum inſpexit præclarus iſte auctor ſuæ civitatis, ſolere ſuos cives , ceteroſque Græcos ex tempore , quod opus sit, obsignare dixit. Tu verò tibi habeto iſtam laudationem ; nec enim Acmonensium teſtimonio Flacci vita & dignitas nititur : das enim mihi, quod hæc cauſa maximè poſtulat , nullam gravitatem, nullam conſtantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium , nullam

denique esse testimonii fidem : nisi verò hactenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ, describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur ; Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus præterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causâ scripsisse, aut obsignasse videantur.

XVI. Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, Judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ est a nobis prolata laudatio, obsignata erat cretâ illâ Asiaticâ, quæ ferè est omnibus nota nobis ; quâ utuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti a publicanis, sæpe unicuique nostrûm : neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit ; de qua nos & libenter, & facilè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causâ nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata cretâ est : in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus.

38. Hìc ego, Judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer, &, quàm maximè possem, contenderem : testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem :

cerâ deprehensâ, conſiderem totius teſtimonii fictam audaciam manifeſtò comprehenſam atque oppreſſam teneri. Nunc verò non inſultabo vehementiùs, nec volitabo in hoc inſolentiùs, neque in iſtum nugatorem, tamquam in aliquem teſtem, invehar, neque in toto Acmonensium teſtimonio, sive hîc confictum eſt, ut apparet; sive miſſum domo eſt, ut dicitur, commovebor : etenim, quibus ego iſtam laudationem remittam, quoniam ſunt (ut Aſclepiades dicit) leves, horum teſtimonium non pertimeſcam.

XVII. Venio nunc ad Dorylensium teſtimonium; qui producti, tabulas ſe publicas ad ſpeluncas perdidiſſe dixerunt. O paſtores neſcio quos, cupidos litterarum! si quidem nihil iſtis, præter litteras, abſtulerunt. Sed aliud eſſe cauſæ ſuſpicamur, ne fortè iſti parum verſuti eſſe videantur. Pœna eſt, ut opinor, Dorylaï gravior, quàm apud alios, falſarum & corruptarum litterarum : si veras protuliſſent, criminis nihil erat; si falſas, erat pœna : bellissimum putarunt, dicere amiſſas.

40. Quieſcant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. Non sinunt : ſupplet enim ille neſcio quis, & privatim dicit ſe dediſſe. Hoc verò ferri nullo modo poteſt. Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accuſatoris poteſta-

te fuerunt, non debet habere auctoritatem; sed tamen judicium fieri videtur, quum tabulæ illæ ipsæ, cujusquemodi sunt, proferuntur: quum verò is, quem nemo vestrûm vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit, *Dedi*: dubitatis, Judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti & graves, quum in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Quî hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris & sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ?

41. Atque hic Dorylensis nuper quum efferretur magnâ frequentiâ, consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injustè, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales; præsertim quod tuâ negligentiâ factum arbitremur: homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit: edacem enim hospitem amisisti: Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, aculeo jam emisso, ac dicto testimonio? At istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquam biduum retentus testis a nobis, effudit, quæ vo-

huit, omnia ; reprehensus, convictus, fractusque discessit ; ambulat cum lorica : metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, quum jam testem illum effugere non possit ; ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, quum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teste, totoque Mithridatico disseruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius : nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum aliorum se esse dicat : &, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam ætatem in senatum venire non potuit : &, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est.

43. Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ullâ conditione pervenire potuit, & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium : sed quum rempublicam nimiùm amplecteretur, peculatûs damnatus, & bo-

na, & ſenatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt : nam ſervos novem ſe professi ſunt habere, quum omnino sine comite veniſſent. Decreto ſcribendo primum video affuiſſe Lyſaniam; cujus fratris bona, quòd is populo non ſolvebat, prætore Flacco publicè venierunt : præterea Philippus eſt, Lyſaniæ gener, & Hermobius, cujus frater Poles item pecuniæ publicæ eſt condemnatus.

XIX. Dicunt ſe Flacco, & iis, qui simul eſſent, drachmarum XV millia dediſſe. Cum civitate mihi res eſt acerrimâ, & conficiendarum litterarum diligentissimâ; in qua nummus commoveri nullus poteſt sine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quatuor menſariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus eſt nemo; &, quum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliquam quum huic iidem darent, in ædem ſacram reficiendam, ſe perſcripsiſſe dicunt; quod minimè convenit : nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia : quum perſcribunt nominatim Flacco; nihil timent, nihil verentur : quum operi publico referunt; iidem homines ſubitò eumdem, quem contempſerant, pertimeſcunt. Si prætor dedit, ut eſt ſcriptum, a quæſtore numeravit;

quæſtor a menſa publica ; menſa aut ex vectigali , aut ex tributo. Numquam erit iſtud simile criminis , nisi mihi totam rationem omni & perſonarum genere , & litterarum explicaris ; vel , quod eſt in eodem decreto ſcriptum , homines clarissimos civitatis , amplissimis uſos honoribus , hoc prætore circumventos. Cur hi neque in judicio adſunt , neque in decreto nominantur ? non enim credo significari iſto loco illum , qui ſe erigit , Heraclidem.

45. Utrùm enim in clarissimis eſt civibus is , quem judicatum hic duxit Hermippus ? qui hanc ipſam legationem , quam habet , non accepit a ſuis civibus , ſed uſque Tmolo petivit : cui nullus honos in ſua civitate habitus eſt umquam : res autem ea , quæ tenuissimis committebatur , huic uni in vita commiſſa ſola eſt : cuſtos , T. Aufidio prætore , frumento publico eſt positus : pro quo quum a P. Varino prætore pecuniam accepiſſet , celavit ſuos cives , ultroque iis ſumptum intulit. Quod poſteaquam Temni , litteris a P. Varino missis , cognitum atque patefactum eſt ; quumque eadem de re Cn. Lentulus , qui cenſor fuit , Temnitarum patronus , litteras misiſſet ; Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit. Atque , ut ejus impudentiam perſpicere possitis , cauſam ipſam , quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit , quæſo , cognoſcite.

XX. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Quum verbis se locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam sumpsit mutuam a Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide: ei quum solveret, sumpsit a C. & M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule, cornici oculum, ut dicitur: nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit; ejus enim fide sumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, quum iste sese pecuniam, quam hujus fide sumpserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum: habebat enim Rhetor iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quàm acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum.

47. Neminem quidem adeo infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, quum Româ clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus fraudavisset; in Asiam venit, Hermippoque percunctanti de nomine Fufiano respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus

tus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit : pecunia petitur ab Hermippo : Hermippus ab Heraclide petit : ipſe tamen Fufiis ſatisfacit abſentibus, & fidem ſuam liberat. Hunc æſtuantem & tergiverſantem judicio ille perſequitur : a recuperatoribus cauſa cognoſcitur.

48. Nolite exiſtimare, Judices, non unam & eamdem omnibus in locis eſſe fraudatorum, & infitiatorum impudentiam : fecit eadem omnia, quæ noſtri debitores ſolent : negavit ſeſe omnino verſuram ullam feciſſe Romæ : Fufiorum ſe affirmavit numquam omnino nomen audiſſe : Hermippum verò ipſum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hoſpitem meum, ſplendidissimum atque ornatissimum civitatis ſuæ, probris omnibus, maledictiſque vexavit. Sed, quum ſe homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione jactaret, repentè, teſtimoniis Fufiorum, nominibuſque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra iſtum rem minimè dubiam primâ actione judicaverunt : quum judicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus eſt.

XXI. Habetis & honeſtatem hominis, & auctoritatem teſtimonii, & cauſam omnem ſimultatis. Atque is ab Hermippo miſ-

ſus, quum ei pauca mancipia vendidiſſet; Romam ſe contulit: deinde in Asiam rediit, quum jam frater meus Flacco ſucceſſiſſet: ad quem adiit, cauſamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos, & metu, falſum invitos judicaviſſe. Frater meus, pro ſua æquitate, prudentiaque decrevit, ut, si judicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſavit: &, quasi nihil eſſet actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipſe ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem eſt aditum, actionem ſe daturum negavit: re judicatâ ſtari oſtendit placere.

50. Iterum iſte, cui nullus eſſet uſquam conſiſtendi locus, Romam ſe retulit: perſequitur Hermippus, qui numquam iſtius impudentiæ cessit: petit Heraclides a C. Plotio ſenatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ ſe, quum judicatum eſſet, per vim vendidiſſe dicebat. Q. Naſo, vir ornatiſſimus, qui prætor fuerat, judex ſumitur: qui quum ſententiam ſecundùm Plotium ſe dicturum oſtenderet, ab eo judice abiit; & quòd judicium lege non erat, cauſam totam reliquit. Satiſne vobis, Judices, videor ad singulos teſtes accedere, neque, ut primò conſtitueram, tantummodo cum univerſo genere confligere?

51. Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem; quem tu quum ephebum Temni cognosses, quoniam te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti: abduxisti Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo grandi fœnore, fiduciâ tamen acceptâ, occupavisti: hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie, ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti, qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contrà disputabo priùs, quàm dixerit: totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille servet, quod paravit; & ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.

XXII. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna studia, & officia contuli; & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, gravesque homines, querelas ad vos detulisset, paulò commoverer magis: nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi, Pythodori, Ætideni, Lepisones, ceteri ho-

mines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica & gloriosa ostentatio civitatis? nonne esset puditum, si hanc causam agerent severè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic tali legato, huic publico testi patronum suum jam inde a patre atque majoribus, L. Flaccum mactandum civitatis testimonio tradidissent?

53. Non est ita, Judices, non est profectò: vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, quum quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem; nihil enim illo homine levius, nihil egentius, inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani, doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse expressam faciem civitatis: sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse & conculcandum putaverunt; desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo.

XXIII. Sed exponam, quid in re sit, ut quamobrem ista civitas, neque severè Flaccum oppugnarit, neque benignè de-

fenderit, fcire possitis. Erat ei Caftriciano nomine irata; de quo toto refpondi Hortensius: invita folverat Caftricio pecuniam, jamdiu debitam: hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò quum veniffet Lælius ad iratos, & illud Caftricianum vulnus dicendo refricuiffet; exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti ac teftimonii auctores effe voluerunt: ufque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum effet Mæandrius; cujus linguâ, quasi flabello feditionis, illa tum eft egentium concio ventilata.

55. Itaque civitatis pudentis, ut ego femper exiftimavi, & gravis, ut ipsi exiftimari volunt, juftum dolorem querelafque cognofcite. Quæ pecunia fuerit apud fe, Flacci patris nomine, collata a civitatibus, hanc a fe effe ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm a Trallianis requiro, quam pecuniam a fe ablatam queruntur, fuamne dicant, sibi a civitatibus collatam in ufum fuum: cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus dies feftos atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit.

56. Jam id videro: fed primùm illud tenebo: queritur gravis, locuples, ornata

civitas, quòd non retinet alienum: ſpoliatam ſe dicit, quòd id non habet, quod ejus non fuit: quid hòc impudentius dici, aut fingi poteſt? Delectum eſt oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus tranſlata eſt in quæſtum & fœnerationem: recuperata eſt multis pòſt annis.

XXIV. Quæ civitati facta eſt injuria? At moleſtè fert civitas: credo: avulſum eſt enim præter ſpem, quod erat ſpe devoratum lucrum. At queritur: impudenter facit: non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri poſſumus. At accuſat verbis gravissimis: non civitas, ſed imperiti homines, a Mæandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione ſeditioſa valeat oratio. Hìc, in hac gravissima & moderatissima civitate, quum eſt forum plenum judiciorum, plenum magiſtratuum, plenum optimorum virorum & civium, quum ſpeculatur atque obsidet roſtra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? Quid vos fieri cenſetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi fortè hæ civitates exiſtimari volunt, faciliùs unâ ſe epiſtolâ Mithrida-

tis moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatisque violarent, quàm ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum suis mœnibus censuissent.

58. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere: quos enim hostes hæc familia contempsit, numquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; patimini me delicta vulgi a publica causa separare.

XXV. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrùm vultis patri Flacci licuisse, necne? si licuit, sicuti certè licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat; patris pecuniam rectè abstulit filius: si non licuit; tamen illo mortuo, non modò filius, sed quivis heres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, quum ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt; neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, di-

cere auderent, hanc ab ſe pecuniam abſtuliſſe Mithridatem. Quis enim erat, qui non ſciret, in ornandis ſtudioſiorem Mithridatem, quàm in ſpoliandis Trallianis fuiſſe?

60. Quæ quidem a me si, ut dicenda ſunt, dicerentur, graviùs agerem, Judices, quàm adhuc egi, quantam Aſiaticis teſtibus fidem habere vos conveniret: revocarem animos veſtros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam univerſorum civium Romanorum per tot urbes, uno puncto temporis, miſeram crudelemque cædem: prætores noſtros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis propè Romani memoriam cum veſtigio imperii non modò ex ædibus Græcorum, verùm etiam ex litteris eſſe deletam. Mithridatem Deum, illum Patrem, illum Conſervatorem Aſiæ, illum Evium, Dionyſum, Bacchum, Liberum nominabant.

61. Unum atque idem erat tempus, quum L. Flacco conſuli portas tota Aſia claudebat; Cappadocem autem illum non modò recipiebat ſuis urbibus, verùm etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non poſſumus, at tacere: liceat mihi potiùs de levitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem iſti habeant apud eos, quos eſſe omnino noluerunt? nam, quoſcumque potuerunt, togatos,

interemerunt : nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt.

XXVI. In hac igitur urbe se jactent, quam oderunt ? apud eos, quos inviti vident ? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt ? Adspiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia : tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent : tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

62. Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur : de quorum urbis possessione, propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est : quæ vetustate eâ est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur ; & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur : auctoritate autem tantâ est, ut jam fractum propè ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude nitatur.

63. Adsunt Lacedæmonii ; cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm naturâ corroborata, verùm etiam disciplinâ putatur : qui soli toto orbe terrarum septingentos jam annos ampliùs unis moribus, & numquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati,

Bœotia, Theſſalia; quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Maſſilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem quæſtoremque cognoſti: cujus ego civitatis diſciplinam atque gravitatem non ſolùm Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quæ tam procul a Græcorum omnium regionibus, diſciplinis, linguaque diviſa, quum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus inſtituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hiſce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ teſtibus, ut Græcorum cupiditati Græcorum auxilio resiſtamus.

XXVII. Quamquam quis ignorat, qui modò umquam mediocriter res iſtas ſcire curavit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum uni ſunt Athenienſes, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ famâ, quæ gloriâ, quæ doctrinâ, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellicâ laude floruit, parvum quemdam locum, ut ſcitis, Europæ tenet, ſemperque tenuit: Asiæ maritimam oram, bello ſuperatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illa augeret, ſed ut obſeſſam teneret.

65. Quamobrem quæso a vobis, Asiatici testes, ut, quum verè recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant; sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrùm igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem?* Quid de tota Caria? nonne hoc vestrâ voce vulgatum est, si quid *cum periculo* experiri velis, *in Care* id potissimum esse faciendum? Quid porrò in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quàm, si quis despicatui ducitur, ut *Mysorum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis umquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus vestro nobis judicio standum esse de vobis?

66. Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, Judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minùs dicuntur, vestris animis & cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Ju-

daici. Hoc nimirum eſt illud, quòd non longè a gradibus Aureliis hæc cauſa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita eſt: ſcis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus: ſummiſſâ voce agam, tantùm ut judices audiant: neque enim deſunt, qui iſtos in me, atque in optimum quemque incitent: quos ego, quò id faciliùs faciant, non adjuvabo.

67. Quum aurum, Judæorum nomine, quotannis ex Italia, & ex omnibus veſtris provinciis Hieroſolymam exportari ſoleret, Flaccus ſanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis eſt, Judices, qui hoc verè non laudare possit? Exportari aurum non oportere, quum ſæpe antea ſenatus, tum me conſule, gravissimè judicavit. Huic autem barbaræ ſuperſtitioni resiſtere, ſeveritatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnumquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis ſummæ fuit.

68. At Cn. Pompeius, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, ſapienter, quòd in tam ſuſpicioſa ac maledica civitate locum ſermoni obtrectatorum non reliquit: non enim credo religionem & Judæorum, & hoſtium, impedimento præſtantissimo imperatori, ſed pudorem, fuiſſe. Ubi er-

go crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, quæsitum & prolatum palam non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. Apameæ manifestò comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paulò minùs per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulò ampliùs per hunc ipsum L. Peducæum, judicem nostrum: Adramyttii per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multùm.

69. Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: invidia quæritur: a judicibus oratio avertitur: vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est; nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc verò hòc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm cara diis immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd servata.

XXIX. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum, veniamus jam ad

civium Romanorum querelas : ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est ? negotiaris in libera civitate : primùm patere me esse curiosum : quousque negotiabere ? præsertim quum sis isto loco natus. Annos jam triginta in foro versaris ; sed tamen in Pergameno : longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis : affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam : in qua tibi invideo, quòd unis vestimentis tamdiu lautus es.

71. Verùm esto : negotiari libet : cur non Pergami ? Smyrnæ ? Trallibus ? ubi & multi cives Romani sunt, & jus a nostro magistratu dicitur ? Otium te delectat : lites, turba, prætor, odio est : Græcorum libertate gaudes : cur ergo unus tu Apollonidenses amantissimos populi Romani, fidelissimosque socios, miseriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit umquam ? cur his per te frui libertate suâ, cur denique esse liberis non licet ? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria & levitate remotissimi, patresfamiliâs suo contenti, aratores, rusticani : agros habent & naturâ perbonos, & diligentiâ, culturâque meliores : in hisce agris tu prædia habere voluisti : omnino

mallem (& magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hìc alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses. Verùm esto: Catonis est dictum, *pedibus compensari pecuniam*: longè omnino a Tiberi ad Caicum; quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum, regio delectavit: emisses.

XXX. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecuniâ, princeps illius civitatis: hujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese; &, quum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta prægnantem; quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est & uxor Amyntæ, & filia.

73. Num quid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam: nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro; manus, quas contudit; digitos, quos

confregit; nervos, quos concidit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde.

74. Hæc Flacco non probasse te miraris? cui, quæso, tandem probasti? emptiones falsas, prædiorum proscriptiones cum mulierculis, apertâ circumscriptione, fecisti: tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit: Polemocratem scripsisti, mercenarium & administrum consiliorum tuorum: adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo, & de fraude, a Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus: irritæ venditiones: irritæ proscriptiones. Non restituis. Defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas, præclaras proscriptiones & emptiones tuas: repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum tuorum assecutus esses: & hòc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt.

XXXI. Vellem tantum habere otii, ut possem recitare psephisma Smyrnæorum,

quod fecerunt in Castricium mortuum : primùm ut in oppidum introferretur ; quod aliis non conceditur : deinde, ut ferrent ephebi : postremò, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni, clarissimo viro, quum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, dii immortales! *Decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis* appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras.

76. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, quum tibi hæc recitabant, clarissimum virum, præstantissimâ sapientiâ, singulari ingenio: mihi crede, ludebant : quum verò coronam auream litteris imponebant ; re verâ non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidem hominum venustatem & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit.

XXXII. In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum, neque me pœniteret ! Flaccum in curia * decrevissent. Veridicas adjungis causas inimicitiarum, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit. At istud, ne ip-

si quidem patri Flacci valde molestum esse debuit; præsertim quum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul; ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, quum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, quum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum, in consilium vocavit? quæ quidem quàm sanctè solita sint observari, scitis omnes.

78. Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Quum ibidem esses, quum prodire nolles: non est hoc in absentem reum. SENATUSCONSULTUM, & DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras, plenissimas humanitatis & æquitatis, reprehensurus es? quas easdem mulieri a me datas apud Pataranos requisivit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERÆ Q. CICERONIS.

79. Quid? hæc Apollonidenses, occasione factâ, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidenses om-

nia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? At hæc prædia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd possessa per vim: mitto, quòd convicta ab Apollonidensibus: mitto, quòd a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd a nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in possessione tua.

80. Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum. Verùm esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censeri, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non potest. Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta H-S millia. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ: neque huic ullam in eo fecisti injuriam: possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primò quidem pertimuit, quum te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset, eum (maximam habiturum esse familiam. Res-

ponſum eſt, ejus facta non videri. Idem viſum eſt poſtea Flacco, quum rem cognoſceret: itaque decrevit.)

XXXIII. Habetis cauſam inimicitiarum; quâ causâ inflammatus Decianus, ad Lælium detulerit hanc opimam accuſationem. Nam ita queſtus eſt Lælius, quum de perfidia Deciani diceret: qui mihi auctor fuit, qui cauſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus, is a Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pudentissimum hominem, nobilissimâ familiâ natum, optimè de republica meritum, in diſcrimen omnium fortunarum vocaviſti? Scilicet defendam Decianum; qui tibi in ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit.

82. Non eſt, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret judicium? cui ſex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, ſi tibi morem gerere voluiſſet? Nimirum illud eſt, quod ipſe ſuſpicatur. Invidiſti ingenio ſubſcriptoris tui; quòd ornabat facilè locum, quem prehenderat, & acutè teſtes interrogabat, aut circumveniebat: fortaſſe * feciſti & tu, & populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum uſque ad coronam applicuiſti. Sed,

ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum.

83. Ita scitote, Judices, esse cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nam quid emebat, quum te emebat? ut ad se transires? quam partem causæ tibi daremus? an, ut enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus habitare unà? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, num dubium est? An, ne vehementer, ne copiosè accusares? Nunc facis suspicionem: ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur.

XXXIV. At enim Androni Sextilio gravis injuria facta est, & non ferenda: quòd, quum esset uxor ejus Valeria intestatò mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. Quòd falsum intenderit? quî doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio: sed quæro, usu, an coëmptione. Usu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. Coëmptione?

omnibus ergo auctoribus : in quibus certè Flaccum fuisse non dices.

85. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, quum prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates, quum Asiam provinciam consulari imperio obtineres : si quis eas, suas esse dixisset, concessisses ? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes ? an tuum, nullâ avaritiâ, salvâ dignitate, retinebis ? At istius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est : non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt.

86. Itaque eódem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui : negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet ? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet : petere non oportere, numquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causâ, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est ?

quod ego non reprehendo; socios video queri: prætorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solùm reprehendendum, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat.

XXXV. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quæcumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamen iratum Flacco esse vidistis: neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit: questus est, libertum suum, Flacco prætore, esse damnatum. O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est; liberalitas ingrata: sermo insidiosus; assentatio perniciosa: frons omnium familiaris; multorum animus iratus: iracundiæ occultæ; blanditiæ apertæ: venientes prætores exspectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur.

88. Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus cædem

fecerat. Septimium ardentem iracundiâ videre potuiſtis. In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit : hoſtis eſt Lurco. Quid igitur ? hominum gratioſorum ſplendidorumque libertis fuit Asia tradenda ? an simultates neſcio quas cum libertis veſtris Flaccus exercet ? an vobis in veſtris, veſtrorumque causis ſeveritas odio eſt; eamdem laudatis, quum de nobis judicatis ?

XXXVI. At iſte Andro, ſpoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum teſtimonium non venit. Quid, si veniat ? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit ; quo ſplendore vir ? quâ fide ? quâ religione ? Obsignator C. Sextilius, Lurconis ſororis filius ; homo & pudens, & conſtans, & gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumſcriptio ; quis pactionem fieri, quis adeſſe iſtos coëgit ? Quid, si iſta omnis pecunia huic adoleſcentulo, L. Flacco, reddita eſt ? si petita ? si redacta ? si per hunc Antiochum, paternum hujus adoleſcentis libertum, ſeni illi Flacco probatissimum ? videmurne non ſolùm avaritiæ crimen effugere, ſed etiam liberalitatis laudem aſſequi singularem ? communem enim hereditatem quæ æqualiter ad utrumque lege veniſſet, concessit adoleſcenti, propinquo ſuo : nihil ipſe attigit de Valerianis bonis : quod ſtatuerat facere, adductus hujus pudore,

dore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non solùm fecit, sed etiam prolixè cumulatéque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

90. At Falcidianum crimen est ingens: talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quàm non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hîc nobiscum conficere potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare.

91. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclarâ carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret. Nunc denique materculæ suæ festivus filius, aniculæ minimè suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quâcum trajecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur.

XXXVII. At fructus isti Trallianorum Globulo prætore venierunt: Falcidius emerat H-S nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut

rata sit emptio : emit igitur aliquid, quod certè multò pluris esset : dat de lucro : nihil detrahit de vivo : minùs igitur lucri facit.

92. Cur Albanum venire jubet ? cur matri præterea blanditur ? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur ? postremò cur non audimus ipsum ? Retinetur, credo, in provincia : mater negat : venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certè coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses : sed hominem ab negotio abducere noluisti : magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio ; qui tamen, ut opinor, jacent victi : nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit ? Mulieres negant se scire. Quis is est igitur ? Ille ipse tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narravit ? an etiam scripsit oratu tuo ?

93. At verò M. Æbutium, & constantissimum & pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas ? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium ? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum pu-

tasti; præsertim quum ipse, non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem?

XXXVIII. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu disputo, & expostulo? de salute omnium nostrûm, de fortunis civitatis, de summa republica taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, Judices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione versemur. Quum alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, ut vestræ quoque mentes, vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur. Gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis: non putant satis conversam rempublicam, nisi in eamdem impiorum pœnam optimè meritos cives detruserint.

95. Oppressus est C. Antonius: esto: habuit quamdam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis judicibus damnatus esset: cujus damnatione sepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conventu epulisque

celebratum eſt : juſta Catilinæ facta ſunt. Nunc a Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam poteſtis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque veſtrarum trucidatos, incendio patriæ ſepelire conatus eſt, mactare victimam gratiorem, quàm si L. Flacci ſanguine illius nefarium in nos omnes odium ſaturaveritis?

96. Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiæ pietatis, & ſummi amoris in patriam viciſſim nos pœnas, si ita placet, ſufferamus: nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur : nobis pericula comparantur : quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitaſſent; æquiore animo ferre poſſemus: illud verò ferri non poteſt, quòd per ſenatores, & per equites Romanos, qui hæc omnia pro ſalute omnium, communi consilio, unâ mente atque virtute geſſerunt, harum rerum auctores, duces, principes ſpoliari omnibus fortunis, ac de civitate expelli poſſe arbitrantur.

97. Etenim populi Romani perſpiciunt jam mentem & voluntatem: omnibus rebus, quibus poteſt, populus Romanus significat, quid ſentiat: nulla varietas eſt inter homines opinionis, nulla voluntatis,

nulla ſermonis. Quare, ſi quis illuc me vocat, venio: populum Romanum diſceptatorem non modò non recuſo, ſed etiam depoſco. Vis abſit; ferrum ac lapides removeantur; operæ faceſſant; ſervitia ſileant: nemo erit tam injuſtus, qui me audierit, ſit modò liber & civis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet.

XXXIX. O dii immortales! quid hòc miſerius? nos, qui P. Lentulo ferrum & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio confidimus; lectiſſimorum civium & ampliſſimorum ſententias pertimeſcimus. M'. Aquilium patres noſtri multis avaritiæ criminibus teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt. Conſul ego nuper defendi C. Piſonem; qui quia conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicæ conſervatus: defendi item conſul L. Murenam, conſulem deſignatum: nemo illorum judicum, clariſſimis viris accuſantibus, audiendum ſibi de ambitu putavit, quum, bellum jam gerente Catilinâ, omnes, me auctore, duos conſules Kalendis Januarii ſcirent eſſe oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abſolutus eſt A. Thermus. Quanta, reipublicæ causâ,

lætitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est! Semper graves & sapientes judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicæ tempora poscerent, cogitaverunt.

99. Quum tabella vobis dabitur, Judices, non de Flacco dabitur solùm: dabitur de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismetipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non judicatis in hac causa de exteris nationibus, non de sociis; de vobis, ac de vestrâ republicâ judicatis.

XL. Quòd si provinciarum vos ratio magis movet, quàm vestra; ego verò non modò non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ provinciæ primùm magnam partem ejusdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio & Cœlio testibus, P. Servilius & A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes, repugna-

bunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio respondebit: annui temporis criminationem omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet.

101. Et, si prodesse L. Flacco, Judices, debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit: prosit, quòd hìc, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cum meis conjunxit: prosint honestissimorum municipiorum, coloniarumque laudationes: prosit etiam senatûs, populique Romani præclara & vera laudatio.

102. O nox illa, quæ pene æternas huic urbi tenebras attulisti! quum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum & flammam vocabantur: quum ego te, Flacce, cœlum noctemque contestans, flens flentem obtestabar: quum tuæ fidei optimæ & spectatissimæ salutem urbis, & civium commendabam. Tu, tum, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in litteris reipublicæ pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt a me actæ? quæ ab senatu? quæ a bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pom-

ptino, fortissimo viro, quemquam bonum putaret umquam non salutem, verùm honorem ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem verè natalem hujus urbis, aut certè salutarem appellare possum.

XLI. O nox illa, quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi! miserum me, metuo ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? quæ virtus? quæ gravitas exstitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, quum agebantur, uno consensu omnium, unâ voce populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promissa, quum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viveres, non modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar: putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futuram.

104. At, L. Flaccum quidem, Judices, si (quod dii immortales omen avertant)

gravis injuria afflixerit, numquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit: semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales! Judices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; quum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupiverunt?

XLII. Sed cetera sint eorum: sibi habeant potestatem, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates. Liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, Judices, existimare, eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam studium, calamitati fuerit; quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam antè præcipitem & lubricam esse ducebat, huic planæ & stabili præponendam esse arbitretur? Quòd si talium civium vos, Judices, tædet; ostendite: mutabunt sententiam, qui

potuerint : conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt : nos, qui jam progressi ſumus, hunc exitum noſtræ temeritatis feremus : ſin hoc animo quàm plurimos eſſe vultis, declarabitis hoc judicio, quid ſentiatis.

106. Huic, huic miſero puero, veſtro ac liberorum veſtrorum ſupplici, Judices, hoc judicio, vivendi præcepta dabitis : cui si patrem conſervatis, qualis ipſe debeat eſſe civis, præſcribetis : sin eripitis, oſtendetis, bonæ rationi, & conſtanti, & gravi nullum a vobis fructum eſſe propositum : qui vos, quoniam eſt id ætatis, ut ſenſum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat, ne ſuum luctum patris lacrymis, patris mœrorem ſuo fletu augeatis : qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri ſuo quondam pro ſalute patriæ ſpoponderim, dignitatem. Miſeremini familiæ, Judices, miſeremini fortissimi patris, miſeremini filii : nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetuſtatis, vel hominis causâ, reipublicæ reſervate.

FINIS.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Numerus alter Paginam, alter Lineam indicat.

P. 4, L. 13. *Veritas.* Victorius & Manutius habent *falsitas.* Emendarunt Lambinus & Gruterus e suis mss. quibus & duo e nostris accedunt.

5, 4. *Si oratio labefactabit.* Ita cum Lambino codex noster optimus : alii cum vulgatis, *si ratio labefactabit.*

8, 28. *Convincta.* Ita duo e nostris mss. quidam malunt *conjuncta*, aut *convicta.*

10, 13. *Funestis ominibus.* Addunt codices nostri & editi complures *omnium*, quam vocem, a mala manu profectam, rectè delevit Grævius.

Ibid. 26. *Dedecus jam familiæ.* Mediam vocem cum Grævio aliisque expunximus.

17, 28. *Jucundius esse duxit.* Ita Sylvius & Grævius, & sic habent duo e nostris codices : alii cum vulgatis, *jucundum.*

18, 27. *Propiora hujus causæ.* Mallet Lambinus, *huic causæ.*

20, 19. *Se ipsa cruciavit.* Ita Quinctilianus & Grævius, & firmant duo codices e nostris : alii servant vulgatum, *seipsam.*

22, 9. *Arte quadam præditus....accommodatâ.* Rectè Gulielmius, deletâ voce, *præditus*, legit *accommodatus*, ut habent veteres editi, & nonnulli codices Palatini, & unus e nostris.

24, 16. *Allegatos.* Criminis affines. Turnebus legit, *alligatos.*

26, 9. *Ut aut justè &c.* J. Frid. Gronovius reponebat, *ut aut parum justè piéque accusaret*, idque hujus loci sententia postulare videtur.

35, 14. *Patronus adhibetur.* Addunt vulgati, *nisi fortè hæc causa est, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent*: sed hanc sententiam, hoc loco absurdam, quam ignorant plures nostri & Græviani codices, auctoribus Sylvio & Grævio, delevimus.

36, 13. *Ita tum Fabricius.* Sic habet codex regius optimus, meliùs quàm vulgatum, *jam tum Fabricius.*

41, 14. *Tantum donis, datis, muneribus perfecerat.* Ita hunc locum legit ac distinguit Grævius: alii paulò aliter, *tantum donis datis, muneribusque perfecerat.*

43, 16. *Miserrimus & inanissimus.* Gruterus ex quibusdam codicibus suis maluit, *miserrimis in locis & inanissimis*: & sic habet unus e nostris.

52, 8. *Oppianicus quærebat.* Gruterus mallet, *requirebat.* Codex unus e nostris scribit, *querebatur*: alii vulgatum tenent.

53, 27. *Quum re premeretur.* Ita Grævius, & sic habent nostri codices plerique. Malè in vulgatis, *reprimeretur.* Paulò pòst cum eodem Grævio dedimus, *atque rejectum est*, ubi vulgati, & *ejectum est.*

57, 8. *Possunt iidem illud judicium fuisse defendere.* Ita locum hunc ex vetustis codicibus, & sic unus e nostris, restituit Grævius. Mendosè vulgati, *possunt illud idem judicium non fuisse defendere.* Voculam *non* planè ignorant codices nostri.

59, 13. *Non modus est habitus.* Ita Grævius

e suis mss. & sic constanter nostri, pro vulgato *adhibitus.*

71, 12. *Animadversionem, atque auctoritatem censoriam.* Ita cum Victorio & Grutero codices nostri. Lambinus maluit *animadversio, atque auctoritas censoria.*

77, 19. *Aut illud afferant.* Locum corruptum sic refingit Lambinus: *nam illud quod afferunt nihil est, aliquid esse, quod.....de ceteris nihil comperisse.*

78, 30. *Et quam conditionem.....eamdem tu constitues &c.* Grævius affert e mss. aliam lectionem, *convenire, ut quam conditionem....eamdem tu constituas &c.* & ita duo nostri codices.

79, 15. *Probatum illud erat multitudini: illicitum est contrà dicere.* Ita cum Manutio & Ant. Augustino Grævius, qui tamen censet delendam esse voculam *est.* Codices nostri cum vulgatis, *probatum illud erat: multitudinem illicitum est contradicere.*

83, 23. *In quos tum consules designatos.* Locum emendat Manutius, *ii, queis tum coss. designatis.* Infrà dedimus e nostris & Grævianis codicibus, *perferendum*, ubi mendosè vulgati, *referendum.*

90, 10. *In hoc loco sexto.* Ita quidem Victorius & Grævius, nec aliter codices nostri. Quid si legamus, *in hoc loco selecto.*

Ibid. 29. *Ommes.* Lege, *omnes.*

94, 4. *Questus in veteres judices.* Videtur admittenda Manutii conjectura, legentis, *quâ est usus in veteres judices.*

96, 17. *Equestrem ordinem non teneri.* Lege nimirum Sempronii. Plura erant alia legis Corneliæ capita, de sicariis, de veneficiis, de coi-

tionibus, de falso &c. ut quæstiones capitales haberentur.

110, 22. *Sestertiûm.* In codicibus scribitur *sestertiorum :* unde Jac. Gronovius suspicatur legendum *sestertiûm CL.*

Ibid. 31. *Ex omni parte dentium.* Sylvius censet legendum ex Prisciano, *ex omni parte dentatam.*

116, 26. *Donis, muneribus.* Ita cum Victorio & Lambino Grævius : alii, *donis muliebribus*, & sic codices nostri.

121, 5. *Res pecuarias.* Ita Grævius ex editione omnium principe : alii dederunt *res pecuniarias*, ut habent codices nostri.

Ibid. 23. *In testimonio.* Alii *ex testimonio.* Grævium & codices nostros sequimur.

127, 24. *Perscribit in sua lege.* Ita codices, pro vulgato, *proscribit.*

131, 6. *Quum mittantur.* Grævius ex codice Erfurtensi legit, *quum immittantur.*

134, 23. *Quot ? quorum hominum ?* Regius noster optimus scribit, *quo ? quorum hominum ?*

136, 23. *Luxuries Capuana.....corrupit.* Ita Grævius e suis mss. Nostri cum vulgatis habent *Capua*, vel *Capuæ.*

137, 28. *Ac dignitate retinenda.* Vulgò *retinendum.* Mutavit Grævius ex codice Erfurtensi, cui accedunt nostri.

152, 30. *Poterat potestate.* Posteriorem vocem delebat Grævius : Muretus verò reponebat, *poterat potestve.*

155, 2. *In indice & in præscriptione.* Ita Græviani & nostri codices. Vulgati habent tantùm *in præscriptione.* Infrà ex iisdem codicibus dedimus, ut volebat Turnebus, *æquâ ei parte*, pro vulgato, *æquâ sibi parte.*

157, 2. *Cui...sit datus.* Ita codices nostri, ut edidere Victorius, Manutius, Lambinus. Gruterus maluit, *qui...sit datus.*

160, 5. *Jubet ad auspicia coloniarum deducendarum causâ &c.* Vulgò *jubet auspicii &c.* sed codices nostri habent *auspicia.* Præpositionem addidimus cum Grævio, qui deleri volebat vocem *causâ.*

Ibid. 23. *Centuriis.* Censet Turnebus legendum esse, *tentoriis*, quæ erant ex pellibus, quum *tabernacula* essent e tabulis.

162, 31. *In urbe partim.* In diversis urbis partibus. Hunc locum frustra sollicitant interpretes.

163, 11. *Illud magis est cavendum.* Ita codices nostri, pro vulgato, *illud est magis credendum.*

164, 27. *An si condemnare Asiam nolet?* Hæc est lectio mss. quam anteponendam duximus vulgatæ, *an si condemnare Asiam volet?*

166, 1. *Inter omnes ferè video convenire.* Vocem *video* delendam censet Grævius.

167, 10. *Undique.* Hìc lacunam agnoscit Ursinus: putat enim deesse enumerationem eorum, quæ publica populi R. facta erant in Africa, Hispania, Gallia &c. Locus aliis videtur integer, & sic legendus: *Atque illud circumspicite vestris mentibus. Namque legatos &c.*

171, 12. *Mæotide.* Codices constanter scribunt *Mæoti*, vel *Mæote.*

Ibid. 29. *Pompeio.* Vulgati, *Cn. Pompeio*, sed invitis codicibus.

175, 27. *Horum erit nullum judicium.* Vox *nullum* repugnat sententiæ: illam igitur, tamquam a mala manu profectam, delevimus.

177, 21. *Nihil prætermissum sit : omnes &c.* Ita codices nostri, & sic dedit Manutius. Alii, *nihil prætermissum : sed omnes &c.*

179, 24. *Vescinus.* Ab urbe *Vescia.* Malè vulgati, *Vestinus.*

180, 8. *Italiam.* Vox procul dubio mendosa. Manutius & Lambinus reponunt *Apuliam*, Ant. Augustinus, *Liguriam.*

Ibid. 13. *Neratianæ auctionis.* Ita Turnebi codices & nostri, non ut vulgò *Veratianæ.* Infrà iidem codices, ut & Græviani, habent *inietur*, pro *inibitur.*

183, 2. *Aut dicat.* Ita cum Turnebo dedimus, ut sensus postulat. Infrà ejusdem Turnebi codices, ut & Græviani & nostri scribunt, *quid pecuniæ fiet ?* pro vulgato, *quid pecuniâ fiet ?*

Ibid. 31. *An est locus, qui coloniam postulet ? est qui planè recusct.* Ita ex conjectura Lauredani Manutius & Lambinus. Vitiosè codices, *est planè rectius &c.*

184, 14. *Quò colonias.* Vulgò, *quot colonias.* Correxit Grævius e suis mss. quibus etiam accedunt nostri.

190, 2. *Belli difficultatibus affliguntur....belli difficultates sustentantur.* Ita ex optimo codice profert Gruterus, meliùs quàm in vulgatis, qui habent *facultatibus* & *facultates.*

191, 27. *Vexillum.* Ita e conjectura Lauredani Manutius, Lambinus, & Gruterus. Nam codices habent *exsilium* aut *auxilium* ; utrumque mendosè.

194, 10. *Nihil omnino est cogitatum.* Ita Grævius e mss. Alii, *nihil omnino excogitatum.*

Ibid. 14. *Bella gravia Carthaginiensium.* Videtur admittenda Lauredani conjectura legentis, *Carthaginiense tertium.*

195, 19. *Capuæ ab illo creati.* Eſt hæc conjeſtura Grævii, cui præiverat Urſinus. Alii aliter emendant corruptam mſſ. leſtionem, *Capuæ & Locreanti.* Manutius divinabat, *eâ lege creati.*

196, 12. *Probatæ.* Ita Lambinus poſt Lauredanum. Alii, *probatis* aut *probantibus.*

198, 3. *Pupiniam.* Unus e noſtris mſſ. habet, *Pupinianum.*

199, 3. *Cum iſtis tuis aſtoribus.* Ita Lauredanus & Grævius, & firmant duo e noſtris mſſ. Alii *auſtoribus.* Ibid. pro *expleretis*, dedimus ex conjeſtura Gruteri, *expilaretis.* Et pauló pòſt e Puteano, *opponeretis*, pro vulgato, *opponere vis.*

200, 1. *Nihil vi ac manu.* Ita Gruterus poſt Lauredanum. Alii, *nihil elatâ manu.*

201, 32. *Quibus otioſi negotium faceſſimus.* Grævius exiſtimat Ciceronem potiùs ſcripturum fuiſſe, *qui vobis otioſis negotium faceſſunt.* Sed hæc extrema pars orationis ejuſmodi eſt, ut minimè in ea Tulliana manus agnoſcatur. Nec quidquam opis in ſcriptis codicibus.

205, 26. *Ademptus....datus.* Puteanus habet *ademptum....datum.*

210, 23. *Convocaverunt.* Gulielmius legebat *vocaverunt*, quia *convocare*, non niſi de pluribus dicitur.

215, 30. *C. Curius.* Ita vocatur in oratione pro Rabirio Poſtumo, probantque Hotomanus, Urſinus &c. In vulgatis dicitur *C. Curtius.*

218, 21. *Tu cujuſdam.* Error typographicus. Lege, *tu cujuſquam.*

220, 24. *Obduſtio capitis.* Muretus mallet *obnuptio*, quem vide Var. Leſt. 8, 9.

235, 6. *Tum denique interficiere.* Ita Guliel-

mii codices, & duo e nostris, ut voluit Lipsius; pro vulgato, *tum denique interficiam te.*

236, 1. *C. Mallium.* Malè in quibusdam editis scribitur *Manlium*, contra consentientem librorum veterum auctoritatem.

Ibid. 23. *Non audiam, sed etiam non videam.* Negationem utroque loco delevimus, obsecuti Grævii codicibus, & tribus e nostris. Corruptus est locus ab iis, qui ignorabant, *non modò* poni sæpissime pro *non modò non*. Vide Muretum Var. Lect. 10, 7.

Ibid. 30. *M. Læcæ.* Ita, teste Ursino, nomen scribitur in denario argenteo, in quo M. hic Porcius Læca describitur; & sic Grævius in duobus mss. & nos in nostris reperimus.

239, 7. *Quoniam id quod est primum, & quod est hujus imperii....proprium.* Ita Grævii codices & nostri, meliùs quàm vulgatum, *quoniam id quod primum, atque hujus imperii...proprium est.*

240, 16. *Ad summam rempublicam.* Hanc lectionem mss. Grævii & nostrorum duximus præferendam vulgatæ, *ad summam reipublicæ.*

Ibid. 19. *Potestne tibi hujus vitæ hæc lux.* Verba *hujus vitæ* abjecimus, quæ nec in Mureti, nec in Grævii codicibus, nec in duobus e nostris reperiuntur.

242, 25. *Aliquot jam annis.* Ita codices nostri, ut & Gruteriani, meliùs quàm in vulgatis, *jam tot annos.*

244, 6. *Si hîc emori.* Ita cum Victorio & Grævio codices nostri. Gruterus maluit, *si hîc morari.*

245, 21. *Est mihi tanti.* Mediam vocem ignorant codices nostri, quam cum Grævio delevimus.

Ibid. 25. *Ut temporibus reipublicæ cedas.* Ita

Grævius e suis mss. quibus accedunt quatuor e nostris. Malè vulgò editur, *concedas*, cujus vocis sensus est alius, quàm hic locus postulat.

246, 15. *A quo jam sciam.* Hìc & infrà Muretus, deletâ præpositione, legit *quò*, hoc est, in castra Mallii.

247, 19. *Bonis otiosorum.* Ita Manutius, & sic habent quatuor Grævii codices, & tres e nostris. Vulgò *bonis occisorum.*

248, 21. *De civium reorum.* Ita tres Græviani codices, & tres e nostris : quartus habet *de civium r.* unde vulgati, *de civium Romanorum*, ineptè, ut censet Grævius.

252, 6. *Et homines.* Vulgò, *& omnes.* Sequimur librum Ursini vetustissimum, cui consentiunt Grævii codices, & tres e nostris.

254, 29. *Jacet ille prostratusque est.* Vulgò, *jacet ille prostratus, Quirites.* Ursini, Grævii codices, & nostri habent quod dedimus.

256, 7. *Quem amare calumniâ*, id est, inquiunt Ursinus & Ernestus, simulato amore *cœperat.* Locus non videtur sanus. Quidam emendarunt, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat.* Paulò post, *reliquit quos viros?...quàm nobiles?* Addunt vulgati, *vos videtis* : quas voces ignorant Grævii codices & nostri.

259, 25. *Ebrios sobriis.* Ita codices nostri, & omnes ad unum libri veteres : idque Mureto probatur præ vulgato, *ebriosos.*

261, 1. *Quievit.* Est hoc a Mureto. Grævius mallet e Duisburgensi codice, *ivit.* Neutra vox in nostris visitur.

266, 1. *Ex iis coloniis, quas Fesulis.* Codices nostri scribunt *Fesulas*, sed vox illa locum hic habere nequit. Eam igitur delevimus, auctoribus

Mureto, Manutio, Lambino &c. Suſpicatur Muretus occaſionem errori præbitam eſſe ex loco ſimili orationis ſequentis n. 14. *Ex his colonis, quos Feſulas L. Sulla deduxit.*

274, 16. *Cum voluptate ſervamur.* Ita conſtanter Grævii codices & noſtri, pro vulgato, *conſervamur.*

278, 17. *Sine metu.* Ita Græviani & noſtri codices, pro vulgato, *sine timore*, quod non æquè placet. Mox iidem codices conſtanter habent *recreaſſet*, non, *recepiſſet.*

282, 31. *De ſumma republica.* Ita Lambinus, & ſic ſolet Tullius. Vulgò *de ſumma reip.* codices noſtri addunt, *ſalute.*

284, 17. *Jam ad certas res.* Ita codices noſtri, & Mureto teſte, libri omnes veteres, quod præferendum duximus vulgato, *jam ad ceteras res.*

287, 4. *Locaverunt.* Vulgò *ſtatuerunt.* Sequimur codices Gruteri potiores, & noſtros, & ſic jam e libro ſuo emendandum monuerat Cujacius.

292, 3. *Quòd si omnis impetus....depulſus a vobis, ſe in me unum converterit.* Ita omnes membranæ, a nobis & a Grævio excuſſæ; non, ut vulgò, *quòd si omnes impetus...depulsi a vobis... converterint.*

294, 10. *Mihi quidem.* Poſteriorem vocem, quam ſententia non flagitat, delevimus, obſecuti Grævii codicibus, & quatuor e noſtris.

296, 11. *Quem mihi videtur amplecti reſp.* Ita rectè e libris veteribus repoſuit Muretus, & ſic habent e noſtris codicibus quatuor. Vulgò, *qui mihi videtur amplecti rempublicam.*

Ibid. 19. *Unâ reipublicæ peſte.* Ita Græviani & noſtri codices, & ſic editi omnes ante Lam-

binum, qui primus locum interpolavit, deditque, *unà cum republica.*

299, 13. *Quæ municipiis dispertiri jubet.* Ita Grævius e Duisburgensi codice, cui accedunt duo e nostris. Vulgò, *itaque municipiis &c.* sed vox *itaque* nec in nostris, nec in ullo alio codice visitur.

Ibid. 30. *Multos uno dolore dolores &c.* Ita placuit Grutero & Grævio, & suadent utriusque codices, ut & nostri, in quibus scribitur *multos*, omissâ voce *dolores*, quod non insolitum librariis, si quando vox eadem iteratur. In vulgatis legitur, *multos uno dolore, animi...& omnes scelerum pœnas &c.* quod intricatum, & minimè Tullianum videtur.

306, 5. *Ab amore debitæ pecuniæ.* Has voces e suis mss. adjecit Grævius, quas tamen ignorant nostri: & sanè poterant abesse.

Ibid. 16. *Qui suâ virtute fortunam hujus civitatis consecuti.* Ita Gruteriani & nostri codices, & editi omnes ante Muretum, qui reposuit, *qui fortunâ suâ civitatis jus consecuti*, quæ lectio non debuit vulgatæ præponi.

308, 25. *Quàm pene delerit.* Ita regius codex optimus. Primam vocem omittunt vulgati.

316, 26. *Quòd natura affert.* Muretus & Lambinus malunt, *quòd natura fert*, idque Grævio probatur.

326, 17. *Certatum est.* Scil. uter operam utiliorem reip. navaret. Ita Grævii codex optimus & regius. Vulgati habent *tractatum est*: sed quid sit tractare tempus ignorare se fatetur Grævius.

331, 13. *Tùm verò nullo usu: utrisque superstitibus, præsentibus.* Ita codex unus e nostris, ut edidere Victorius, Manutius, Lambinus. Gru-

terus e suis Palatinis maluit, *tum verò in illo : utrisque &c.* nullo sensu. Vocem *præsentibus* delent Manutius & Hotomanus, tamquam interpretamentum vocis *superstitibus.*

332, 23. *Gratiæ...multò etiam minores.* Ita codices nostri, & veteres editi. Recentiores dederunt, *gratiæ...multò etiam minùs.*

333, 13. *Igitur.* Lege *agitur.*

338, 20. *Tanti æstimata est.* Duo e nostris mss. habent, *tanti existimata est.*

347, 26. *Occurro vestræ satietati.* Ita Lambinus, cui adstipulatur unus e nostris mss. ut & Memmii & S. Victoris, qui scribunt *sapietati*, pro vulgato *sapientiæ.*

348, 9. *Vallatum indicibus.* Hoc est, hominibus improbis, quos alibi ait Tullius *voluntarios optimis civibus periculum moliri.* Eodem sensu vox ista usurpatur in oratione pro Sulla 70. & pro Flacco 95. Hunc igitur locum frustra sollicitant viri docti.

358, 29. *De L. Philippo.* Manutius reponit, *de L. Philo*, qui doctrinâ & sapientiâ clarus, conjungitur item cum Scipione, Lælio, Catone, in oratione pro Archia 16.

364, 5. *Gladiatoribus.* Hoc est spectaculo gladiatorum. Vulgò editur *gladiatorium.* Emendarunt Lambinus & Ursinus ex mss. in quibus scribitur *gladiat.* i, e, *gladiatoribus*, & sic solet Tullius.

372, 7. *Hunc jam qui impedituri sint.* Locus mutilus, quem ut expleat Pantagathus, addit verbum *videtis.* Neoterici habent, *parati sunt.*

Ibid. 28. *Deinde ego vestram fidem vel defensoris &c.* Locus fractus, in quo magna est scriptorum varietas. Manutio placeret, resectis aliis,

legi, *deinde ego vos, fide defensoris & amici officio adductus, oro.*

379, 28. *Clarissimi atque ornatissimi viri.* Ita planè duo e noſtris mſſ. ut dedit Grævius. Vulgò *clarissimi viri atque ornatissimi civis.*

381, 20. *Quis P.?* Fratrem Serv. Sullæ. Ineptè in quibuſdam editis, *quis P. Lentulum?*

389, 17. *Sed repreſſum.* Ita Gruterus & Grævius ex optimo Vaticano, cui proximè accedit unus e noſtris, in quo ſcribitur *ſed repulſum.* Vulgati, *ſed non permiſſum.* At plerique codices omittunt negationem, quæ, interpolato demum loco, addita videtur.

395, 4. *Quæ leniter dixerat.* Ita Urſini liber vetus, & codices duo e noſtris, pro vulgato *leviter.*

397, 18. *Quum princeps, quum auctor.* Voces *quum auctor*, quas plerique codices ignorant, e ſuperiore verſu repetitas, cum Grævio delevimus.

403, 18. *Tuo indicio.* Ita Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt noſtri. Alii habent *tuo judicio*, minùs rectè.

407, 17. *Informat adhoc.* Antiquè dictum pro *adhuc*, ut habent vulgati. Grævii codices & noſtros ſequimur.

410, 12. *At hæc ipſa per ſe sine ulla conjunctione agebantur.* Ex his verbis nullam poſſe idoneam ſententiam elici rectè judicat Grævius. Fortè legendum cum nota interrogationis, *an hæc ipſa per ſe sine ulla conjunctione agebantur?* quæ ſcil. Romæ Sulla, Cincius in Hiſpania moliri dicebantur. Ita ſenſus conſtat.

413, 12. *Tamen cum rep. pugnare.* Primam vocem, quam ignorant codices noſtri, delevimus.

Ibid. 18. *Qui id promulgarit, in quo &c.* Locus corruptus. Laudat e mſſ. Henr. Stephanus;

qui id promulgavit, quo fratris casum levare posset, quem quia res judicatas &c. Infrà pro, *ut statueretur*, Ursini liber habet *tueretur*. Fortè, *ut fratrem tueretur*.

414, 21. *Posita est in senatu, populum Romanum latuit.* Hæc verba pro spuriis habet Grævius, nec sanè videntur esse Ciceronis.

415, 19. *De summa reipublicæ.* Omnino videtur legendum, *de summa republica.*

418, 8. *Conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ.* Ita Grævius e suis mss. & sic quoque tres e nostris. Alii cum vulgatis, *conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ.*

424, 31. *Attestante memoriâ omnium.* Hanc lectionem e mss. & vetustiùs editis restituit Grævius, repudiatam a Grutero, qui maluit, *attestantem memoriam omnium*, nullo sensu.

425, 10. *Servare.* Ita cum Grævio tres e mss. nostris pro vulgato, *conservare.*

433, 17. *Cuncti.* Vocem hanc de uno homine dici non posse notat Passeratius. Pantagathus legebat, *huicce uni studio.*

434, 28. *Cunctaque Græcia.* Ita plerique cum Pantagatho. Alii *cunctæque Græciæ,*

435, 19. *In domum suam receperunt.* Ita codices nostri cum Grævianis. Vulgati omittunt præpositionem.

438, 29. *Iis temporibus, quæ tu criminaris.* Ita cum vulgatis codices nostri. Grævius mallet, *queis tu criminaris*, & ita sensus postulat, nisi si Tullius Græcorum more loqui voluit.

440, 25. *Nisi litterarum lumen accederet.* Sic habent codices nostri. Affert probatque Grævius lectionem codicis Erfurtensis, *accenderet*, i, e, illustraret.

442,

442, 2. *Animi remissionem.* Ita e conjectura Bonamicus. Codices habent aut *animadversionem*, quod amplectitur Victorius, aut *animi adversionem*, quod Gruterus sequitur.

443, 11. *Inflari.* Vulgò *afflari.* Sequimur Gruteri & Grævii codices, quibus etiam accedunt nostri. Unus tantùm habet *inflammari.*

449, 27. *Ad aliquam animi mei partem.* Vocem *animi*, quam ignorant liber vetus Mureti, & unus e nostris, quæque hîc otiosa videtur, delevimus.

Ibid. 31. *Quem amicorum studiis videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate.* Ita quidem vulgati: sed vox *studiis* in Grævianis & in nostris codicibus nulla exstat: in uno tantùm, sed alio atramento, superscripta est. Dedimus præterea, ex conjectura certissima Mureti, *vetustate*, pro *venustate.* Inepta videtur in talibus viris *venustatis* commendatio: quæ autem comprobatio pudoris in *venustate?*

454, 15. *Ceciderunt.* Ita Grævius & codices nostri constanter. Gruterus habet *occiderunt.*

456, 22. *Timolites ille vicanus.* Turnebo displicet vox ultima, quæ vix locum hîc habere potest, reponitque *Nicænus.*

462, 19. *Sutores & coriarii.* Ita plerique codices, etiam duo e nostris. Alii, *sutores & zonarii.* Grævius probat emendationem Pantagathi legentis, *sutores zonarii & coriarii.*

466, 11. *In conditione.* Sic habent codices nostri, & veteres editi, quòd scil. magistratuum misera utique conditio futura sit, hoc si exemplo invitati homines malevoli, ipsis pericula creare audeant. Sic locum interpretatur Ernestus. Recentiores dederunt, *in imitatione.*

Ibid. 30. *Honoribus, imperiis.* Ita liber S. Victoris, idque placuit Lambino, Grutero, & Grævio. Alii codices, tum Græviani, tum noſtri, ſcribunt *imperii:* unus tantùm habet *imperio*, quæ utraque lectio ferri nequit.

468, 9. *Portibus.* Ita codices, non *portubus*, quod tamen aliâ manu in uno e noſtris mſſ. adſcriptum fuit.

469, 15. *Erogabamus.* Nihil certius hac emendatione Turnebi, quam Lambinus admisit. Gruteri *rogabamus* huic loco repugnat, & sic tamen duo e noſtris mſſ.

471, 14. *In provincias.* Grævius legendum cenſet *in provincia*, vel utramque vocem delendam, ut ſenſus conſtet.

Ibid. 20. *Onus ſuſcipit.* Ita codices Manutio, Faerno, Grævio & nobis excussi. Alii, *genus ſuſcipit.*

472, 11. *De communi totius Asiæ crimine.* Grævius cenſet vocem ultimam additam eſſe ab aliquo, qui non intellexerit quid eſſet *commune* Asiæ.

Ibid. 16. *Prodeant: procedit &c.* Vulgò, *procedit unus Aſclepiades: prodeant.* Locum transpositione corruptum reſtituit Grævius.

474, 29. *Quàm maximè.* Ita conſtanter codices noſtri cum Grævianis. Vulgò, *quantùm maximè.*

475, 21. *Dorylai.* Ita codices noſtri & veteres editi: recentiores, *Dorylensium.*

476, 28. *Aculeo jam emiſſo.* Ita regius codex, ut dedit Lambinus. Alii, *aculeo jam dimiſſo.*

478, 15. *Conficiendarum litterarum diligentissima.* Ita, teſte Turnebo, libri omnes veteres, & sic quoque Grævianus unus; quæ lectio placuit

Grutero, præ vulgata, *conficientissima litterarum.*

Ibid. 22. *Majorem etiam aliquam.* Ita cum Victorio & Grævio codices nostri constanter. Vulgò, *majorem etiam aliam.*

479, 19. *Huic uni.* Codex regius habet, *huic una*, & sic dedit Manutius.

480, 22. *Ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum.* Hoc totum abesse ab optimo libro Vaticano testatur Ursinus, idque inepti alicujus glossema esse censet.

482., 15. *Re judicatâ.* August. & Ernestus legunt *rei judicatæ.*

Ibid. 27. *Ab eo judice abiit*, nempe Heraclides, *& quòd judicium &c.* Vulgò, *& ab eo judice abiret, quod judicium &c.* Emendavit Faernus.

487, 17. *Patimini.* Ita cum Grævio codices nostri, non, *patiamini.*

488, 20. *Illum Evium, Dionysum.* Ita Faerni liber, & editi veteres, quod revocavit Grævius, pro vulgato, *illum Evium, Nysium.*

493, 27. *Quòd elocata.* Francii codex primus, & unus e nostris habent, *quòd est locata*, unde Grævius conjicit, *quod est pacata.*

497, 27. *Flaccum in curia decrevissent. Veridicas adjungis causas, &c.* Locum corruptum sic emendabat Pantagathus: *Flaccum in curia decrevisse injuriam dicis. Adjungis causas &c.*

498, 24. *Quas easdem mulieri a me datas &c.* Hæc sic refingit Pantagathus: *queis easdem mulieres amandatas apud Pataranos requisivit?*

499, 31. *Maximam habiturum &c.* Hæc uncis inclusa Lambinus in veteri codice invenit. Aliis editionibus absunt; neque ea Gruterus habet pro Germanis.

500, 29. *Fortasse fecisti & tu, & populi sermo, ne exciperes.* Hæc maculis fœda detergit ingeniosè Manutius: *fortasse fecisset ut ex populi sermone excideres.*

506, 19. *Negant se scire. Quis is est igitur? Ille ipse tibi &c.* Ita cum Faerno & Grævio codices nostri, & sic ferè editi veteres. Recentiores habent, *negant se scire qui sis. Ipse igitur ille tibi &c.*

507, 10. *De summa republica.* Sic solet Tullius. Vulgati, *de summa reipublicæ.*

FINIS.







